

UČEBNICA

Slovenský 3 jazyk

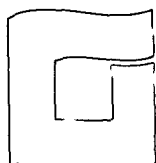
pre
stredné
školy

ma jeho svojou terajšou mo-
eprevracala. Nemôže mať
ilicus) ústav v krajine a v
ašej národnosti zakladí svo-
bo ohecní všetkým hlavičím
uvať so všetkimi, alebo od-
ej vlastnej národnosti sa za-
ti ustavoch, ktoré sú pre
naproti tomu nevíťnuté
osobnosti svojej práce na
ách a v cirkvach ba aj za
nadvrhnutí, že kresťanstvo,
ko človeku prislúchajúce a
iske (kosmopolitické), ale
e táto majetnosť človečen-
stvá sa ujať a tieto v svo-
jať sa musia.

obraz predmetu nášho v-
eda = scientia) a ducha.
pol tím, čím je teraz pre-
u naše stoloja. Latinská
a príčinou toho, že veda a
stali sa tak rozťahajúce,
a na viete, že ani stáť
k život človeka sa k po-
môže rudiť ten človek

Orbis Pictus Istropolitana

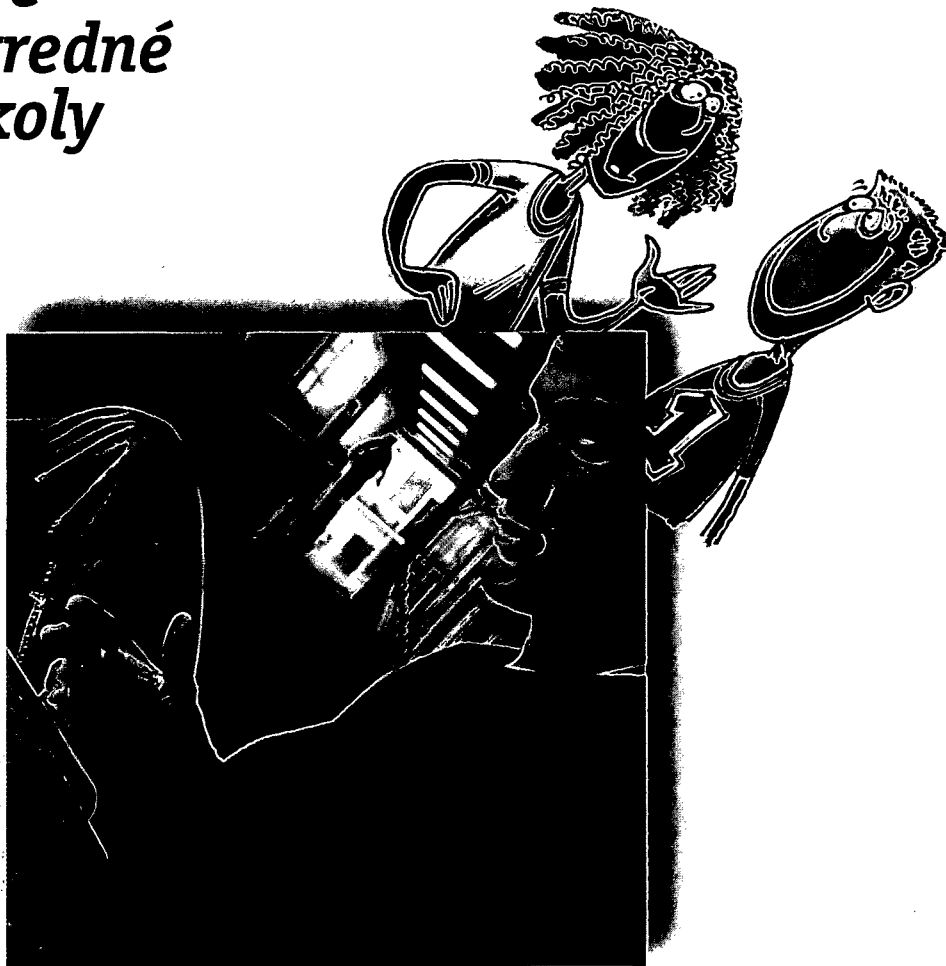

Milada Caltíková
Zuzana Lauková
Alena Polakovičová
Ľubica Štarková

U Č E B N I C A

Slovenský jazyk

3 *pre
stredné
školy*

OrbisPictusIstropolitana
Bratislava

CIRKEVNÁ STREDNÁ ODBORNÁ ŠKOLA ELEKTROTECHNICKÁ
P. G. FRASSATIHO
VAZOVOVA 12, 811 07 BRATISLAVA

Pojmová mapa

I. Komunikácia a sloh

Vedecká, odborná a pracovná komunikácia

Náučný štýl

Znaky náučného štýlu

verejnosť, písomnosť, monologickosť,
odbornosť, pojmovosť

Kompozícia a členenie textov náučného štýlu

Úvodná časť

titul, abstrakt, predhovor

Jadro

Záverečná časť

záver, resumé

Súdržnosť textu, prostriedky súdržnosti textu
konektory

Výkladový slohový postup

Postupy a formy logického myslenia

indukcia, analýza, zovšeobecnenie
(generalizácia), dedukcia, syntéza,
komparácia, konkretizácia, triedenie
(klasifikácia, kategorizácia), analógia,
objasňovanie príkladom (exemplifikácia),
interpretácia, argumentácia

Vyjadrenie príčinnosti (kauzality)

príčina, účel, dôsledok, podmienka,
prípustka

Výklad

odborný článok

dizertácia

štúdia

prípadová štúdia

rozbor (analýza) umeleckého textu

projektová práca

práca stredoškolskej odbornej činnosti
(SOČ)

komplexná odborná práca (KOP)

Úvaha

školská úvaha

úvaha v umeleckom štýle

glosa

stĺpček

komentár

Esej

Opisný slohový postup

odborný/náučný opis

odborný referát

školský referát

Študijné čítanie náučného textu

pasívne čítanie

analytické čítanie

kritické čítanie

II. Jazykové prostriedky

1. Zvukové jazykové prostriedky

Fonetika

Fonológia

Zvukové javy v reči

Tónová modulácia reči

melódia

Silová modulácia hlasu

prízvuk

dôraz

Časová modulácia reči

rytmus, metrum

tempo

prestávka

Kvalitatívna modulácia hlasu

zafarbenie/farba hlasu (timbre)

Štylistické využitie zvukovej stránky slova

rým

zvukomaľba

paronomázia

aliterácia

eufónia

Ortoepia/správna výslovnosť

Výslovnostné štýly

vysoký

neutrálny

nižší

Výslovnosť a pravopis cudzích slov

2. Grafické jazykové prostriedky

Písmo

písmeno (graféma)

Ortografia/pravopis

Pravopisné princípy

fonematický

morfematický

etymologický

gramatický

Rytmičné krátenie

I. Komunikácia a sloh

Vedecká, odborná a pracovná komunikácia

NÁUČNÝ ŠTÝL

Komunikačná sféra: pracovná (škola, pracovisko), záujmová (spoločenské aktivity), verejná (médiá, konferencie ap.).

Komunikanti: odborník ↔ odborník, odborník ↔ verejnosť, učiteľ ↔ žiak.

Funkcia: vysvetľovať; zverejňovať nové vedecké poznatky a sprostredkovať ich odbornej i neodbornej verejnosti; prezentovať názory a skúsenosti v oficiálnom styku (na pracovisku, na odborných stretnutiach, konferenciách, prostredníctvom odborných časopisov a pod.).

Znaky náučného štýlu

Verejnosť

- je to štýl verejnej vedeckej komunikácie, využíva výhradne prostriedky zo spisovnej vrstvy jazyka.

Písomnosť

- väčšina náučných prejavov má písomnú podobu, aj hovorenej podobe predchádza písomná príprava.

Monologickosť

- všetky útvary sú monologické, adresát nie je prítomný, ide o komunikáciu bez spätnej väzby – okrem referátu a diskusného príspevku, ktoré majú znaky rečníckeho štýlu.

Odbornosť, presnosť

- texty náučného štýlu obsahujú domácu i medzinárodnú odbornú terminológiu príslušného vedného odboru; prinášajú presné údaje; fakty bývajú podopreté citáciami iných odborníkov; autor textu je ako subjekt v pozadí, využíva sa autorský plurál – 1. osoba množného čísla.

Pojmovosť

- odborné texty pracujú s nociónálnymi slovami (pomenúvajú realitu vecne, objektívne, bez citového zafarbenia), termínmi a pojmami – slovami odrážajúcimi podstatné a typické vlastnosti predmetov a javov – vymedzenými definíciou.

Žánre náučného štýlu

Vedecko-náučné útvary

= výkladové; objektívne

- dizertácia (rozprava) – kompendium (syntetické vedecké dielo), monografia; dizertačná práca (doktorát), habilitačná práca (docentúra)
- vedecká štúdia, odborný referát, vedecká prednáška, odborný článok
- žiacke a študentské odborné práce

Cieľ: spracovať objavené, rozšíriť, vysvetliť.

Populárno-náučné útvary

= výkladové a úvahové; subjektívnejšie (autor sa angažuje, prináša svoj názor, svoje hodnotenie)

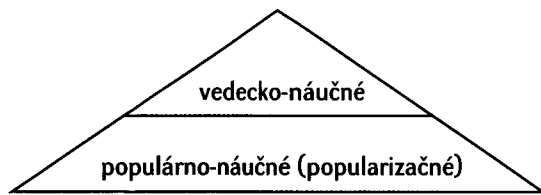
- popularizačný článok
- popularizačná prednáška
- recenzia

Cieľ: rozšíriť objavené medzi neodbornú verejnosť.

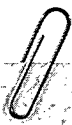
Osobitným žánrom je esej, ktorá stojí na rozhraní medzi náučným a umeleckým štýlom, medzi výkladom a úvahou.

Úroveň náučných jazykových prejavov

1. Získajte informácie o začiatkoch náučnej literatúry na Slovensku. Pripravte si krátku informáciu pre spolužiakov.
2. Čítate populárno-náučné časopisy, ktoré súvisia s vašimi záľubami? Ktoré?
3. Uvažujte a diskutujte o mieste popularizačných časopisov v súčasnej ponuke periodík. Komu sú určené? Aká je ich funkcia? Aký majú ohlas u čitateľov?
4. **Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka**
Vyberte si niektorý z najbežnejších týždenníkov. Analyzujte obsah čísla – podiel informácií spravodajských, komerčných, bulvárnych, populárno-náučných a pod. Diskutujte o dôvodoch.

Rozlišujte

- vedecko-náučný štýl
- popularizačný štýl

Výrazové prostriedky náučného štýlu

Náučný štýl je objektívny štýl, štýl verejnej odbornej a pracovnej komunikácie. Vo všetkých jeho žánroch využívame výrazové prostriedky **spisovného jazyka**. Prudký rozvoj náučného štýlu v našich podmienkach možno pozorovať najmä od druhej polovice 20. storočia. Rozvoj vedy a techniky vyvoláva záujem verejnosti o najnovšie vedecké a technické poznatky, preto sa náučný štýl rozvíja súbežne s vednými odborními.

Patrí k najnáročnejším jazykovým štýlom. Náročnosť obsahu i formy autori prispôbujú dvom kategóriám prijímateľov:

- vedcom, odborníkom sú určené **vedecko-náučné jazykové prejavy**. Ich cieľom je rozšíriť vedecký objav alebo vysvetliť odborný problém odbornému publiku. Používajú knižné slová, cudzie slová a terminológiu konkrétneho vedného odboru. Typická je tiež presnosť vyjadrovania, vedecká citácia a argumentácia. Prevládajú oznamovacie vety, časté sú súvetia (aj zložené).
- širšej verejnosti, žiakom, čitateľom odborných a populárno-vedeckých časopisov sú adresované **populárno-náučné (popularizačné) jazykové prejavy**. Uplatňujú sa v nich publicistické a beletristické prvky. Syntax je uvoľnenejšia, uprednostňujú sa domáce termíny, cudzojazyčné termíny bývajú vysvetlené opisom, používajú sa bohatšie názorné prirovnania a príklady, synonymá. V texte sa nachádzajú aj opytovacie vety (ako motivačné alebo upútavacie prostriedky vo forme medzititulkov), ale prevládajú oznamovacie vety. Výraznejšie sa môže prejaviť osobnosť autora, jeho subjekt, preto tu nájdeme aj hodnotiace emocionálno-expresívne prostriedky a presvedčanie. Namiesto citácie sa viac parafrázuje.

Verbálne prostriedky			Neverbálne prostriedky
Lexikálne prostriedky	Morfologické prostriedky	Syntaktické prostriedky	
• odborné názvy • nocionálne (pojmové) slová • cudzie slová • knižné slová • skratky • značky • multiverbizácia	• častý výskyt mien • autorský plurál • neosobné vyjadrovanie • gnómický prízent (štylistické využitie prítomného času)	• prevaha dvojčlenných oznamovacích viet • súvetia – podradovacie a zložené • vyjadrenie príčinnosti • polovetné konštrukcie • modifikované vetné konštrukcie: výpustka (elipsa), vsuvka (parentéza) a pod. • využitie viacnásobných vetných členov (v enumerácii) • odseky, nadpisy	• údaje v číslach • tabuľky, schémy, vzorce, grafy, prílohy a pod. • označovanie odsekov, kapitol číslicami, písmenami

Kompozícia a členenie textov náučného štýlu

Pre náučný text je typické **trojčlenné rozdelenie textu** na **úvod**, **jadro** a **záver**. Text má byť jasný, zreteľný a prehľadný, preto sa dôsledne dodržiava **bezpríznamkové vyčleňovanie odsekov**. Horizontálne členenie textu sleduje logický tok myšlienok. Jeden odsek analyzuje alebo vysvetľuje jeden vzťah alebo súbor vzťahov medzi predmetmi, opisuje jeden znak alebo súbor príbuzných znakov ap.

Rámcové časti náučného textu

Úvodná časť textu

- **Titul/názov** náučného textu – zvyčajne priamo oznamuje obsah textu, má teda najmä **informačnú funkciu**. Osobitnú funkciu majú názvy populárno-náučných článkov, ktoré majú **upútať pozornosť** čitateľov. Podobne ako v publicistickom texte sa aj v náučnom texte (hlavne v textoch určených žiakom) stretne s **medzititulkami** uľahčujúcimi porozumenie textu.
- **Abstrakt** je charakteristika obsahu náučného textu; umiestňujeme ho na začiatku; zvyčajne býva aj v cudzom jazyku.
- **Predhovor** je vždy vyčlenený do **samostatnej kapitoly**; píše ho autor celej práce (hovorí napr. o mieste nového diela v celej tvorbe) alebo niektorá známa osobnosť príslušného vedného odboru, ktorá v ňom hodnotí prácu a doterajšie dielo autora, jeho prínos.
- **Úvod** sa formálne vyčleňuje do **samostatného odseku** alebo **kapitoly** (napr. v monografii). Oboznamuje čitateľa:
 - s obsahovým zameraním, témou práce,
 - s dôvodmi, pre ktoré sa autor rozhodol spracovať danú tému,
 - s metódami a postupmi práce,
 - niekedy s literatúrou, ktorá sa téme venovala doteraz.

Záverečná časť textu

- **Záver** tvorí **samostatný odsek** alebo **kapitola** podobne ako úvod; stručne a prehľadne zhrňuje výsledky, ku ktorým autor dospel.
- **Resumé** je záverečný súhrn výsledkov, zvyčajne aj v cudzom jazyku. V súčasnosti sa namiesto resumé píše **abstrakt** v úvodnej rámcovej časti.

Niektoré útvary náučného štýlu sú určené na ústne prednesenie (napr. odborný diskusný príspevok a referát). Na ich kompozíciu vplyva rečnícky štýl (bude učivom 4. ročníka). K rámcovým častiam takýchto žánrov patrí tiež **oslovenie prítomných poslucháčov** na začiatku prejavu. Na konci môžeme **poďakovať za pozornosť**.

Kompozícia a členenie náučného textu

- **úvod** – titul/názov, abstrakt, predhovor, úvod
- **jadro** – kapitoly, podkapitoly
- **záver** – záver, resumé

■ Čo už viete...

- **začiatok textu: abstrakt** – krátka, ale výstižná charakteristika obsahu širšieho výkladu (odborného článku, štúdie, projektovej práce, komplexnej odbornej práce ap.), je aj v cudzom jazyku
- **koniec textu: resumé** – záverečná rekapitulácia výsledkov skúmania; súhrn výsledkov, ku ktorým autor dospel; býva aj v cudzom jazyku

3. Porovnajte niekoľko školských učebníc. Diskutujte o tom, ktorá vám viac vyhovuje z hľadiska využitia neverbálnych prostriedkov a svoj názor zdôvodnite.

6. Rozdeľte sa do skupín. Zvoľte si témy z teórie literatúry, ktoré spracujete formou prehľadnej tabuľky, schémy. Porovnajte si výsledok práce. Úlohu využite na opakovanie učiva z literatúry a ako pomôcku pri príprave na maturitnú skúšku. Vhodné témy:

1. Porovnanie postavy dedinského človeka v poviedkach B. Slančíkovej Tímravy a J. Gregora-Tajovského;
2. Prelínanie lyrických a epických prvkov v diele P. Országha-Hviezdoslava Hájnikova žena ap.

■ Rozlišujte

Kompozičné usporiadanie textov náučného štýlu

• tri časti (trichotomic-ké): úvod , jadro , záver (výklad, štúdia, referát, esej; úvaha nemá zreteľné hranice medzi tromi časťami)	• dve časti: nadviazanie, vyjadrenie vlastného názoru (odborný diskusný príspevok)

Druhy konektorov

- jazykové
- obsahové
- mimojazykové
- retrospektívne
- perspektívne
- mimotextové

Stavba vety

- slovosled
- aktuálne členenie
(východisko, jadro)

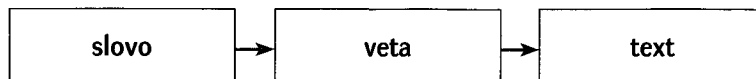
Stavba súvetia

- vetosled

Stavba textu (kompozícia)

- vety
- odseky
- kapitoly
- podkapitoly

Súdržnosť textu, prostriedky súdržnosti textu

Obsahové časti textu autor umiestňuje v istom poradí. Niektoré slohové útvary majú menší stupeň súdržnosti textu a ich časti môžeme vymeniť bez narušenia obsahu (napr. oznámenie, opis osoby), v iných majú jednotlivé obsahové časti presne určené miesto (napr. **chronológia** v životopise a rozprávaní; **logika** vo výklade príčiny a následku alebo pri vyslovení tézy a následne argumentu).

Aj **kompozícia** je jeden z najúčinnějších prostriedkov súdržnosti a nadväznosti jazykových jednotiek v každom texte, nielen vo vecnom. V akomkoľvek texte záleží na poradí každej vety, každého odseku.

Vetosled

Vety v súvetnej konštrukcii majú svoje miesto a poradie (**vetosled**).

Poradie rovnocenných viet v zlučovacom priradovacom súvetí je zameniteľné, záleží na autorskom zámere, napr.: *Pozdravte ho a zaželaťte mu zdravia! Zaželaťte mu zdravia a pozdravte ho!*

V **podradovacom** súvetí je zvyčajne na začiatku **hlavná veta** a po nej **vedľajšia veta**: *Sľuboval odplatu, keď bol doma. Zriedkavejšie naopak: Keď bol doma, sľuboval odplatu.*

Poradie **vedľajšia veta** – **hlavná veta** sa využíva aj ako príznačkový výrazový prostriedok na vyjadrenie emócií: *Aby ma trápil, preto to robí!*

Vedľajšia prívlastková vetá môže byť vložená do hlavnej vety (vždy sa pripája na nadradené podstatné meno v hlavnej vete) a vtedy je oddelená

čiarkami z oboch strán: *Človek, ktorý prešiel cez dvor, nebol z ich dediny.* Práve tak ako v náučnom texte záleží na poradí každej vety, každého odseku (pozorujte text ukážky 1), aj v umeleckom texte sa prejavuje nadanie a majstrovstvo autora v tom, že nenapíše slovo navyše a umiestni ho tam, kde bude najúčinnějšíe.

Konektory

Kompaktný celok z textu vytvárajú aj prostriedky súdržnosti a nadväznosti textu – **konektory**. Rozlišujeme:

a) jazykové konektory

(napr. **zámena**, hlavne ukazovacie a vzťažné: *My sme sa umiestnili ako piati... Toto je výsledok nášho snaženia!*; **gramatická zhoda** napr. medzi podmetom a zhodným prívlastkom, **väzba slovesa** s podstatným menom v istom páde: *Intonácia je súhra zvukových prostriedkov, ktoré využívame v reči.* **Prejavuje sa...**; **synonymá**, **antonýmá**; **opakovanie slov**, pojmov; poradie viet v texte – **vetosled**; **opakovanie syntaktickej konštrukcie**; **nevyjadrený podmet**);

b) obsahové konektory

(**téma**, ktorá je prítomná v celom texte; **kompozičné celky** úvod, jadro, záver napr. vo výklade; **časová línia** v rozprávaní, v životopise, **postupnosť krokov** pri správe o exkurzii, pri referáte, **opakovanie motívu** pri opise atď.);

c) mimojazykové konektory

(napr. pri hovorenom texte aj **mimika a gestikulácia** – ukázanie prstom na miesto, o ktoré ide: *Pred nami je výsledok nášho snaženia!*; **odkaz na predchádzajúcu komunikačnú situáciu** atď., napr. *Už v mladosti pocítili...*);

A) retrospektívne konektory

odkazujú na to, čo už bolo povedané, napísané (napr.: *Čítal, študoval, skúmal. To ho robilo šťastným.*);

B) perspektívne konektory

odkazujú na to (avizujú), o čom sa bude hovoriť, písať (napr.: *Dnes ti čosi prezradím. Vydám sa za teba.*);

C) mimotextové, intertextové nadväzovanie

– nadväzovanie na iný text alebo komunikačnú situáciu (napr.: *V Krátkom slovníku slovenského jazyka ste našli zdôvodnenie...*).

Ukážka 1

POVIEDKA

Svojím rozsahom a štruktúrou poviedka je podobná novele. Aj teoretici ju žánrovo určovali prevažne vo vzťahu k nej. Fabula poviedky je menej zložitá, rozprávanie je lineárne a bez výraznejšieho dramatického spádu; formovo a štýlovo poviedka je uvoľnenejšia. Niektorí teoretici termín *poviedka* používajú ako súborný názov pre strednú epiku vôbec. Avšak aj termín *poviedka* má vlastné žánrové črty, ktoré súvisia s jej genézou. Poviedka totiž geneticky súvisí s ľudovou rozprávkou a z toho vyplýva, že sa výraznejšie začala vyvíjať od epochy romantizmu, ktorý priamo nadväzoval na ľudovú slovesnosť. Prejavuje sa to v rovine rozprávania, ktoré sa usiluje o čím väčšiu bezprostrednosť. Oproti výnimočnosti postáv v novele postavou v poviedke je obyčajný človek, ktorý je znázornený v časovo užšie vymedzenom životnom úseku. Takýto typ poviedky je príznačný najmä pre realizmus stvárnajúci prevažne sociálnu problematiku. Ale jednoduchosť fabuly, priamočiarosť rozprávania, obyčajnosť postáv poviedky nie sú aj znakom jej problémovej nezávažnosti. V poviedke sa komplexnosť a hĺbka problematiky, ako aj širšia platnosť znázorňovaných situácií podáva náznakovite.

Vývin poviedky neprebíhal iba v tradíciách ústnej slovesnosti. Pre svoju rozprávačskú stručnosť, a najmä zaokrúhlenosť fabuly poviedka bola vhodnou formou aj pre rozmanité spisovateľské experimenty. Pre slovenskú literatúru je príznačný realistický typ poviedky, a to etnografického a sociálneho zamerania (M. Kukučín, J. G. Tajovský, J. Čajak), ako aj expresionistický typ poviedky (J. Hrušovský, T. J. Gašpar, I. Horváth). Opätovné nadväzovanie na tradície ústnej slovesnosti bolo u predstaviteľov lyrizovanej prózy, ktorí do svojich poviedok zapájali mytologické prvky (napríklad démonické prvky vo Švantnerových poviedkach *Piargy* a *Horiaci vrch*).

(M. Harpán)

Nadvetná kompozícia textu ukážky 1

• Obsahový konektor

- **téma** (znaky poviedky);
- **kompozícia** (úvod, jadro, záver);
- **porovnanie/komparácia** novely a poviedky má dôležité miesto v obsahu textu: podobné (rozsah, štruktúra) a rozdielne znaky (napr. menej zložitý príbeh, štýlová uvoľnenosť poviedky, rozdielnosť postavy);
- **chronologický pohľad** na poviedku: ľudová slovesnosť – romantická – realistická – medzivojnová;
- **kontrast, protiklad** (na jednej strane obyčajnosť, ale na druhej strane problémová závažnosť poviedky);
- **opakovanie zložky obsahu** (návrat k vplyvu ľudovej slovesnosti v závere ukážky);
- **vymenúvanie** (... a to etnografického a sociálneho zamerania...).

• Retrospektívny konektor

- autor v prvej vete nadväzuje na text o novele v predchádzajúcom hesle;
- častica **totiž** súvisí s tým, čo bolo formulované v predchádzajúcej vete.

• Perspektívny konektor

- autor naznačuje rozdielnosť, ktorú vysvetlí nižšie v texte (*Avšak aj termín poviedka...*);
- autor naznačí vývin poviedky a vysvetlí to až v ďalších vetách, napr.: *Vývin poviedky neprebíhal iba v tradíciách ústnej slovesnosti...*

• Jazykový konektor

- napr.: **osobné alebo privlastňovacie zámeno** zastupujúce termín *poviedka*, ktorý sa už spomenul v texte (*nej, jej*);
- **ukazovacie zámeno** – *Takýto typ poviedky je príznačný...*;
- **opakovanie slova** *poviedka*;
- **uvádzacie častice** (*avšak, ale* – naznačujú rozpor);
- **vetosled** (napr. postavenie vedľajšej vety privlastnkovej: ... *človek, ktorý je znázornený...*).

• Mimotextové nadväzovanie

- názory teoretikov publikované v iných odborných dielach; poukazovanie na iných prozaikov a ich diela.

Poznámka: Súdržnosť umeleckého textu pozorujte v cvičebnici na s. 12 (ukážka 5).

7. Nájdite príznakové alebo nepríznakové poradie viet.
- Treba im odpustiť – nech špinia, šliapu česť, prznia, trhajú sväté zväzky!
 - Nemajú s nimi nič spoločné, ani jedna nitka ju k nim neviaže.
 - Lebo sa vtisla medzi nich, pokazila im zábavu!
8. Ktoré druhy priraďovacieho súvetia si vyžadujú presné poradie viet a ktoré nie? Diskutujte.
9. **Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka**
Z podčiarknutých viet ukážky 1 vypíšte jadro výpovede.
10. Jazykovým konektorom je aj nevyjadrený/zamlčaný podmet. Upravte prvé dva odseky ukážky 1 tak, aby sa podstatné meno *povedka* vo funkcii podmetu čo najmenej opakovalo.
11. Pozorne čítajte ukážku 2. Vyhľadajte v slovníku cudzích slov pojmy, ktorých presný význam nepoznáte.
12. **Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka**
Spracujte text ukážky 2 ako osnovu s kľúčovými slovami.
13. **Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka**
Vytvorte mapu mysle podľa ukážky 2.
14. Vyhľadajte v ukážke 2 verbálne prostriedky náučného štýlu. Využite prehľadnú tabuľku na s. 4.
15. Pracujte s ukážkou 2.
- Vyhľadajte znaky populárno-náučného štýlu.
 - Odlíšte úvod a jadro, komentujte obsah jednotlivých častí.
 - Zaraďte príklady označené číslom v texte ukážky 2 k druhom jazykových konektorov.
 - Spoločne pozorujte, akým spôsobom medzitulok ohlasuje/avizuje obsah odseku a zároveň sa stáva kľúčovým slovom.
 - Vytvorte spoločne medzitulky v jednom súvislom texte z ľubovoľnej odbornej učebnice.

Ukážka 2

Svet na kolesách

Doteraz ❶ niesol zodpovednosť za prevenciu havárií a nehôd výlučne vodič. Pri jeho ❷ vážnej chybe veľakrát ❸ už nič ❹ nedokázalo zabrániť kolízii. Zdá sa však, že čoskoro dostanú vodiči výborného pomocníka.

Bude to ❺ neomylný elektronický co-pilot, ktorý výraznou mierou zníži riziko havárií. Aspoň pri niektorých učebnicových omyloch, ako je napríklad nepozornosť pri jazde v kolóne či na diaľnici ❻. Nové bezpečnostné systémy sú totiž schopné predvídať.

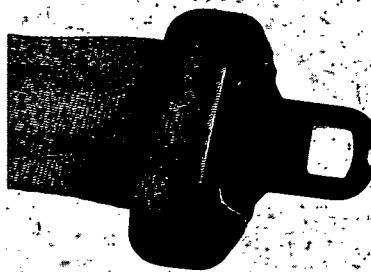
pred vozidlom do vzdialenosti 100 metrov. Dost na to, aby v prípade rizika vzájomného kontaktu zasiahla nezávisle od vodiča inteligentná brzdo-vá sústava.

Tri kroky k bezpečnosti

Alé pekne po poriadku. Ak systém vyhodnotí riziko zrážky s vpredu idúcim vozidlom alebo ak sa vzdialenosť medzi vozidlami priveľmi skráti, v centre multiinformačného displeja prístrojového panelu sa ozve prvá zvuková vý-

Nevyhnutný radar

Príkladom je aj nová technológia japonskej automobilky Honda s označením CMBS (Collision Mitigation Brake System). Výrobca ju označuje za prvé zariadenie, ktoré do-

káže predchádzať havárii, prípadne zmierniť jej následky. Systém je koordinovaný s činnosťou predpínačov bezpečnostných pásov a s brzdovým asistentom. Všetky tri zložky využívajú radar s milimetrovou vlnovou dĺžkou na určenie vzdialenosti od vpredu idúceho vozidla i na určenie relatívnej rýchlosti a dokonca aj predpokladanej dráhy. Takýmto spôsobom dokáže radar mapovať priestor

straha bzučiaka a rozsvieti sa nápis „BRAKE“ (Brzdi!). Ak vodič nereaguje a vzdialenosť medzi vozidlami sa ďalej skracuje, systém CMBS aktivuje ľahké brzdenie a predpínače pásov, ktoré varovne zľahka atiahnu dva- až trikrát za sebou bezpečnostný pás vodiča. Pokiaľ vodič zareaguje brzdením, systém to pochopí ako núdzové brzdenie a zvýši účinok posilňovača brzd.

(Z tlaču)

Využitie slohových postupov v náučnom štýle

Veda je jedna z foriem osvojovania si sveta, jej produktom sú objektívne poznatky alebo súbor poznatkov usporiadaných do systému. Vedeckí pracovníci pri poznávaní sveta využívajú hlavne *pozorovanie* a *experiment*. Na ich základe vyslovujú predpovede a predpoklady (hypotézy), ktoré overujú, a následne formulujú vedecké teórie.

Prostredníctvom žánrov náučného štýlu sa komunikujú nové vedecké objavy či teórie. Náučný štýl preto najčastejšie využíva **výkladový slohový postup** (základom je vysvetlenie javov, objasnenie súvislostí a pod.).

Opisný slohový postup (opis predmetu, osoby, pracovného postupu) je súčasťou dlhších a náročnejších výkladových textov.

Informačný slohový postup je často zastúpený v odbornom opise (napr. výpočet častí strojov), prevláda v referáte (odborný referát, školský referát; napr. informácia o dielach autora, výpočet postáv) a v popularizačnej literatúre.

Rozprávací slohový postup sa používa len v motivačných častiach textu pre mladších čitateľov.

VÝKLADOVÝ SLOHOVÝ POSTUP

Výkladový slohový postup rozoberá a vysvetľuje vzťahy (vývinové, funkčné a príčinné) medzi predmetmi či javmi alebo vnútri predmetov a javov. Objasňuje dôvody javov a vzťahy medzi javmi z rozličných hľadísk. Výkladový text je sieť logicky spätých myšlienok, preto ich poradie **nie je možné voľne meniť** (súdržnosť a nadväznosť textu).

Frekventovanými útvarmi výkladového slohového postupu sú:

- **výklad**, ktorý je **objektívnym** slohovým útvarom; autor stojí nad textom, obyčajne využíva neosobné vyjadrovanie alebo autorský plurál; základom je **analýza** javov, predmetov, vzťahov a pod.;
- **úvaha**, ktorá je **subjektívnym** slohovým útvarom; uplatňuje sa v nej subjektívny názor autora; základom je **interpretácia** známych faktov.

■ Viete, že...?

Druhy myslenia poznáme:

- a) **obrazné** (zapamätáme si situáciu),
- b) **technické** (dokážeme rozbaľiť obálku bez roztrhnutia),
- c) **názorné** (nájdeme správny smer na mape alebo v prírode),
- d) **pojmové** (sme schopní vykonávať myšlienkové operácie).

Druhy vedných disciplín podľa objektu výskumu

- **humanitné/spoločenské** (psychológia, lingvistiká, história, etika...)
- **prírodné** (astronómia, matematika, biológia, geológia...)

Využitie slohových postupov v náučnom štýle

výkladový slohový postup

- analýza a vysvetlenie javu – výklad, dizertácia, štúdia, komplexná odborná práca, projekt, prednáška
- analýza a hodnotenie javu – úvaha, recenzia, esej

opisný slohový postup

- zachytenie základných znakov predmetu – odborný/náučný opis (súčasť výkladu, recenzie, referátu)

informačný slohový postup

- vymenúvanie údajov, čísiel, názvov (súčasť recenzie, odborného referátu, školského referátu)

Výkladový slohový postup

- analýza a vysvetlenie logicko-príčinných súvislostí
- základné útvary:
 - **výklad**: základom je analýza
 - **úvaha**: základom je interpretácia

Postupy a formy logického myslenia

- indukcia, syntéza
- zovšeobecnenie
- dedukcia, analýza
- komparácia
- uvedenie príkladu
- triedenie, klasifikácia
- analógia
- objasňovanie príkladmi
- interpretácia
- argumentácia

Postupy a formy logického myslenia vo výkladovom slohovom postupe

Výsledky vedeckého skúmania vedci komunikujú vo vedeckých dielach, odborníci v odborných článkoch, študenti v odborných prácach – ich komunikovanie musí mať jasnú a zrozumiteľnú podobu využívajúcu princípy logiky. **Logické myslenie** má svoje zákony (napr. výrok musí byť overiteľný), **postupy** (induktívne alebo deduktívne) a **formy** (napr. analýza a syntéza). Jednotlivé postupy a formy logického myslenia sú vzájomne prepojené, napr. nemôžeme analyzovať jav bez porovnávania jeho znakov, nemôžeme zovšeobecňovať bez opisu alebo klasifikácie znakov a vlastností, prípadne bez ich rozčlenenia podľa úrovne (kategorizácie).

Činnosť pri indukcii (pokynové slovesá):

spájať, zovšeobecňovať, usporiadať, zostavovať, vytvárať reťazce, vyvodiť závery.

Napr. Vytvorte synonymický rad k slovu *milý*.

Indukcia

- **Indukcia** (opak dedukcie) je myšlienkový postup, pri ktorom postupujeme od jednotlivostí k zovšeobecneniu, od známych vecí k neznámych, od konkrétnych javov k abstrakcii. Zakončením indukcie môže byť **syntéza** (myšlienkový postup spájajúci jednotlivé časti do celku) alebo zovšeobecnenie. Závery indukcie nebývajú vždy presné a jednoznačné.

Napr. po preskúmaní viacerých vlastností tohto druhu prídavných mien, mohol autor zhrnúť: *Vzťahové prídavné mená pomenúvajú príznaky vecí so zreteľom na istú mimojazykovú skutočnosť. Sú vždy odvodené a nemožno ich stupňovať.*

(Lingvistický slovník)

Činnosť pri zovšeobecňovaní: *zovšeobecňovať, definovať.*

Napr. Vysvetlite vzťah uvedených spisovateľov k zemianstvu a na základe toho **zovšeobecniť** postoj slovenských realistov k téme zemianstva.

Zovšeobecnenie

- **Zovšeobecnenie (generalizácia)** je myšlienkový postup, pri ktorom na základe opakujúcich sa znakov a vlastností predmetov vytvárame pojmy, ale aj formulujeme výrok, ktorý platí pre celú triedu predmetov. Prechádzame od tvrdenia o časti prvkov triedy k tvrdeniu o celej triede.

Napr. pri výklade učebného celku *Slovné druhy* postupne prechádzame od *podstatných mien* k *citoslovciam* a na záver definujeme pojem *slovné druhy*.

Činnosť pri dedukcii:

odvodzovať, vyvodzovať, rozčleňovať, analyzovať, rozlišovať, vyvodiť závery.

Napr. **Posúďte** miesto opisu a charakteristiky v troch dielach J. Gregora-Tajovského.

Dedukcia

- **Dedukcia** (opak indukcie) je myšlienkový postup od všeobecného k jednotlivému, od abstraktného ku konkrétnemu, od neznámeho k známemu. Zakončením môže byť **analýza/rozbor** (myšlienkový postup, ktorý rozčleňuje celok na jednotlivé časti) alebo vyslovenie predpokladov či premís (pozri s. 13). Závery dedukcie sú presnejšie ako závery indukcie.

Napr. pri výklade učebného celku *Slovné druhy* v úvode definujeme pojem *slovné druhy* a postupne charakterizujeme jednotlivé slovné druhy.

Komparácia

- **Komparáciou (porovnaním)** klasifikujeme jednotlivé javy; zisťujeme najprv zhody a potom rozdiely medzi javmi. Využívame analýzu a syntézu.

Napr. **Od vzťahových a prívlastňovacích sa odlišujú tým, že ich možno stupňovať. Akostné adjektíva sa dajú ďalej rozvíjať (úzky – uzučký, uzulinký, priúzky...) a z viacerých z nich sa môžu tvoriť antonymné dvojice.**

(Lingvistický slovník)

Konkretizácia

- **Konkretizáciou (uvedením príkladu)** prechádzame od všeobecného pojmu ku konkrétnemu príkladu, napr. tvrdenie alebo definíciu aplikujeme na konkrétny príklad.

Napr. **Akostné adjektíva sa dajú ďalej rozvíjať (úzky – uzučký, uzulinký, priúzky...).**

(Lingvistický slovník)

Triedenie

- **Triedením, klasifikáciou (kategorizáciou)** skupinu pojmov alebo javov delíme na podskupiny podľa rozlišovacích znakov; pri zaraďovaní do podskupín využívame porovnanie jednotlivých javov, ale aj uvedenie príkladov.

Napr.

Prídavné mená sa delia:

A. vlastnostné

1. **akostné** (pekný, biely, vysoký...)

2. **vzťahové** (železný, pohárový, včerajší...)

1. **Akostné adjektíva vyjadrujú príznaky priamo. Od vzťahových a prívlastňovacích sa odlišujú tým, že ich možno stupňovať. Akostné adjektíva sa dajú ďalej rozvíjať (úzky – uzučký, uzulinký, priúzky...) a z viacerých z nich sa môžu tvoriť antonymné dvojice...**

B. prívlastňovacie adjektíva...

(Lingvistický slovník)

Analógia

- **Analógiou** (obdobou, podobnosťou) po preskúmaní podobností dvoch javov usudzujeme, že aj tretí jav toho istého charakteru bude mať tie isté vlastnosti. Vyslovíme **hypotézu**, teda vedecky podložený, ale doteraz definitívne nepotvrdený predpoklad, že je to tak.

Napr.

Pred Michalom III. bolo zaiste prednesené v gréčtine, no zostavené muselo byť na Rastislavovom kniežacom dvorci v domácom staroslovenskom jazyku a zrejme až po rozprave na sneme jeho poradcov.

(J. Kačala – R. Krajčovič)

Predpoklad: Keďže v spomínanej písomnosti je zvyčajne pri podpise kráľa podpísaná jeho manželka a deti, budú podpisy pri mene Svätopluka patriť jeho manželke a synovi.

Činnosť pri porovnávaní:

porovnávať, rozlišovať, rozoznávať, skontrolovať, dať do protikladu.

Napr. Na základe analýzy ukážok **porovnajte** spracovanie témy lásky v diele J. Smreka a R. Dilonga.

Činnosť pri konkretizácii:

konkretizovať, aplikovať, uviesť príklad, demonštrovať na príklade.

Napr. **Nájdite** v texte ukážky dôkaz, že jazyk F. Švantnera je ovplyvnený stredoslovenským nárečím.

Činnosť pri triedení:

rozlišovať, triediť na základe porovnávania, klasifikovať, kombinovať.

Napr. Pracujte s ukážkami, **porovnajte** označené výrazové prostriedky a **zaraďte** ich k príslušným jazykovým štýlom.

Činnosť pri analógii:

usudzovať, predpokladať, vyslovovať hypotézy.

Napr. **Preskúmajte** slovotvorné základy označených slov v ukážke z diela H. Gavloviča a napíšte ich súčasnú podobu.

Činnosť pri objasňovaní: objasniť, uviesť príklad.

Napr. Charakterizujte pojem *polovetná konštrukcia* a **uvedte** dva príklady na polovetnú konštrukciu vyjadrenú prechodníkom.

Interpretácia textu

- **vedecká** (napr. interpretácia prínosov vedeckého objavu; interpretácia zákonov)
- **popularizačná** (napr. interpretácia vyhlášky v príručke pre vodičov)
- **esejistická** (napr. interpretácia lyrickej básne – jazykový, obsahový alebo estetický výklad textu)

Rozlišujte

Diskusia – názory viacerých ľudí na schôdzi alebo pracovnom stretnutí; prihlásení účastníci diskutujú jeden po druhom.

Polemika – ostrá výmena nezmierniteľných názorov napr. v médiách alebo na schôdzi; hovoriaceho často preruší reč iného hovoriaceho.

Viete, že...?

Interpretácia:

1. výklad, pretlmočenie významu, objasnenie zmyslu;
2. proces vytvárania záverov na základe získaných informácií, pri ktorom hľadáme vzájomné vzťahy, klasifikujeme ich a pokúšame sa ich vysvetliť.
(*Slouník spoločenských vied*)

Objasňovanie

- **Objasňovanie/exemplifikáciu** pojmov alebo definícií robíme pomocou príkladov.

Napr. *Z ich spolupracovníkov osobitnú pozornosť vzbudil vzdelaný kňaz G o r a z d a učený mních C h r a b r (predpokladá sa, že to bol Naum, účastník cyrilo-metodskej misie), známy spisom o hlaholike.*

(J. Kačala – R. Krajčovič)

Interpretácia

Bez interpretácie textu (text v zmysle *komunikát, informácia*) sa neuskutoční žiaden komunikačný akt. Prijemca až v priebehu interpretácie pochopí (a utvrdí sa, že pochopil) obsah informácie. Z obsahu informácie vyvodí záver, mení svoje prvotné stanovisko, rozhodne sa reagovať, spracuje inštrukcie z textu a pridá tie, ktoré obsahuje jeho vedomie ap.

Interpretácia (úzko súvisí s dedukciou, klasifikáciou a exemplifikáciou – objasnením) na rozdiel od iných postupov **zahrňa aj postoje** (napr. názorové, zážitkové) interpretujúceho. Autor si po detailnom rozbere textu vytvára vlastnú mienku o diele.

Text môžeme interpretovať **súhlasne, kontrastne**, ale aj **polemicky**. Môžeme ho interpretovať celý a všetky jeho stránky (**komplexná interpretácia**: tvarové a obsahové štruktúry textu, zaradenie diela do vývinového radu, zážitkové východiská interpretujúceho) alebo sa sústredíme na **čiastkový problém** (napr. tvarovú štruktúru textu).

Pri interpretácii textu v komunikačnej sfére slovesného umenia (ukážka 3), musíme rešpektovať dobu, v ktorej text vznikol, prísne rozlišovať, či to, čo sme objavili, bol skutočne autorov zámer. Interpretujúci často skĺznu do polohy: „*Básnik chceľ týmto povedať...*“ bez toho, aby si v dobovej alebo biografickej literatúre overili, či je to naozaj tak.

V školskej praxi má interpretácia textu veľa spoločných znakov s rozborom (analýzou) textu (pozri ukážku 9 na s. 22 v učebnici a na s. 43 – 45 v cvičebnici). V interpretácii je zreteľnejšia prítomnosť interpretujúceho (1. os. singuláru alebo plurálu), častejšie dáva najavo svoj názor.

Ukážka 3

Okrem jediného prípadu („starenke rozkvitli prsty“) niet tu výraznejšieho poetizmu, ba niektoré sú zjavne ošúchané (ako „mŕtva ulica“ alebo „rušajúci vlak“); a predsa nemáme dojem, že by išlo o proste básnické referovanie, o nejakú jednoduchú deskripciu skutočnosti: Básnik totiž nevytvára atmosféru poetična pomocou konfrontácie slov v nečakaných syntaktických postaveniach, ale pomocou konfrontácie určitých skutočností samotných...

(S. Šmatlák)

Argumentácia

- **Argumentácia** je druhom objasňovania/exemplifikácie. Je to proces uvažovania, v ktorom sa uplatňuje logika. Na rozdiel od objasňovania však v argumentačnom texte (vo výklade, v diskusnom príspevku, komentári atď.) ide aj o **presvedčanie** prijímateľa, o prezentáciu a dokazovanie autorovej pravdy.

Myšlienkový postup pri argumentácii:

- vyslovíme tézu** (v argumentačnom texte chápeme termín **téza** ako formulovanú myšlienku – **tvrdenie**, ktoré treba argumentmi dokázať, obhájiť alebo presvedčiť prijímateľov o jeho správnosti);
- argumentujeme** (objasňujeme, odôvodňujeme) svoje tvrdenie s využitím **argumentu** (**argument** – **dôvod** alebo **dôkaz nášho tvrdenia**);
- na záver zhrnieme** povedané. Okrem zhrnutia táto časť argumentácie prináša naznačenie iného riešenia problému alebo výzvu pre prijímateľov, aby vo veci konali.

Argumenty rozlišujeme **priame** a **nepriame**.

Priamym argumentom môžu byť vecne a objektívne opísané javy, ktoré podložia naše tvrdenia (časový údaj, historická udalosť, číselný údaj ap.), citácia cudzieho textu, obraz alebo graf, prerozprávanie vlastnej alebo cudzej skúsenosti atď.

Nepriamym argumentom sú dôkazy, ku ktorým sme dospeli logickými operáciami (napr. analógiou, dedukciou ap.); môže ním byť napr. vyslovená **hypotéza** alebo **premissa** (výrok, z ktorého vyplýva v úsudku nový výrok či záver). Napr.: *Vychádzajúc z kristianizácie, akú ona mala formu v oblasti stredodunajskej kotliny na prelome 8. a 9. stor., možno pripustiť, že knieža Pribina bol kresťanom...*

(Dejiny Slovenska I)

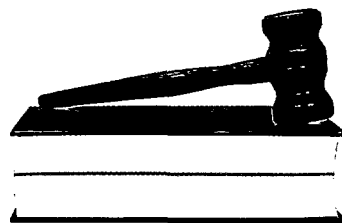
■ Rozlišujte

- **Téza** – formulovaná myšlienka v argumentačnom texte – tvrdenie.
- **Hypotéza** – vedecky podložený, ale doteraz nepotvrdený predpoklad.
- **Premisa** – výrok, z ktorého vyplýva v úsudku (napr. pri dedukcii) iný výrok či záver.

Druhy argumentov

- **priame** (časový, historický, číselný údaj, citácia ap.)
- **nepriame** (využitie hypotézy, premisy)

Chyby v argumentácii

V polemických odborných textoch a v diskusiách často dochádza k **chybnej** argumentácii. Najčastejšie typy nekorektných a nelogických argumentov pri presvedčaní sú napr.:

- **zneváženie oponenta**, zneužitie jeho osobných vlastností (ad hominem), napr.: *To môže tvrdiť len nevzdelaný človek! – Sám fajčíš, a preto nikdy nebudeš proti fajčiarom.*
- **nevedecký argument** (založený na nedokázanej hypotéze); nedokázalo sa, že je pravdivý (ad ignorantiam), napr.: *UFO existuje, pretože traja ľudia s ním prišli do kontaktu.*
- **pôsobenie na city verejnosti** (ad populum), napr.: *Povinná maturita z piatich predmetov je nezmysel, načo sa učiť viac?*
- **tisíckrát opakovaná lož sa stáva pravdou** (ad nauseam), napr.: *Lebo Zem je stredom vesmíru. – Lebo ryba bez nápoja je jed.*

■ Načo mi to je

Zvládnutie postupov logického myslenia mi umožní:

- presne myslieť a vyjadrovať sa,
- zhodnotiť klady a zápory javu,
- odhadnúť svoje možnosti,
- dokázať svoju pravdu atď.

16. Nájdite v ukážke 4 pojem a jeho vysvetlenie.
17. Doplníte výklad o informáciu, kto bol W. Austin.
18. Nájdite v ukážke 4 konkrétnu záciu.
19. Nájdite v ukážke 4 porovnanie.
20. Nájdite v ukážke 4 tvrdenie, ktoré autorka považuje za hypotetické – nedokázané.
21. Určte druh výkladu v ukážke 4.
22. Doplníte postupový diagram výkladu o dotykovej komunikácii podľa ukážky 4.
23. Pripravte sa na internú maturitnú skúšku.

a) Vyberte si zadanie a v skupinách vypracujte odpoveď.

A. Porovnajte ľudovú a autorskú baladu. Svoje tvrdenie demonštrujte na ukážkach.

B. Analyzujte text ukážky. Nájdite tri znaky legendy a definujte ich.

C. Predstavte tematickú a žánrovú diferencovanosť slovenskej medzivojnovovej prózy. Svoje tvrdenia demonštrujte na ukážkach.

D. Porovnajte znaky úvahy a výkladu s využitím dvoch ľubovoľných ukážok.

E. Charakterizujte funkciu odseku a kapitoly v umeleckom a náučnom texte.

b) Ktoré myšlienkové postupy využijete pri vypracovaní odpovede na jednotlivé maturitné zadania?

Ukážka 4

Dotyková komunikácia je snáď najzákladnejšou formou dorozumievania medzi ľuďmi – účinkuje ako zásah elektrickým prúdom. Je mnohovýznamová, a preto niekedy aj ťažko čitateľná.

O dorozumievaní pomocou dotykov hovorí *haptika*. Tento termín vznikol z gréckeho slova haptin, čo znamená dotýkať sa. Ako prvý ho použil lingvista W. Austin.

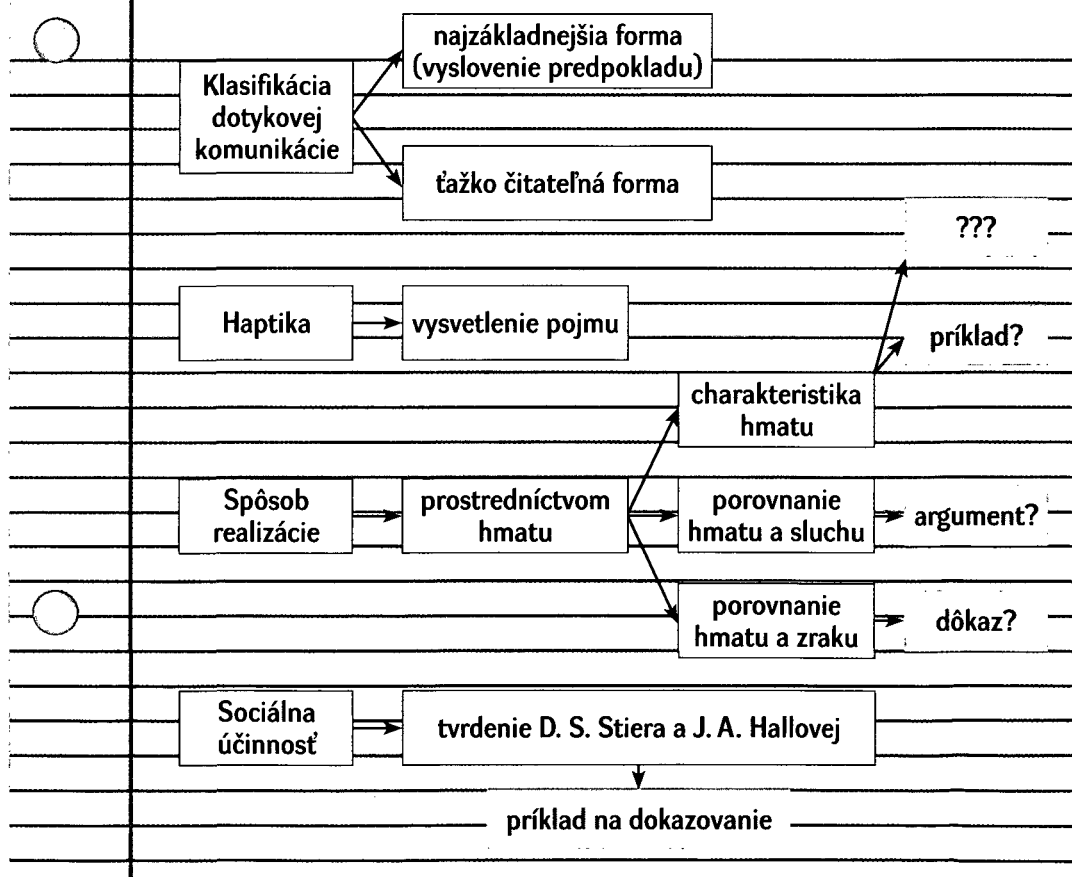
Dotyková komunikácia sa realizuje hmatom. Hmat je v podstate stimulácia miliónov zmyslových receptorov, ktoré majú svoje zakončenia v koži. Napríklad na špičke prstov sa nachádza v 1 cm² 3 500 nervových zakončení. Kôžou vnímame správy o tlaku, bolesti, chvení, teple, chlade.

Hmat je po zraku druhým najcitlivejším orgánom človeka a hneď po ňom nám sprostredkúva aj druhé najväčšie množstvo informácií. Dokonca má väčšiu informačnú schopnosť ako sluch. O týchto skutočnostiach svedčí aj fakt, že nevidiaci a ľudia s poruchami zraku sa naučia čítať hmatom – ich hmat je citlivejší a akoby nadobudol ešte väčšiu komunikačnú schopnosť než u ľudí, ktorí dobre vidia. Každému človeku však s vekom ubúda citlivosť hmatu. Malé deti majú hmat až šesťnásobne citlivejší ako dospelý človek.

Komunikácia pomocou dotykov je sociálne veľmi účinná. Napríklad D. S. Stier a J. A. Hallová (1984) tvrdia, že dotyk je výsadou spoločensky mocných ľudí. Muži sú vraj viac spoločensky mocní ako ženy a využívajú dotykové privilégiu; dotýkajú sa žien viac, ako je to naopak. Muži poskytujú viac dotykov, ženy ich viac prijímajú. Spoločenské pravidlá však predpisujú, že ako prvá sa môže dotknúť partnera žena – nikdy nie naopak.

(O. Škvareninová)

Postupový diagram – dotyková komunikácia

Vyjadrenie príčinnosti (kauzality)

Vyjadrenie kauzality na úrovni syntagmy

Príslovkové určenie

- vlastnej príčiny** (prečo sa dej realizuje?): *Rozhodli sa necestovať pre riziko nákazy. Cítil sa slabý od ťažoby na žalúdku.*
- účelu** (načo, s akým cieľom sa dej realizuje?): *vycestovať na dovolenku; použiť kvôli bezpečnosti; dodržať hygienu v záujme zdravia.*
- podmienky** (bez/za akých podmienok sa dej ne-/realizuje?): *V závislosti od stupňa imunity opakujeme liečbu. Nákaza sa nerozšíri za predpokladu zlepšenia ubytovacích podmienok detí. Ťažkosť sa zbavíme za pomoci vakcíny.*
- prípustky** (napriek čomu sa dej realizuje?): *Napriek osвете sa očkovanie nerozšírilo.*

Vyjadrenie kauzality na úrovni vety

Nepravé priraďovacie súvetie

Nepravé priraďovacie súvetie je spojenie dvoch (nerovnocenných) viet, medzi ktorými je **podraďovací vzťah**, ale spájacie prostriedky sú **priraďovacie**. (Nezhoda medzi obsahom a formou – sú priraďovacie iba formou, nie obsahom.)

Rozlišujeme:

- príčinné (dôvodové) súvetie** – druhá veta vysvetľuje obsah prvej vety;
 - spájacie prostriedky:** *veď, však, teda, a teda, a veď, totiž, totižto, a to, aj tak, a či, čiže, to jest (t.j.), inak...*
 - Treba byť obozretný, krajiny ako Chorvátsko, Bulharsko, Grécko, Turecko či Egypt sú totiž v rizikovej oblasti.*
- dôsledkové súvetie** – druhá veta vyjadruje dôsledok prvej vety; prvá veta vyjadruje príčinu;
 - spájacie prostriedky:** *preto, teda, nuž, tým, a preto, a tak, a teda, a tým, a zato, zrejme ani, vtedy, a tak aj...*
 - Pozostáva z troch dávok, a tak zabezpečí zaočkovanému ochranu po celý zvyšok života.*
- prípustkové súvetie** – jedna veta uvádza okolnosť, napriek ktorej sa realizuje alebo nerealizuje dej druhej vety;
 - spájacie prostriedky:** *aj tak, a tak, tak či tak, aj to, i to, pritom, za to, a zato, a predsa, a jednako...*
 - Pri vycestovaní do zahraničia sa turisti obávajú moru či cholery, a pritom nemyslia na vírusy žltáčky.*

■ Dobrá rada

V nepravých priraďovacích súvetiach na rozdiel od podraďovacích súvetí sa nenachádzajú **odkazovacie výrazy** (zámená, príslovky).

Netrestali ho, veď mal pravdu. – nepravé priraďovacie súvetie príčinné

Netrestali ho preto, lebo mal pravdu. – podraďovacie súvetie s vedľajšou vetou príčinnou

Kauzalita

- príčinnosť/následnosť
– súvislosť medzi javmi
- myšlienková metóda, ktorá skúma príčinné súvislosti

■ Čo už viete...

Príslovky

- miesta** (kde?, kam?, kade?, odkiaľ?, pokade?): *doma, hore, zhora;*
- času** (kedy?, odkedy?, dakedy?, ako dlho?): *večer, zajtra, krátko;*
- príčiny** (prečo?): *náhodou;*
– účel (načo?, s akým cieľom?): *služobne, naprotiveň;*
– účinok (prečo? s akým účinkom?): *nadarmo;*
– prípustky (prečo? aj napriek čomu?): *schválne, nechtiac;*
- spôsobu** (ako?): *perfektne;*
– miery (nakolko?): *úplne, čiastočne;*
– zreteľa (ako?, z akého aspektu?): *ucelku, telesne, politicky.*

Kauzálny reťazec

- **príčina** –
Prečo sa to stalo?
- **dôvod** – Prečo sa to stalo v tomto prípade?

JAV

- **následok** –
Čo jav spôsobil?
- **dôsledok** –
Čo z javu vyplýva?

Napr.:

Jav: Futbalisti prehrali zápas.

Príčina: Súper bol na vyššom mieste tabuľky.

Dôvod: Pre chorobu niektorí hráči vymeskali tréning.

Následok: Mužstvo je na poslednom mieste v tabuľke.

Dôsledok: Nedostanú prémie./Musia prijať opatrenia.

24. Podľa schémy kauzálneho reťazca na s. 15 vyjadrite rôznymi syntaktickými konštrukciami súvislosť medzi javom, jeho príčinou, dôvodom, následkom a dôsledkom.

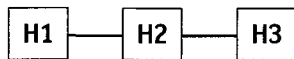
25. Pracujte spoločne. Vyberte si príklad na jav a vytvorte k nemu schému kauzality. (Např. *Včera sme písali diktát. Aká bola príčina, dôvod, následok a dôsledok?*)

■ Čo už viete...

Súvetie, ktoré má **tri a viac viet**, nazývame **zložené súvetie**.

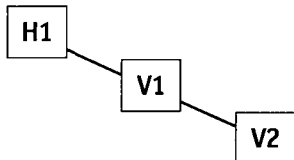
Vety môžu byť spojené:

• priraďovacím vzťahom

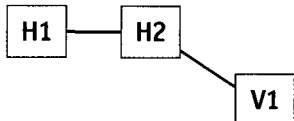
Priebeh ochorenia je však oveľa ťažší ako pri žltacke typu A (1), vyžaduje dlhšiu dobu hospitalizácie aj rekonvalescencie (2), často môže prejsť do chronického štádia (3).

• podradňovacím vzťahom

Tento typ vírusu je odolný voči chladu, vyšším teplotám i bežným dezinfekčným prostriedkom (1), preto môže dlho pretrvovať vo vode, v pôde, v potravinách (2), keď je to nevyhnutné (3).

• priraďovacím aj podradňovacím vzťahom

Pri vycestovaní do zahraničia sa turisti najviac obávajú zriedkavých cudzokrajných chorôb, ako cholera či mor (1), a pritom nemyslia na závažné zdravotné následky (2), ktoré môžu spôsobiť ušade na svete rozšírené vírusy žltacky (3).

Podradňovacie súvetie

Podradňovacie súvetie je spojenie dvoch **nerovnocenných** viet (hlavnej a vedľajšej) pomocou podradňovacích spájacích prostriedkov.

1.	vedľajšia veta príčinná • <i>spájacie prostriedky</i> : lebo, pretože, keďže, že, keď, nakoľko, čo, aby, či, preto – lebo, zato – že... • <i>odkazovacie výrazy</i> : preto, zato	Treba byť obozretný preto, lebo krajiny ako Chorvátsko, Bulharsko, Grécko, Turecko či Egypt sú totiž v rizikovej oblasti.
2.	vedľajšia veta účelová • <i>spájacie prostriedky</i> : aby, žeby, že, či, čo, nech... • <i>odkazovacie výrazy</i> : preto, zato, nato, za tým účelom, len preto, iba zato	Aby očkovanie pred plánovanou dovolenkou malo význam, musí byť urobené v dostatočnom predstihu./Očkovanie pred plánovanou dovolenkou musí byť urobené v dostatočnom predstihu, aby malo svoj význam.
3.	vedľajšia veta podmienková • <i>spájacie prostriedky</i> : ak, keby, i keby, keby aj, pokiaľ, len ak, ibaže • <i>odkazovacie výrazy</i> : tak, teda, potom, nuž, v prípade	Môžu využiť skrátenú očkovaciu schému, ak chcú byť pred žltackou chránení. /Ak chcú byť pred žltackou chránení, môžu využiť skrátenú očkovaciu schému.
4.	vedľajšia veta prípustková • <i>spájacie prostriedky</i> : hoci, hoc aj, akokoľvek, nech, čo aj, čo hneď, aj keď, i čo by, čo priam, ani keď, i keď, keby aj, i keby, ani keby, aj čo by, napriek tomu, že; namiesto toho, aby • <i>odkazovacie výrazy</i> : predsa, jednako, aj napriek tomu	Jednako ochoreli, hoci bývali v luxusnom hoteli. /Hoci bývali v luxusnom hoteli, jednako ochoreli.

Poznámka: Preštudujte si aj tabuľku *Súvetie* v cvičebnici na s. 57.
Zvládnutie učiva Náučný štýl si môžete overiť na s. 39 (Otestujte sa).

ÚTVARY VYUŽÍVAJÚCE VÝKLADOVÝ SLOHOVÝ POSTUP

Výklad

Výklad je písaný jazykový prejav, s ktorým sa stretávame vo vedeckých publikáciách, v školských učebniciach i v článkoch populárno-vedeckých časopisov (v školách na vyučovacích hodinách sa stretávame aj s jeho hovorenou podobou). Jeho cieľom je sprístupniť, objektívne vysvetliť vedecké poznatky a poučiť adresáta. **Kompozícia výkladu** spočíva na pevnom obsahovom i grafickom členení na *úvod*, *jadro*, *záver*.

Okrem **výkladového slohového postupu** vo výklade využívame tiež **opisný slohový postup**. Vo výkladovom texte pracujeme najmä s **pojmi** a **termínmi**. K textu býva pripojený grafický materiál – tabuľky, schémy, obrázky, výpočty a pod. Často ho dopĺňajú tiež poznámky pod čiarou a citáty. Východiskom pre analýzu a vysvetlenie javu vo výklade je **definícia**, teda vymedzenie pojmu, výklad významu slova (termínu, výrazu) uvedením jeho základných a typických znakov (pozri ukážky 2, 5, 9).

Podľa použitého myšlienkového postupu rozlišujeme dva základné typy výkladu:

- 1. indukčný výklad** postupuje od ľahšieho k náročnejšiemu, od faktu k faktu, od javu k javu a v závere vyslovuje zovšeobecňujúce tvrdenia. S týmto typom výkladu sa žiak stretáva na vyučovacích hodinách od prvého ročníka základnej školy. Názornosť tohto postupu pomáha osvojiť si náročné učivo a uchovať si nové poznatky na veľmi dlhú dobu. Napr. *postupne charakterizujeme príslovia, porekadlá ap., uvedieme príklady z textu a nakoniec definujeme pojem frazeologizmus a zaradíme ho do systému slovnej zásoby*.
- 2. deduktívny výklad** je náročnejší pre prijímateľa než výklad s indukčným postupom. Pomáha nám rozširovať si vedomosti, precvičovať učivo, ktoré sme už zvládli, alebo aplikovať definície na konkrétne javy. Musíme poznať základné pojmy a definície, inak by sme obsahu výkladu nerozumeli. V školskej praxi ho často využijeme pri analýze textu, napr. pri rozbere básne ap. Najprv vyslovíme tvrdenie o tvorbe, štýle autora a potom to dokladáme príkladmi, argumentujeme. Napr. *začneme prečítaním definície hesla frazeologizmus v Lingvistickom slovníku, pokračujeme vyhľadávaním konkrétnych príkladov v texte J. Kalinčiaka a na základe definície priradíme jednotlivé príklady k rôznym druhom frazeologizmov*.

■ Viete, že...?

Prednáška je hovorený výklad, má však zložitejšiu kompozíciu, napr.:

1. Úvod: *Čo sa sledovalo výskumom?*
2. Metodika: *S čím a ako sa pracovalo?*
3. Jadro: *K akým objavom, zisteniam sa dospelo?*
4. Záver a diskusia: *Čo vyplýva z výsledkov?*

Útvary výkladového slohového postupu

- základný útvar: **výklad**
- ďalšie útvary: **úvaha, esej**

Kompozícia výkladu

- **úvod** (pomenovanie problému, javu)
- **jadro** (analýza jednotlivých stránok problému, javu, argumentácia)
- **záver** (zhrnutie, zovšeobecnenie ap.)

Druhy výkladu podľa myšlienkového postupu

- indukčný
- deduktívny

Autor výkladu:

- **vedec** → dizertácia, štúdia, odborný posudok, odborný článok, recenzia, diskusný príspevok;
- **žiak, študent** → referát, diskusný príspevok, výklad, projekt, práca SOČ (stredoškolská odborná činnosť), KOP (komplexná odborná práca – maturitná práca na strednej odbornej škole);
- **novinár, spisovateľ** → recenzia, odborný posudok, diskusný príspevok, esej.

26.

Pracujte spoločne. Vyberte z ukážky 3 štyri ľubovoľné všeobecné podstatné mená a sformulujte ich lexikálny význam. Porovnajte výsledok svojej práce s vysvetlením v *Krátkom slovníku slovenského jazyka*.

Kompozícia výkladu z ukážky 5

1. **Úvod** – je všeobecnejší, definuje kľúčový pojem textu: *Čo je nádcha? Aké sú jej prejavy? Čo ju môže vyvolať?*

2. **Jadro** – vysvetľuje súvislosti procesu vzniku nádchy, predstavuje názor, vysvetlenie odborníka.

3. **Záver** – spôsob liečby, odporúčanie odborníka.

27. Vysvetlite písanie veľkých a malých písmen vo zvýraznenej časti ukážky 5.

28. Vyhľadajte v ukážke 5 definíciu.

29. a) Vyhľadajte v ukážke 5 také slovné spojenia, ktoré sú ekvivalentom k nasledujúcim výrazom: *dodržiavať pokoj na lôžku; katar horných dýchacích ciest*.
b) Vysvetlite ich rozdielne použitie.

Ukážka 5

Je tu čas kýchania, smrkania a červených nosov

1. „V jesenno-zimnom období je nádcha prejavom zápalu nosovej sliznice, ktorá opuchne a vytvorí riedky alebo hustý sekrét, zníženú priechodnosť nosa s následným kýchaním, kde hlien zateká do hrdla, spôsobuje kašeľ. Keďže ochorenie vyvoláva chladný a vlhký vzduch, rôzne alergie a virózy – je ich niekoľko tisíc, aj prejavy nádchy a vyvolávacie príčiny sú rôznorodé,“ hovorí MUDr. Martin Hrubíškô, PhD., primár imuno-alergologického oddelenia **bratislavskej Nemocnice v Podunajských Biskupiciach**.

2. Nádchu môžu vyvolať aj nízke teploty vzduchu, výkyvy teplôt i prechod z tepla do studena. „V chladnom počasi sa nosová sliznica zduri a tvorí hlien. Je to preto, lebo nos pôsobí nielen ako filter na odstránenie mechanických častí vzduchu, ale i ako tepelný filter, ktorý pripravuje a zvlhčuje vzduch prúdiaci do pľúc. Nosová sliznica zároveň funguje aj ako radiátor a studený vzduch prúdiaci do pľúcnych mechúrikov zohreje na teplotu tela, teda 36–37 °C. Je celkom prirodzené, že nosová sliznica sa pritom prekrví. Väčšina populácie to vníma ako mierne upchatý nos...“

3. Hovorí sa, že liečená nádcha trvá sedem dní, neliečená týždeň. Treba ju vôbec liečiť? Podľa doktora Hrubíška, nádchu, žiaľ, ani v 21. storočí nevieme liečiť. „Nádchu rozhodne neliečime antibiotikami. Na vírusy totiž antibiotiká neučinkujú. Napriek tomu pacienti s plným nosom a boľavým hrdlom si ich od lekára vynucujú. Nechápu, že antibiotikami si ničia vlastnú mikroflóru, ktorá má významný ochranný a podporný vplyv na náš organizmus. Pri nádche platí stará ľudová skúsenosť: pokoj, teplo, ticho, piť veľa tekutín a na 2–3 dni si ľahnúť do postele. Telo načerpá nové sily a popasuje sa samo s virózou.“

Po týždni by malá nádcha sama ustúpiť. Ak sa tak nestane, naopak, stupňuje sa, treba vyhľadať lekára – odborníka.

(S. Medvecová)

Znaky populárno-náučného štýlu z ukážky 5

- citovanie slov odborníka,
- nepresné údaje (*niekoľko tisíc*),
- častice (*žiaľ*),
- zložené súvetia,
- odborná terminológia (*sekrét, pľúcne mechúriky, mikroflóra*),
- polovetné konštrukcie (*vzduch prúdiaci do pľúc*),
- kauzálne vzťahy (napr. dôsledok: *sliznica, ktorá opuchne a vytvorí riedky alebo hustý sekrét...*; príčina: *nos pôsobí... i ako tepelný filter, ... nosová sliznica sa pritom prekrví*),
- **prostriedky publicistického štýlu**: rečnícka otázka (*Treba ju vôbec liečiť?*); expresívne slovné spojenia (*pacienti s plným nosom; nosová sliznica funguje aj ako radiátor; popasuje sa samo s virózou*).

Výkladové žánre v náučnom štýle

Odborný článok, dizertácia, štúdia, prípadová štúdia

Odborný článok, dizertácia (vedecká rozprava) a štúdia sú základné vedecko-náučné žánre využívajúce náučný štýl a výkladový slohový postup.

Odborný článok je krátky náučný útvar publikovaný vo vedeckých alebo odborných časopisoch, prináša základné informácie o čiastkovom probléme, o výsledkoch vedeckého pozorovania alebo výskumu.

Dizertácia (lat.) sa môže zaoberať čiastkovým problémom istého vedného odboru, vtedy ide o **monografiu** (napr. Veľká Morava), alebo spracúva súhrnne celý vedný odbor a vtedy hovoríme o **kompéndiu** (napr. Dejiny Slovenska). Monografiami sú aj rôzne vedecké práce na získanie vedeckej hodnosti, akademického titulu, napríklad rigorózna práca a habilitačná práca. Kompozícia dizertácie je trojčlenná, charakterizuje ju samostatnosť úvodu a záveru, jadro je vždy členené na kapitoly.

Štúdia je kratšia ako dizertácia a dlhšia ako odborný článok, podrobne analyzuje oddelený, čiastkový odborný problém. Formálne i obsahovo je blízka odbornému referátu či prednáške (hlavne v ich publikovanej podobe v zborníkoch z vedeckých konferencií či seminárov):

- **Úvod** štúdie oboznamuje s tým, aká je súčasná situácia v riešení danej odbornej problematiky, odkazuje na príbuznú odbornú literatúru, cituje iných autorov. V tejto časti prevláda informačný a opisný slohový postup.
- **Jadro** prináša nové fakty, nový pohľad autora na problematiku doložený dôkazmi a argumentmi. Základom je výkladový slohový postup.
- **Záver** obsahuje hodnotenie výsledkov a prínos práce.
- **Resumé** (pokiaľ nie je nahradené abstraktom) stručne zhrnuje obsah štúdie, zvyčajne aj v niektorom zo svetových jazykov. Využíva najmä informačný a opisný slohový postup.

Prípadová štúdia máva tieto obsahové a kompozičné časti:

- **úvod** – základné informácie o stave vecí (informačný slohový postup);
- **jadro** – opis prípadovej situácie, definícia problému v súvislostiach (opisný a výkladový slohový postup), analýza prípadu, problému, ciele, vyslovovanie predpokladov, návrh riešenia (výkladový slohový postup);
- **záver** – hodnotenie dosiahnutého pokroku, riešenia, prínos riešenia, odhad využitia získaných skúseností (výkladový slohový postup). Výsledkom takejto štúdie je príklad, ktorý sa dá zovšeobecniť a použiť pre iný prípad.

■ Viete, že...?

Prípadová štúdia je hybridný žáner s vysokým stupňom analýzy. Preverí schopnosť uchádzača myslieť v súvislostiach, vyhodnocovať fakty, posudzovať javy, plánovať vývoj a navrhovať riešenia. Vytvára reálne alebo takmer reálne komunikačné situácie, v ktorých sa preveria kompetencie autora. (Pozri ukážku v cvičebnici.)

Výklad vo vedeckej komunikácii/náučnom štýle

- **odborný článok**
- **štúdia**
- **dizertácia** (vedecká rozprava) – monografia, kompéndium

dizertácia (rozprava)

vedecká štúdia

odborný článok

Ukážka 6

Rozšírená osnova prípadovej štúdie

- 1. Základné informácie**
- 2. Hypotéza o probléme**
- 3. Riešenie problému**
 - 3.1 Stanovenie cieľov práce
 - 3.2 Stanovenie stratégie a plánu riešenia problému
 - 3.2.1 Použité formy a metódy riešenia
 - 3.2.2 Časový plán
- 4. Hodnotenie riešenia problému**
 - 4.1 Úroveň naplnenia cieľov
 - 4.2 Hodnotenie zvolenej stratégie
- 5. Ukončenie prípadu**
 - 5.1 Zhodnotenie riešenia alebo vyriešenia prípadu

Vyhľadajte na internete prípadové štúdie. Vyberte si takú, ktorá vás témou zaujala, všimnite si jej členenie a pripravte si informáciu pre spolužiakov.

Na základe ukážky v cvičebnici načrtnite prípadovú štúdiu pre niektorú zo situácií:
A. Žiak XY neprospejeva v predmete...;
B. Žiaci budú parkovať s motorkami na školskom dvore;
C. Škola zavedie elektronický prehľad absencie a známok.

32. Vypíšte z ukážky 7 slová, ktorých význam nepoznáte. Napište ich presný význam podľa slovníka cudzích slov alebo výkladového slovníka.
33. Spracujte text ukážky 7 do osnovy. Vysvetlite obsah textu vlastnými slovami.
34. **Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka**
Vyhľadajte v ukážke 7 tri odborné názvy (termíny) a vysvetlite ich význam.
35. Zdôvodnite rozdiel medzi termínmi *prepínanie kódu* a *prepnutie kódu*.
36. Vypíšte z ukážky 7 definíciu prepínania kódu.
37. a) Určte vetné členy vo vete *Schopnosť porozumieť je teda významnou zložkou komunikačnej kompetencie komunikantov.*
b) Nakreslite schému vety.
38. Vyhľadajte v ukážke 7 vetu, ktorá obsahuje polovetnú konštrukciu. Zdôvodnite jej funkciu v texte ukážky.
39. Nájdite v prvej časti ukážky 7 aspoň tri príklady na plynulé nadväzovanie textu.
40. Opakovaním jedného výrazu v prvej polovici ukážky 7 autor dosahuje vysoký stupeň súdržnosti textu. Nájdite tento výraz.

■ Rozlišujte

Vedecký – súvisiaci s vedou, založený na vede, napr. vedecký výskum, vedecké dielo.

Odborný – týkajúci sa istého odboru, napr. odborné vzdelanie, odborná literatúra.

Ukážka 7

Národný jazyk je zložitý, vnútorné diferencovaný systém. Člení sa na tri základné subsystemy (podoby, formy, útvary, variety): spisovný jazyk, zemepisné nárečia, sociálne nárečia. Práve s týmto členením je spojené prepínanie kódu.

Prepínanie kódu je založené na tom, že vzhľadom na charakter konkrétnej komunikačnej situácie expedient úplne alebo čiastočne uprednostňuje výrazové prostriedky jednej z foriem národného jazyka. Schopnosť prepínať kód je teda významnou zložkou jazykovej i komunikačnej kompetencie komunikantov. Prepínanie kódu je podmienené schopnosťou expedienta reagovať na zmenu jedného alebo viacerých komponentov komunikačnej situácie.

Prepínanie kódu znamená, že s ohľadom na individuálne a sociálne jedinečnú synchrónizáciu komponentov komunikačnej situácie sa popri spisovnom jazyku môžu uplatniť aj ostatné existenčné formy národného jazyka alebo ich jednotlivé prvky. Prepínanie kódu teda neznamena popieranie dominantného postavenia spisovného jazyka vo vzťahu k ostatným formám národného jazyka. Aj zmena jedného komponenta spomínanej konfigurácie a synchrónizácie si môže vyžadovať prepnutie kódu. Napr. vo verejnom prostredí školy môžu žiaci medzi sebou v neoficiálnej ústnej komunikácii dominantne preferovať slang, resp. aj nárečie. V komunikácii s učiteľom dochádza k posunu na osi neoficiálnosť – oficiálnosť, čo súvisí so zmenou vzťahu medzi komunikantmi. Spoločenská vhodnosť vyjadrovania žiakom vtedy prikazuje, aby prepli kód. Opúšťajú slangové vyjadrovanie a v súlade so svojou jazykovou a komunikačnou kompetenciou začínajú používať prostriedky spisovného jazyka. Je to zároveň aj posun na osi expresívnosť – nociónálnosť.

Schopnosť uvedomene a funkčne prepínať kód je v konečnom dôsledku výrazom úcty k spisovnej forme národného jazyka. Zabezpečuje, že komunikant, rešpektujúc všetky relevantné komponenty konkrétnej komunikačnej situácie, sa bude vo verejnom oficiálnom prostredí prezentovať bezchybným spisovným prejavom a že v iných sociálnych prostrediach a spoločenských situáciách dokáže funkčne uplatňovať aj hovorové i nárečové prvky a prípadne aj sociolekty.

(J. Findra)

Rozbor (analýza) textu

Aby sme boli dobrými autormi, musíme najprv pozorovať texty iných autorov, skúmať, pomocou akých výrazových prostriedkov dokázali napísať text, ktorý na nás zapôsobí alebo nás poučí.

S rozborom textu – analýzou (ako s druhom výkladu) – sa často stretávame na hodinách jazyka a literatúry. Môže byť i súčasťou internej a externej maturitnej skúšky. Analýza textu je menej subjektívna ako interpretácia (prevláda 3. osoba singuláru), autor sa nesnaží upútať čitateľa originálnym jazykom – vyjadruje sa vecne. Pri rozbere postupuje systematicky po jednotlivých zložkách textu.

Ukážka 8

Nastúpil som do autobusu: ako každý deň. Dvere sa s buchotom zavreli a zastávka od nás splašene odběhla dozađu. Vtom niekto vykrikoval, že má vonku ešte dečko. Vedľa mňa stála stará žena a nenávistne pozerala na chlapca, ktorý sedel pri okne a špáľal sa v nose: ťuk, ťuk, zatukal vždy zobáčik jeho nechta do dierky na dlhom koňáriku nosa. Ženin pohľad bol ako malá kvapka žeravého kovu: prepaľoval mu do hlavy ďalšiu dierku pre jeho neskrotného ťaťla. Nakoniec to žena nevydržala, chytila chlapca za ucho a ťahala ho, kým nevstal a potom zrazu nepodrástol, zataňcoval na špičkách – a potom ho s veľkým krikom zhodila na schodíky. Buch, buch: na podlahe autobusu zabúchala jeho noha v sadre.

(D. Dúšek)

■ Čo už viete...

Druhy rozprávania:

- ja-rozprávanie (v 1. osobe singuláru),
- on-rozprávanie (v 3. osobe singuláru),
- jednoduché rozprávanie,
- komplexné rozprávanie (súčasťou je aj opis, charakteristika, úvaha),
- reprodukcia (príbehu, deja filmu ap.).

Kompozičné princípy rozprávania:

- retrospektívny princíp,
- chronologický princíp,
- reťazový princíp,
- in medias res.

Typy rozprávača:

- vševediaci (autorský),
- subjektívny – priamy.

41.

- a) Pracujte s ukážkou 8, ktorú už poznáte z predchádzajúceho ročníka. Pozorujte postup pri rozbere (analýze) umeleckého textu.
- b) Doplňte odpovede k otázkam označeným **tučným písmom** (poznáte ich z predchádzajúcich ročníkov).

1. Čo je hlavnou myšlienkou príbehu z ukážky 8?	▶ 1.
2. Ako vstupujeme do príbehu? Aký význam má v texte prvá veta?	▶ 2. Prvá veta vovedie čitateľa priamo do deja – in medias res – oboznamuje ho s časom a priestorom, v ktorom sa príbeh odohráva.
3. Kto je rozprávačom príbehu? (Typ rozprávača, jeho úloha v texte.)	▶ 3. Rozprávač je priamy/subjektívny (ja-rozprávanie) – je priamym účastníkom deja.
4. Aké postavy v príbehu vystupujú?	▶ 4.
5. Čo vieme o čase a priestore, v ktorom sa príbeh odohráva?	▶ 5. Plný autobus, nervozita, napätá atmosféra (príslovka <i>splašene</i> pri personifikovaní zastávky; krik; stylisticky príznakové substantívum <i>dečko</i>), zachytenie chvatu a zmätku.
6. Akú atmosféru autor vytvoril?	▶ 6. Autor vykreslil konfliktnú situáciu v humornej polohe.
7. Aké jazykové prostriedky pomohli pri vytvorení atmosféry príbehu?	▶ 7. Žena: príslovka <i>nenávistne</i> ; prirovnanie <i>pohľad ako kvapka žeravého kovu</i> ; agresivita – gradácia slovies <i>chytila, ťahala...</i> ; stylisticky príznakové slová <i>krik, zhodila</i> ; „tvrdé“ citoslovce <i>buch-buch</i> . Chlapec: metaforické, obrazné opísanie jeho činnosti; „mäkké“ citoslovce <i>ťuk-ťuk</i> .
8. Sú v príbehu zaujímavé momenty, ktoré by sme si mali všimnúť?	▶ 8.
9. Čo bolo autorským zámerom?	▶ 9. Autor dosiahol, že čitateľove sympatie patria chlapcovi.

Otázky

Dušan Dušek: V mlynčeku
(Rôzbor umeleckého textu)

Kompozícia

Úvod

- pomenovanie témy, autorský zámer

Jadro

- analýza jednotlivých zložiek textu

- umelecké prostriedky

- charakteristika postáv
- predpokladané autorovo vnímanie postavy

- vyslovenie predpokladu
- lexikálne a morfológické prostriedky

- pointa príbehu

- mravné využitie pointy

Záver

- pocity čitateľa, vyslovenie predpokladu

Ako vstupujeme do príbehu?

Čo vieme o priestore, kde sa príbeh odohráva?

Kolko postáv vystupuje v príbehu?
Aké sú?

Aké jazykové prostriedky autor využil?

Akú atmosféru autor vytvoril?
Pomocou čoho?

Nastal v deji nečakaný zvrat?

Kto je rozprávač príbehu?

Úryvok z diela D. Duška V mlynčeku na prvý pohľad zaujme svojím prenikaním pod povrch človeka, odhaľovaním ľudských vlastností, ako aj jednoduchosťou a hravosťou. Autor sa v ňom zaoberá následkami nedostatočnej komunikácie a povrchnosťou v hodnotení.

Už z prvej vety je zrejmé, že priamym (subjektívnym) rozprávačom príbehu je človek, ktorý každodenne cestuje mestskou hromadnou dopravou. Stáva sa svedkom udalosti, ktorá je bežná, takže si nevyžaduje z jeho strany komentár.

Autobus je preplnený, keďže sa doň nezmestilo dieťa, a šofér sa ponáhľa, čo je vyjadrené personifikáciou *zastávka od nás splašene odbehla dozadu*. V tejto tlačeniici rozprávač upriamil svoju pozornosť iba na dve osoby – chlapca, ktorý sedí pri okne, a starú ženu, ktorá nad ním stojí. Od začiatku ženu vníma negatívne, čo si môžeme všimnúť napríklad na štylistický príznakomom adverbium *nenávisťne* (pózerala). Zrejme jej prekáža, že ona, staršia osoba, musí stáť, kým nejaký mladý chlapec si sedí a tvári sa, že ju nevidí. Naopak, chlapec je zrejme rozprávačovi sympatický, lebo pri opise jeho činnosti používa zdobneniny ako *zobáčik*, *koňarik*, mäkkó znejúce citoslovce *tuk-tuk*, či genitívne metafory *zobáčik nechta*, *koňarik nosa*. Autor využíva nepriamu charakteristiku postáv.

Rozprávač pravdepodobne nevidí na jeho počínaní nič zlé, zatiaľ čo reakcia ženy, vyjadrená prirovnaním *jej pohľad bol ako malá kvapka žeravého kovu*, svedčí o opaku. Sloveso vo vete „*Nakoniec to žena nevydržala...*“ vytvára dojem, že v nej bol už dlhšie nahromadený hnev, ktorý sa uvoľnil v agresívnom správaní. K podpore žiadaného dojmu prispieva aj gradácia a kumulácia slovies: *chytila... ťahal... kým nevstal... nepodrástol... zatáncoval* a záverečné: *zhodila ho na schodíky*.

Zvrat a prekvapivý moment nastáva po „tvrdom“ citoslovci *buch-buch*, ktoré kontrastuje s chlapcovým *tuk-tuk*. Tento zvuk vydala sadra, ktorú mal chlapec na nohe a ktorá bola zrejme príčinou jeho neochoty uvoľniť miesto. Váhy spravodlivosti sa tým naklonia na chlapcovu stranu a čitateľ pochopí, že ho rozprávač po celý čas na tento moment pripravoval.

Napriek tomu, že rozprávač je iba nestranným pozorovateľom a príhodu nekomentuje, čitateľ má pocit, že incidentu sa dalo predísť. Možno keby žena nebola od začiatku taká zaujatá krivdou, ktorá sa jej deje, keby bola všímavejšia a ochotná komunikovať, keby chlapec nebol vhodnou (slabšou) obeťou na odreagovanie sa, nemuselo k tomu dôjsť.

(Žiacka práca)

■ Viete, že...?

M. Harpán vyčleňuje viac typov rozprávačov, napr.:

- personálny (je v 3. os., sústreďuje sa na život a psychiku jednej postavy);
- rozprávač „oko kamery“ – opis vonkajších činov, nezachytáva psychiku postavy (napr. diela francúzskeho nového románu: Le Clézio – Ariadnina niť).

Projektová práca, práca stredoškolskej odbornej činnosti (SOČ), komplexná odborná práca (KOP)

V školských prácach má študent ukázať, že je schopný získavať informácie z primárnych, sekundárnych a terciárnych zdrojov, zaujať vlastný postoj a vyjadriť kritický prístup k určenej primerane odbornej problematike. Úlohou študenta nie je objaviť nové vedecké poznatky alebo formulovať nové problémy, ale zvládnuť existujúce informácie a samostatne ich tvorivo spracovať. Charakteristickým znakom tejto formy odbornej komunikácie je subjektívny výber a spracovanie informácií. Cenný je práve originálny tvorivý prístup k téme, nový uhol pohľadu.

Ústna prezentácia je dôležitou súčasťou celej práce a patrí do oblasti **rétoriky** (budete sa ňou zaoberať vo 4. ročníku). Pri prezentácii sa používa výpočtová technika, rôzny grafický materiál, obrazové prílohy, tabuľky, grafy ap. Aj keď jadro, vlastný obsah práce je, samozrejme, najdôležitejší, treba venovať veľkú pozornosť tiež formálnej stránke práce a ústnej prezentácii alebo obhajobe.

Kompozícia školských odborných prác

Školské odborné práce majú kompozíciu výkladu s výrazným horizontálnym členením (odseky, kapitoly). Úprava odborných prác je predpísaná (pozri s. 51 – 52 v cvičebnici). Rozsah býva odporúčaný, napr. pre prácu SOČ 8 – 16 strán; pre referát, seminárnu prácu 2 – 5 strán.

Ukážka 10

ŽENA A SPOLOČNOSŤ

Úvod

1. Postavenie žien v histórii

1.1 *Pravek (postavenie ženy v rodovej spoločnosti)*

1.2 *Starovek (žena v starovekom Grécku a Ríme)*

1.3 *Stredovek (vplyv kresťanstva na postavenie ženy v rodine)*

Osobnosti

1.3.1 *Jana z Arcu (mýty a realita)*

1.3.2 *Margaret Morová (osud ženy)*

1.4 Novovek

Osobnosti

1.4.1 *Virginia Woolfová*

(ženy v románe *Noc a deň*)

2. Rodové stereotypy

3. Ženy v náboženstve

3.1 *Židovstvo*

3.2 *Kresťanstvo*

3.3 *Hinduizmus*

3.4 *Islam*

4. Násilie páchané na ženách

(porovnanie minulosti a súčasnosti)

4.1 *Domáce násilie (žena obeť, žena násilník)*

4.2 *Ženy a právo (štátne a neštátne organizácie)*

Záver

Použitá literatúra

Vedecké a odborné práce v školskom prostredí

- **odborné práce**
školský referát
odborný referát
projektová práca
práca v rámci stredoškolskej odbornej činnosti (SOČ)
- **záverečné práce**
komplexná odborná práca (KOP)
seminárna práca
bakalárska práca
diplomová práca
- **kvalifikačné práce**
dizertačná práca
habilitačná práca

■ Dobrá rada

Ak ste žiakmi odborných škôl, zvoľte si tému komplexnej odbornej práce už v 3. ročníku a začnite si zhromažďovať rôzne informačné pramene.

42.

Informujte sa o stredoškolskej odbornej činnosti a o medzinárodných projektoch na svojej škole.

43.

Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka

- a) V rozšírenej osnove projektovej práce z ukážky 10 zdôvodnite grafické usporiadanie jednotlivých bodov.
- b) Vysvetlite zásady písania veľkých písmen a interpunkcie pri písaní osnovy.

44.

Utvorte predbežnú osnovu práce na ľubovoľnú tému zo slovenskej a svetovej literatúry. (Např. *Generačné konflikty v dielach slovenskej a svetovej literatúry.*)

Úvaha o jednotlivých jazykových štýloch

- **Hovorový štýl**
 - jednoduché krátke zamyslenie
 - príslovie
- **Umelecký štýl**
 - epika (napr. monologické časti v pásme reči postáv a rozprávača)
 - lyrika (reflexívna lyrika)
- **Publicistický štýl**
 - úvodník, komentár, editoriál
 - glosa, stĺpček, úvodný stĺpček
- **Náučný štýl**
 - recenzia, diskusný príspevok (učivo 4. ročníka)
 - odborné články, populárno-náučné články

■ Načo mi to je

Uvažovaním sa učíme vytvárať si vlastný názor, mienku. Úvahový text v masmédiách nás upozorňuje na to, že sa oboznamujeme so subjektívnym názorom autora na všeobecne známy jav alebo odborný problém. Úvaha je zrkadlom našej duševnej i občianskej vyspelosti. Už desiatky rokov je jedným zo slohových útvarov na maturitnej skúške.

■ Dobrá rada

Úvaha má toľko odsekov, koľko má myšlienkových celkov.

Úvaha

Úvaha rovnako ako výklad sleduje vzťahy medzi javmi alebo vnútri javov. Autor úvahy však sleduje všeobecne známe javy a **subjektívne interpretuje známe fakty**, vyvodzuje svoje úsudky a závery, pôsobí na city adresáta, presviedča ho, formuje jeho mienku, chce, aby sa pozrel na známu vec z nového hľadiska. Východiskom, predmetom interpretácie v úvahe nemusia byť len poznatky, fakty, vedecké objavy, ale aj životné skúsenosti, bezprostredné zážitky či názory autora alebo iných ľudí a pod.

Úvaha v každom jazykovom štýle získava **osobitné štýlové zafarbenie** – je iná v publicistickom, umeleckom či náučnom štýle. S úvahou v náučnom štýle sa stretávame hlavne v odborných posudkoch, v **recenzii a diskusnom príspevku** (učivo iných ročníkov) – ich znaky si pripomeňte na ukážkach v cvičebnici.

Kompozícia úvahy je voľnejšia ako pri výklade. Zachováva obsahové členenie na úvod, jadro a záver, no **hranice** týchto častí **nie sú výrazné**. Aj v kompozícii sa autor usiluje zaujať adresáta originalnosťou, novosťou (vplyv umeleckého štýlu). Začiatok úvahy je často iba miestom, z ktorého autor vychádza pri spracovaní témy, nie všeobecným úvodom do problematiky alebo charakteristikou (klasifikáciou) daného javu, ako je to vo výklade. Úvod a záver úvahy sú takmer vždy prepojené, autor často použije prvé slová textu ako refrén a v závere sa k nim vráti. Jednotlivé **myšlienkové časti** sú graficky vyčlenené samostatnými **odsekmi**.

■ Rozlišujte

Výklad	Úvaha
• presnosť údajov, čísel, presná citácia; • komplikované súvetia, jednočlenná veta len v nadpise, syntaktické konštrukcie vyjadrujúce logicko-príčinné vzťahy; • citovo nepríznačková lexika, štylisticky príznaková lexika náučného štýlu (termíny); • členenie textu: v jednoduchom výklade – <i>úvod, jadro, záver</i>; v dlhších útvaroch výkladového slohového postupu – <i>abstrakt, obsah, úvod, kapitoly, záver, resumé, použitá literatúra, vecný register, menný register</i>; • štruktúrovaný text jadra – <i>číslované odseky, tabuľky, schémy, obrazové prílohy</i>; • znaky výkladového, opisného a informačného slohového postupu.	• nepotrebnosť presných údajov, voľná citácia, parafráza; • príznakové syntaktické konštrukcie, menej komplikované súvetia, častá je jednočlenná veta, syntaktické konštrukcie vyjadrujúce logicko-príčinné vzťahy, pestrá modalita vety, modifikácia vetnej stavby; • citovo i štylisticky príznaková lexika (umeleckého, publicistického, často i hovorového štýlu); • nezreteľné horizontálne členenie textu – prepojenosť úvodu a záveru; • neštruktúrovaný text jadra (bez členenia pomocou písmen, číslovania); autor komponuje jadro podľa vlastnej potreby; • znaky výkladového a rozprávacieho slohového postupu (niektorí teoretici hovoria o úvahovom slohovom postupe).

Ukážka 11

Nuly a jednotky Milana Markoviča

Čím ďalej, tým viac a častejšie pozostáva ten náš svet už iba z jednotiek a núl. Výnimočne nemám teraz na mysli sociálnu situáciu pestrej slovenskej populácie, v ktorej vraj tiež chýba ten typický stred, zdravý priemer, ale evidujeme vraj už iba zbohatlíkov a chudákov. Jednotky a nuly... Povráva sa.

O technike hovorím, samozrejme. Alebo o vede a technike, lebo to sa vždy takto pohromaďe uvažuje. A už dávno, lebo o modernej technike sa hovorilo už za Edisona a vlastne už dvesto rokov pred ním bol technikom priam avantgardným istý Galilei, nuž a obaja títo sopiaci vlastne už len pokračovali v tom, čo povymýšľal pradávno inžinier da Vinci, známy to macher, čo popri vymýšľaní a konštruovaní ešte z dlhej chvíle maľoval záhadné úsmevy.

Lenže my, najmladší dediči všetkých tých zázrakov, pokladáme za moderný už len ten digitálny svet. Začalo sa to jeden čas veľmi slávnymi digitálkami, hodinkami, čo nemali ručičky, ale celkom normálne na ruke ukázali číslicami, kolkože je tých hodín a nebolo treba špekulovať, čo sa zmení, keď ručička prejde odtiaľ tam. No a skončilo sa to (zatiaľ!) digitálnymi fotoaparátmi... ale vlastne veď ani to nie je pravda; rok čo rok si vravím: už si ho kúpim! Veď nie je to úžasné, že ani pretáčať netreba? Viem, že sú aj dôležitejšie parametre, ktoré vedú nadšenca ku kúpe digitálu, ale ja vždy myslím iba na to, ako môj fantastický Zenit-E báječne zaostroval, clonil, ba aj fotil, ale pri pretáčaní nebolo takej perforácie, ktorú by nepotrhal. A to digitál neurobi! Ale zase tie tri megapixely je už tuším málo, počkám ja veru na štyri. Lenže o ďalší rok bude už štandard päťka a ten môj už nepredám ani za polovicu!

Z displeja sa na mňa škeria nuly a jednotky, ba aj u tých lepších fotákov aj iné číslice. Darmo je, pokrok nezastavíš!

(M. Markovič)

Znaky úvahy z ukážky 11

- **aktuálna téma;**
- **prostriedky umeleckého štýlu:**
 - **subjektívnosť** – 1. os. sg.; (*hovorím, viem, tuším*);
 - **obraznosť** – metonymia (*maľoval záhadné úsmevy; päťka namiesto počet megapixelov*); hyperbola (*nebolo takej perforácie...*; *pradávno povymýšľal*); epiteton (*zdravý priemer*); metafora (*títo sopiaci, nuly sa škeria*);
 - **humor a irónia** (*inžinier da Vinci*);
- **lexikálne prostriedky:** frazeologizmy (*zdravý priemer*); združené pomenovania (*hodinová ručička, digitálny fotoaparát*); odborné termíny (*digitálny*); abstraktné pojmy (*štandard*); slang (*digitálky, foták*) ap.;
- **syntaktické prostriedky:** opakovanie slov (*nuly a jednotky*); jednočlenné vety (napr. *názov*); menej komplikované súvetia ako vo výklade, logicko-príčinné vzťahy; pestrá modalita vety (zdroj emocionality), napr.: zvolacie vety (*Darmo je, pokrok nezastavíš!*); úvahová otázka (*Veď nie je to úžasné...?*); expresívne syntaktické konštrukcie, napr.: nedokončená výpoveď (*... už iba zbohatlíkov a chudákov...*); vsuvka (*Lenže my, najmladší dediči všetkých tých zázrakov, pokladáme...*).

Kompozícia úvahy z ukážky 11

Úvod

- vtipné konštatovanie, ktoré vyvolá u čitateľa asociácie (*jednotky* – šikovní ľudia, *nuly* – bezcenní ľudia); pestrý výber konektorov (antonymá: *zbohatlíkov a chudákov; jednotky a nuly*), opakovanie slov (*jednotky a nuly*).

Jadro

- technika, vtipný pohľad do histórie; pôsobivé nadväzovanie textu v celom druhom odseku pomocou slova *technika*;
- aktualizácia, súčasný stav;
- posledný výdobytok vedy a techniky – digitálny fotoaparát; veľmi osobný prístup k téme.

Záver

- návrat k úvodu – témou i lexikou (veľmi súdržný/zovretý text celej úvahy);
- zvolanie na záver.

43.

Posúďte, ktoré jazykové štýly sa uplatňujú v ukážke 11 a akými prostriedkami sa prejavuje ich vplyv.

46.

Určte, aký slohový postup je použitý v ukážke 11. Svoje tvrdenie odôvodnite.

47.

Porovnajte ukážku 11 s ukážkou 19 na s. 33.

Znaky úvahy z ukážky 12

- **aktuálna téma;**
- **prostriedky umeleckého štýlu:**
 - 1. os. sg. (*spomínam si; neviem odpovedať na tieto otázky; cítim sa dobre a som spokojný...*); príklad z vlastnej skúsenosti (subjektívnosť);
 - kontrast (*Krásny silný živočích pred tisícročí sa stal slabým...*);
 - hromadenie a vymenúvanie – využíva tri komponenty (*mobilný telefón, televízor, fax*);
 - opakovanie tých istých vetných konštrukcií (... *keď ich môžem počúvať, pozorovať ich tváre, keď dotykom vieme vyjadriť myšlienku*);
- **lexikálne prostriedky:** knižné slová (*prapodstatou*); všeobecne známe cudzie slová (*informácií, komunikácia*); antonymá (*neviem, viem*);
- **syntaktické prostriedky:** pestrá modalita vety; kratšie vety ako vo výklade; elipsa (*Najskôr len hrdelné škreký...*); rečnícke otázky (*Sme šťastnejší než naši predkovia?*);
- **morfologické prostriedky:** striedanie 1. osoby sg. a pl.

48. Vyjadrite aj vy svoj názor na miesto techniky v živote moderného človeka.
49. Vyhľadajte v ukážke 12 argument.
50. Aké slohové postupy sa nachádzajú v ukážke 12?
51. Dokumentujte príkladmi z ukážky 12 aspoň tri rozdielne znaky úvahy a výkladu podľa rubriky *Rozlišujte* na s. 24.
52. Napište úvahu na tému: *Už aj my platíme eurom.*
53. Zmeňte text úvahy z ukážky 12 na diskusný príspevok na hodine slovenčiny na tému *Človek a technika*. Pracujte podľa návodu v cvičebnici na s. 49.

Školská úvaha

Úvaha býva často cvičnou písomnou prácou, a dokonca aj maturitnou písomnou prácou (v rámci písomnej formy internej časti maturitnej skúšky). Aj nevedecký **diskusný príspevok** (1. a 4. diel učebnice) má v školskej praxi najčastejšie znaky úvahy (pozri cvičebnicu s. 49).

Ukážka 12

*Osobný kontakt versus moderná technika
(Úvaha)*

Človek, ktorého my ľudia považujeme za najdokonalejšie stvorenie na Zemi, mení svoj vzhľad od najstaršieho prapredka po dnešného tvora so skruvenou ohrbticou, umelým srdcom, očnými šošovkami a ochabnutým svalstvom. Krásny silný živočích pred tisícročí sa stal slabým, nedaživým, ale silným svojimi vedomosťami o sebe, svete, vesmíre. Prapodstatou tejto zmeny bola výmena informácií, komunikácia. Najskôr len hrdelné škreký, neskôr reč a jazyk.

Spomínam si na dovolenku na Islande. Zastavili sme v kempu – v okrahu osemdesiatich kilometrov žiadne ľudské sídlo. Založili sme vätra. Na stole sme rozložili prenosný počítač, pripojili digitálny fotoaparát, vytvárali obrázky, ktoré sme urobili počas dňa. Stačilo pripojiť mobilný telefón a cez internet sme poslali najkrajšie zábery našim známym. Predstavujem si Keetu, Asýncana, Tatánu, ktorí by mohli sledovať túto situáciu. Chápal by asi iba ten rozložený oheň. Pravdepodobne by začal uctievať nového, mocnejšieho boha.

Sme šťastnejší než naši predkovia? Sme šťastnejší než naši potomkovia? Naviem odpovedať na tieto otázky. Viem však, že sa cítim dobre a som spokojný, keď sa osobne stretnem s milými a zaujímavými ľuďmi, keď ich môžem počúvať, pozorovať ich tváre, keď dotykom vieme vyjadriť myšlienku. Počítač, mobilný telefón, televízor, fax – som ešte nepobozkal, milého človeka áno.

(Žiacka práca)

■ Dobrá rada

Kompozícia školskej úvahy

Úvod – nezreteľne vyčlenený úvod – **tvrdenie**, o ktorom sa bude uvažovať (za úvod v ukážke 12 môžeme považovať prvú vetu, ale aj tri prvé vety), citát alebo reakcia na citát v motte. Veľmi časté sú opakované otázky (séria otázok) na úvod.

Jadro – **vlastný zážitok**, spomienka, **prerozprávanie** situácie alebo príhody (v ukážke 12 dovolenka na Islande). Predstavy, asociácie, vyslovovanie predpokladov. Emotívne zvolania, vymenúvanie, radenie jednočlenných viet za sebou ap. alebo argumentácia, uvádzanie príkladov. V poslednom odseku jadra úvahové alebo rozvažovacie otázky, na ktoré si (často až v závere) zodpovie sám autor alebo to ponechá na čitateľa.

Záver – **veľmi subjektívna časť** (v ukážke 12 osobné pocity) – vyznanie, prejavenie nároku, výzva, odpoveď na formulované otázky alebo nezodpovedaná otázka na záver, **zopakovanie** kľúčových slov alebo celých častí textu z úvodu alebo jadra (prostriedok súdržnosti textu – obsahový konektor).

Úvaha v umeleckom štýle

Ukážka 13

Panebože, koľko je tu všade dreva, koľko hôr a v horách zveriny, krotkej i divokej! Koľko všelijakého pechorenia a hmýrenia, drobných zápasov i mohutných, ďalekou ozvenou sa ohlášajúcich bojov. A z toho všetkého ťažia ľudia, čo bývajú v dedinách, roztrúsených tam v dialke; hlboko pod tebou. Bijú sa s tým a rujú, vymýšľajú silu všelijakých spôsobov a nástrah, ktorými nad týmto všetkým víťazia, a zvláčajú k sebe, do dvorov.

Pozri len, každá vec má svoje meno, každý vrch sa volá inakšie a každá trávica, každý strom a zver. A prečo je to tak? Len preto, aby to ľudia premáhali, aby sa vedeli dorozumieť v boji proti tej nesmiernosti.

Všetko, čo vidíš, celý svet je, hľa, takto odrôtovaný neustálym, plynulým pechorením sa človeka. Všetko, hľa, vovedne, sklbené je nie jedným, ale tisícakým spôsobom. Treba či netreba sa nad tým trápiť? Treba sa preto žalostiť a či sa z toho tešiť?

Posadil som sa a ešte raz som sa po všetkom rozliadol.

(D. Chrobák)

Znaky úvahy z ukážky 13

- vždy aktuálna téma;
 - prostriedky výkladového slohového postupu:** vyjadrenie príčinnosti/kauzality (*len preto, aby...*); enumerácia (*každá trávica, každý strom a zver*);
 - prostriedky umeleckého štýlu:**
 - subjektívnosť** – autor je citovo zaangažovaný (citoslovce: *panebože*); autor sa obracia na prijímateľa (*Pozri len, sám si účastný...*);
 - obraznosť** – metafora (*svet je odrôtovaný pechorením sa*); anafora: (*koľko/koľko*); hyperbola (*tisícakým*); kontrast (*krotkej i divokej*).
 - lexikálne prostriedky:** synonymá (*pechorenia a hmýrenia; bijú sa... a rujú; neustálym... plynulým; trápiť... žalostiť*); antonymá (*treba/netreba*); hovorové a nárečové slová (*zvláčajú, vovedne*); knižné slová (*žalostiť, nesmiernosť*); expresívne slová (*pechorenie, hmýrenie*);
 - morfologické prostriedky:** citoslovčia (*panebože, hľa*); častý výskyt ukazovacích zámen (*tam, s týmto, tým, tej*); slovesné vyjadrovanie (*bijú, rujú, vymýšľajú*); slovesné podstatné mená (*pechorenie*); trpné prídavné (*roztrúsených, odrôtovaný*); 2. osoba sg. (*vidíš, pozri*) – kontakt rozprávača s čitateľom;
- Poznámka:** Úryvok prekvapuje využívaním neurčitých slovesných tvarov v úvahu (čo je zriedkavé).
- syntaktické prostriedky:** pestrá modalita vety (napr. rozvažovacia otázka, úvahová otázka); pripojený vetný člen (... *v horách zveriny, krotkej i divokej*; ... *bývajú v dedinách, roztrúsených tam v dialke, hlboko pod tebou*; ... *zvláčajú k sebe, do dvorov*); opakovacie figúry (... *každá vec má svoje meno, každý vrch sa volá inakšie a každá trávica, každý strom a zver*; ... *koľko je tu všade dreva, koľko hôr*...).

Úvaha v umeleckom štýle

- uvažovanie rozprávača
- uvažovanie postáv
- úvahová/reflexívna lyrika

Ukážka 14

Vernosť

„... bol som taký verný,
až som sa stal svedkom.“
(Vladimír Holan)

Len vernosť. A nič viac?
Akože? A nič menej!

Nie výcval pútnika do zeme
zasľúbenej.
Nie slovo, krúžiace jak orol
vo výši.

Len vernosť
človeka na svedka povýši.

Človeka na svedka a svedka
na básnika.
Toho, čo počuje, čím orloj
času tiká.
Orloj času i orloj večnosti.

Len vernosť údelu.
Aj more premostí.

(M. Rúfus)

54. Výrazne prečítajte ukážku 14. Sústreďte sa na výslovnosť, intonáciu, tempo atď.

55. Urobte obsahovú analýzu ukážky 14.

56. Vyhľadajte znaky úvahy v ukážke 14.

57. Pracujte s tabuľkou *Druhy otázok* v cvičebnici na s. 61. Pomocou nej zadeľte všetky otázky nachádzajúce sa v ukážke 13.

Úvaha v publicistickom štýle

- úvodník, úvodný stĺpček
- komentár
- stĺpček
- glosa
- recenzia
- editoriál

Znaky glosy z ukážky 15

- kritický postoj, aktuálna téma – upozorňuje na negatíva;
- konkrétne údaje – mená, dátumy ap.;
- použitie 1. osoby plurálu – znak subjektívnosti útvaru; autorka sa pričleňuje k čitateľom, pretože sa obsah článku dotýka aj jej (*naš poludník, ctíme si*).

58. Priradte žánre publicistického štýlu k jednotlivým slohovým postupom, ktoré v žánroch prevládajú.

Žánre:

1. komentár,
2. fejtón,
3. reportáž,
4. stĺpček,
5. glosa,
6. správa,
7. editoriál,
8. úvodník,
9. interview,
10. noticka

Slohové

postupy:

- A. informačný,
- B. rozprávací,
- C. opisný,
- D. výkladový

59. **Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka**

Inšpirujte sa ukážkou 15, napíšte kritický text o technickej pamiatke vo svojom okolí.

60. Diskutujte o stave technických pamiatok vo svojom okolí.

61. Vysvetlite pravopis označených slov v ukážke 15.

62. Nájdite v texte ukážky 16 argument, ktorým by ste v diskusii dokázali subjektívnosť textu stĺpčeka.

63. Napíšte úvahu o trávení voľných chvíľ s rodičmi.

Úvaha v publicistickom štýle

Glosa, stĺpček

■ Čo už viete...

Glosa (z gr. *glóssa* – jazyk, zvláštne slovo, poznámka, ktorá vysvetľuje; krátky výklad s úvahovými prvkami) sa približuje k analytickým útvarom, upozorňuje na negatíva, autor v nej zaujíma kritický postoj. Využíva výrazové prostriedky umeleckého štýlu, a preto má vysokú mieru zážitkovosti – čitateľovi utkvie v pamäti viac ako stručná, strohá správa. Autorským zámerom je zaujať čitateľa a upozorniť na hodnotený jav, využíva preto vtip, iróniu ap. Na rozdiel od klasickej úvahy musí byť aktuálna a kritická.

Stĺpček – publicistický útvar, krátka osobnostná úvaha emocionálneho typu. Autorom býva všeobecne uznávaná alebo populárna osobnosť.

Ukážka 15

Glosa

Meridián nezájmu

Kamenný pás, ktorý na dunajskom nábreží vyznačuje trasu tzv. **bratislavského poludníka** je už dlho poškodený. Oprava by stála zopár tisíc, určite rádo menej oproti tomu, koľko sa nedávno ihneď investovalo do poškodeného Schöner Náciho. Nuž, nič proti tej milej postavičke, ale obecného blázna mala či má každá dedina. Meridiano Posoniesis bol však významom rovný poludníkom prechádzajúcim iba niekoľkými svetovými metropolami – Amsterdamom, Washingtonom, Rímom, Parížom, Londýnom... V stredoveku slúžili ako základná súradnica, vzhľadom na ktorú si vyspelé krajiny tvorili vlastné mapy, kým sa neustanovil všeobecný **greenwich**. Naš poludník, podľa najčastejších zdrojov prechádzajúci severovýchodnou vežou Bratislavského hradu, určil v roku 1733 legendárny slovenský kartograf Samuel Mikovíni. Zdá sa, že dnes si viac ako jeho ctíme usmievaných pomätencov.

(S. Pacherová)

Ukážka 16

Stĺpček

S rodičmi je zábava

Vždy som rada pri tom, keď naši s partiou rovesníkov oslavujú. Vtedy ma pochytil zvláštna nostalgia, ako keby som bola tiež mladá vtedy, keď boli mladí aj oni. Zrazu mám pocit, že na pesničke o krásnej bláhavej Dajáne som vyrastala aj ja a že tak ako všetci mám aj ja svoj osobný príbeh o tom, ako som sa dozvedela, že už do mesta vnikli ruské vojská.

...
S našimi som na zopár dovolenkách bola a s pokojným svedomím ich všetkým záujemcom odporúčam. Do ničoho sa nemontujú, otec ku každej dovolenkovej krajine podá prehľadnú geopoliticko-historickú prednášku s množstvom zaujímavých informácií, mama zas nezabudne vziať to, na čo ja zabudnem, a kedykoľvek mi to rada poskytne...

(A. Banášová)

Komentár

Komentár (z lat. *commentarius* – zápis, výklad) je rozsiahlejším útvarom než glosa a má menej beletrizujúci charakter. Je to veľmi subjektívny hybridný útvar, má znaky výkladu aj úvahy. Využíva prostriedky odborného, publicistického i umeleckého štýlu; výkladového i informačného postupu.

Autor nesie zodpovednosť za tvrdenia, ktoré napíše, a preto je komentár vždy podpísaný jeho celým menom (nielen značkou ako pri správe). V komentári nestačí formulovať svoj názor, autor aj vysvetľuje, argumentuje. Médiá sa práve prostredníctvom komentárov stávajú **mienkotvornými** – ovplyvňujú, formujú názory čitateľov, divákov a poslucháčov.

Ukážka 17

Dva brehy

Od získania nezávislosti od britskej koruny si Spojené štáty pochvaľovali dialku, ktorou ich široké more oddeľovalo od európskych brehov. Byť na druhej strane Atlantiku znamenalo byť uchránený od európskych vojen, ambícií a zvyklostí. 20. storočie to však zmenilo. Dva razy sa Američania zapojili do svetovej vojny, ktorá vznikla v Európe. Dva razy zaplatili tisícmi životov za európsku slobodu. A zakaždým prišli s predstavou slobody pre všetkých.

V roku 1918 prezident Wilson prispel ku vzniku Československa. Po roku 1945 sa zóna slobody začínala a končila líniou, po ktorú sa dostali americké vojská. Pred vypuknutím tretej vojny sa Američania poistili, keď s európskymi demokraciami založili NATO, v ktorom opäť sľúbili bojovať o európsku slobodu ako o svoju vlastnú. Polovica Európy potom žila polstoročie v mieri a prosperite – pod americkou ochranou.

Po päťdesiatich rokoch je mnohé inak.

Americký obchod s Áziou je už väčší ako s Európou, Američanov pribúda, Európanov ubúda... Amerika bola napadnutá, 11. septembra stratila tisíce životov a potom sa znova ujala myšlienky šírenia slobody do oblastí, v ktorých sa zrodil útok. Väčšina Európy zostáva mimo.

Veci sú, samozrejme, zložitejšie. V minulých vojnách bola jasná dôležitosť vojenského víťazstva a to ostatné – politická podpora, Marshallov plán – mohlo prísť až potom. Vojna proti terorizmu a predstava o šírení slobody sa, naopak, nevmetia iba do vojenského víťazstva. Väčšmi tu ide o získanie „myslí a srdiec“ a to je beh na dlhú trať. Okrem toho, spojitost medzi americkou silou a americkým ideálom je menej jasná ako predtým. Do Iraku išli Američania z obavy pred zbraňami, ktoré sa nenašli, a s podozreniami o spojeniach s al-Káidou, ktoré sa nepotvrdili. Boli aj iné dôvody, ale zakorenenejší európsky cynizmus mohol triumfovať.

...

Nové storočie bude možno obdobím, keď sa jedna karta oproti minulosti otočí. Hoci Európa je pre Ameriku menej dôležitá ako v minulosti, dnes je to Európa, ktorá túži byť uchránená od amerických ambícií a zvyklostí, a vojen. Na oboch brehoch Atlantiku možno hádať, koľko táto ilúzia vydrží.

(D. Bútora)

Komentár

- subjektívny publicistický žáner
- autor vysvetľuje, rozoberá aktuálny spoločenský jav
- autor vyjadruje vlastný názor

Rozlišujte

Správa – krátka objektívna informácia; dosiaľ nepoznané fakty.

Komentár – interpretácia a analýza súboru známych faktov; zaujatie vlastného stanoviska k situácii, hodnotenie.

Úvodný stĺpček – zaujatie postoja redakcie alebo redaktora k závažnej spoločenskej alebo politickej udalosti; najdôležitejší článok denníka (na prvej strane vpravo, oddelený kolmou čiarou).

Kompozícia komentára z ukážky 17

Úvod – izolácia Ameriky a jej vysvetlenie;

Jadro

- podiel USA na kľúčových udalostiach v Európe (aj v bývalom Československu);
- obrat vo vzájomných vzťahoch po päťdesiatich rokoch;
- situácia po 11. septembri;
- vojna v Iraku a zmena postoja Európy;

Záver

- vyslovenie predpokladu do budúcnosti;
- zamyslenie na záver.

Súdržnosť textu ukážky 17

- Premyslená a zovretá kompozícia: napr. na začiatku textu sa izoluje Amerika, na konci textu Európa (opakovanie toho istého motívu alebo uvedenie jeho opaku – **obsahový konektor**).
- Chronologický postup pri výpočte udalostí – **obsahový konektor**.
- **Perspektívny konektor**: Po päťdesiatich rokoch je mnohé inak. Americký obchod...

64. Diskutujte. Prečo autor v treťom odseku ukážky 17 neuviedol presné údaje o roku udalosti, hoci vyššie podal presnejšie časové údaje?

65. Aký je kompozičný postup v ukážke 17?

66. Vyhľadajte v ukážke 17 voľnú citáciu.

67. Povedzte, ktorý slovný druh zvýrazňuje hodnotiaci charakter textu ukážky 17?

68. Pozorne čítajte. Nájdite v texte ukážky 17 tie isté slová (iba v inom poradí) raz spojené bezspojkovo a raz spojkou.

69. a) Vyhľadajte v dennej tlači komentár, urobte analýzu textu.

b) Vyhľadajte v dennej tlači úvodný stĺpček. Majú ho všetky denníky?

Znaky komentára z ukážky 17

OBSAHOVÉ A ŠTYLISTICKÉ PROSTRIEDKY

- **aktuálny obsah:**
 - všeobecne známa problematika, viac aktuálna v poslednom období;
 - zaujatie vlastného názoru;
- **prostriedky informačného slohového postupu:**
 - časté číselné údaje (*V roku 1918 prezident Wilson prispel ku vzniku Československa. Po roku 1945...*);
 - častá frekvencia vlastných mien;
 - enumerácia (výpočet) udalostí v chronologickom postupe/radenie informácií o angažovaní sa Ameriky;
- **prostriedky výkladového slohového postupu:**
 - výkladové časti sú na úrovni konštatovania (nie je priestor na hlboký ponor do problematiky, napriek tomu analyzuje vzťah USA a Európy v chronologickom slede);
 - upresnenia; uvádzanie príkladov (*politická podpora, Marshallov plán*);
 - enumerácia (*vojen, ambícií, zvyklostí*);
 - odsek signalizuje nový obsahový celok (analýzu vzťahu podľa iného kritéria);
 - vyjadrenie príčinnosti/súvislosti medzi javmi;
- **prostriedky publicistického štýlu:**
 - subjektívnosť útvaru (**názor autora**) – vieme, čo považuje za dobré a čo za zlé (*Dva razy zaplatili tisícmi životov za európsku slobodu. A zakaždým prišli s predstavou slobody pre všetkých.*); presviedča čitateľov (v celom texte);
 - voľná citácia (*Väčšmi tu ide o získanie „myslí a srdce“ a to je beh na dlhú trať.*);
- **prostriedky umeleckého štýlu:**
 - metafora (*zrodil sa útok*); genitívna metafora (*zóna slobody*);
 - personifikácia (*Spojené štáty si pochvalovali*); metonymia (*Američania* – iba niekoľkí z nich); kontrast (*pribúda/ubúda*).

JAZYKOVÉ PROSTRIEDKY

- **lexikálne prostriedky:**
 - ustálené slovné spojenia (*stratíť životy, zaplatiť životom, karta sa otočí, beh na dlhú trať*); antonymá (*pribúda/ubúda*); knižné výrazy a cudzie slová (*európsky cynizmus, zvyklostí, ambícií*); publicizmy (*šírenie slobody, pod americkou vlajkou*);
- **morfologické prostriedky:**
 - častý výskyt čísloviek; hodnotiace častice (*naopak, samozrejme*); vlastné mená (*Spojené štáty, Európa*); združené pomenovania (*britská koruna, svetová vojna*);
- **syntaktické prostriedky:**
 - časté podradovacie súvetie (napr. s vedľajšou vetou prívlastkovou); zložené súvetia, ale aj kratšie vety; vyjadrenie príčinnosti/súvislosti medzi javmi.

Esej

Esej (z lat. *exagim* – váženie, uvažovanie; fr. *essai* = pokus, skúška) je hybridný žáner, ktorý stojí na rozhraní medzi vedecko-náučnými, populárno-náučnými žánrami a žánrami umeleckého štýlu. Autor v nej neinformuje o nových vedeckých objavoch či poznatkoch, neusiluje sa o systematickú analýzu odborného problému, ale novým originálnym spôsobom interpretuje rozličné spoločenské, filozofické, vedecké či kultúrne javy. Esej v sebe spája znaky **náučného** a **umeleckého** štýlu, vecnosť a estetickosť, ale obe zložky musia byť vyvážené.

Autormi esejí bývajú literáti, novinári či špičkoví vedci, ktorí majú okrem mimoriadnych odborných vedomostí aj spisovateľský talent.

Znaky náučného štýlu:

- odborná problematika;
- kompozícia výkladových textov;
- vecnosť, objektívnosť, faktografickosť;
- pojmovosť;
- vplyv rôznych slohových postupov.

Znaky umeleckého štýlu:

- subjektívnosť – 1. osoba singuláru; uvažovanie je motivované osobnými zážitkami autora, jeho pocitmi a náladami; autor vyjadruje svoj postoj, prináša svoju interpretáciu témy; do popredia vystupuje jeho osobnosť a jeho individuálny štýl;
- dôraz na vonkajšiu formu spracovania témy;
- obraznosť, estetickosť, hravosť a variabilnosť; vo výbere a využití výrazových prostriedkov sa uplatňuje originálny štýl autora; využívajú sa pestré lexikálne prostriedky (expresívne slová, frazeologizmy, zdobeniny, metafory, osobné, exkluzívne výrazy); rôzna modalita vety, rôzna dĺžka i členitosť vety; uvoľnená kompozícia;
- úvahovosť, asociatívnosť;
- metaforickosť;
- tón eseje môže byť vtipný, ironický, kritický až sarkastický.

Znak publicistického štýlu:

- ohľad na čitateľa (zaujímavá téma, populárna, diskutabilná).

Rozlišujte

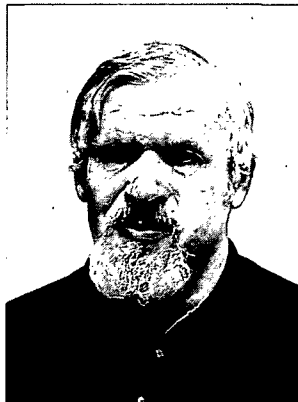
Esej v slovenskej štylistike – hybridný útvar náučného a umeleckého štýlu (aj výkladu a úvahy).	Autor: spisovateľ, publicista, vedec.
Esej v anglofónnom prostredí – akákoľvek slohová práca s vyjadrením vlastného názoru a s argumentáciou.	Autor: žiak, študent; uchádzač o zamestnanie.

Esej

- hybridný žáner (prostriedky náučného a umeleckého štýlu)
- interpretuje originálnym spôsobom rozličné javy
- jav posudzuje s ohľadom na čitateľa (vplyv publicistického štýlu)

■ Viete, že...?

Eseje tvorili už antickí autori (napr. Seneca – na obrazy), no tento termín na pomenovanie žánru použil prvýkrát v roku 1580 francúzsky filozof Michel de Montaigne v názve svojej knihy *Essays*.

Medzi slávnych esejistov patria napr.: F. Bacon, J. J. Rousseau, J. W. Goethe, L. N. Tolstoj, J. M. Hurban, A. Matuška, V. Mináč, J. Števček, M. Rúfus (na obrázku).

70.

Pracujte s ukážkou 18. Hľadajte spoločné a odlišné znaky *eseje* a *výkladu*.

71.

Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka

Význam slova *kvantum* v poslednom riadku ukážky 18 je:

- A. obsah, C. šírka,
B. dĺžka, D. presnosť.

72.

Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka

Vysvetlite lexikálny význam slova *štatút*. Porovnajte svoju formuláciu s vysvetlením významu slova v *Krátkom slovníku slovenského jazyka*.

Znaky eseje z ukážky 18

- **téma:** definovanie poviedky; autor spracúva **nadčasovú** tému, na rozdiel od umeleckého textu (ktorý môže mať dej) či publicistického textu (ktorý je aktuálny);
- **autorský zámer:** vyjadriť svoj nesúhlas ne-tradičnou formou;
- silný **subjektívny štýlotvorný činiteľ:** rozpoznateľný **individuálny štýl** spisovateľa – ironický prístup;
- **motivácia osobným zážitkom;**
- **subjektívnosť** – 1. osoba sg. (*Ale ja to neuznávam.*);
- **prostriedky náučného štýlu:**
 - **logické postupy** – vysvetľovanie (*Poviedka je...; Preto majú časopisy...*); uvádzanie príkladov; interpretácia – voľné pretlmočenie toho, čo sa hovorí o poviedke (autor udržiava polemiku s necitovaným textom alebo výrokom nepomenovaného človeka – *Ďalej sa hovorí.*);
 - **vysvetľujúce výrazy cez pomlčku** (... *ne-používa pri písaní dvojaké vety – románové a poviedkové.*) alebo v zátvorkách, aj ironické (*ako tému, jej*);
- **prostriedky umeleckého štýlu:** parodovanie výkladu (formulácia definície, ktorá definíciou nie je); zbytočné opakovanie počtu slov, ktorý určujú redakcie (aj prostriedok súdržnosti textu – konektor); prítomnosť autora v texte (1. osoba sg.); ustálené slovné spojenie (*vzali na pretras*), antonymá (*začiatok a koniec*); prevažne úvahový text.

73. Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka

Vypíšte z posledného odseku ukážky 18 slová, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *pekný* a roztriedte ich podľa slovných druhov.

74. Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka

Vypíšte z prvého odseku ukážky 18 všetky spojky a roztriedte ich na priradovacie a podradovacie.

75. a) Porovnajte prístup dvoch autorov k žánru poviedka (ukážka 18 a ukážka 1).
- b) Spoločne vypracujte *Znaky výkladu* z ukážky 1 na s. 7.

Ukážka 18

Moje názory na poviedku

Poviedka je prozaický útvar, ktorý má mať asi desať strán, to znamená, že môže mať tri strany alebo aj dvadsať. O niečom dlhšom alebo kratšom môžeme tiež uvažovať, ale ak už má útvar tri strany, povieme, že je to krátka poviedka, teda nie „celkom“ poviedka, a to isté platí aj pre útvar, ktorý je dlhší ako pätnásť strán, je to dlhšia poviedka. Zmestí sa zväčša do časopisu, ktorý uverejňuje materiály práve v takomto rozsahu (desať-päťnásťstránkové). Preto majú časopisy práve takú prax, to nemusím riešiť na tomto mieste, taký rozbor patrí do sociológie.

Hoci sa zdá, že i keď každý súhlasí s definíciou poviedky ako útvaru, ktorý odráža svoju špeciálnu realitu, predsa sa pri jej definícii uprednostňujú jej štrukturálne charakteristiky.

Mnohé poviedky sa nám zdajú zlé už preto, lebo si vlastne vzali na pretras (ako tému) čosi, čo na desiatich stranách nemožno zachytiť.

A tak sa môže stať, že niekto bude tvrdiť, že poviedka musí mať začiatok a koniec. Táto informácia vyzerá malicherná, no chce povedať asi toto: Poviedka sa má začať takým (svojím) začiatkom, aký si vyžaduje (jej) koniec, či naopak, koniec má patriť k takému začiatku, aký sme nastolili v prvých vetách.

Ale ja to neuznávam. Podľa mňa nemusí mať poviedka začiatok a koniec. Inými slovami, poviedka nemusí byť o jednej veci. Tém môže byť v nej viac – pravda, nie viac ako 3 000 slov. Poviedka môže mať toľko tém, koľko je v nej viet. Bol by to zaujímavý experiment, avšak ťažko stráviteľný pre čitateľa. Ale ak by sme niekoho zaujali práve týmto, poviedke nemožno nič vyčítať.

Ďalej sa hovorí, že poviedka má byť napísaná stručným jazykom, že tu niet miesta pre opisy prírody, na podrobné popisy psychiky a iné. Aj opis prírody, aj roztahané vety, aj psychologické sondy môžu mať poviedkový štatút, ak neprešiahnu 3 000 slov. Vety poviedky sa ničím nemusia odlišovať od románu – ak ide o toho istého autora. Románopisec nepoužíva pri písaní dvojaké vety – románové a poviedkové. Poviedku možno vložiť do románu a naopak, v románe môže byť miesto, pasáž, ktorá sa dá vytrhnúť a môže byť poviedkou – rozhoduje len kvantum.

(R. Sloboda)

OPISNÝ SLOHOVÝ POSTUP

Opisné útvary a žánre v náučnom štýle

Odborný/náučný opis

■ Čo už viete...

- sústreďuje sa na vymenovanie znakov a vlastností osôb, predmetov a javov alebo následnosť činností;
- vymenúva, ale nevysvetľuje;
- má tradičné členenie na úvod, jadro a záver;
- poradie komponentov sa väčšinou môže meniť (okrem návodu alebo opisu pracovnej činnosti), no napriek tomu je potrebné zachovať logickú postupnosť (napr. zhora nadol).

O opisnom slohovom postupe a rôznych druhoch opisu ste sa učili v predchádzajúcom ročníku. V náučnom štýle sa uplatňuje vo výklade, v návode či opise pracovného postupu. Bez opisu (napr. časti prístrojov, reťazca DNA, postavenia planét slnečnej sústavy, spôsobu tvorenia spoluhlások v rečových orgánoch a pod.) by nemohol byť napísaný zložitý výklad v náučnom štýle. Odborný opis, napr. komponentov fotoaparátu a jeho výkonu, je súčasťou výkladového textu o fungovaní aparátu. Ani opis pracovnej činnosti v rámci výkladu (v ukážke 20) nie je návodom, podľa ktorého by mal postupovať chirurg pri operácii. Je len súčasťou výkladu, aby sme problematike ako neodborníci – laici – porozumeli.

Ukážka 19

Digitálny fotoaparát HP R607

Kompaktný fotoaparát s kovovou prednou časťou ponúka rozlíšenie 4,1 Mpix a trojnásobný optický zoom.

Šošovky Pentax zabezpečujú dobrú kvalitu nasnímaného obrazu, ktorá je následne spracovaná pomocou technológie HP, umožňujúcej okrem iného napríklad automatické zjasnenie tmavých častí snímaného obrazu (tieň, tmavšie plochy pri kontrastnejšej scenérii...). Vďaka tomu je možné vidieť na fotografií aj detaily v miestach, kde to pri bežných typoch fotoaparátov nie je možné.

Optika Pentax vyniká v modeli HP R607 aj vysokou ostrnosťou pri záberoch zblízka i fotografovaní vzdialenejších objektov. Pri absencii optického stabilizátora je táto vlastnosť obzvlášť užitočná.

(Z tlače)

Opisný slohový postup v náučnom štýle

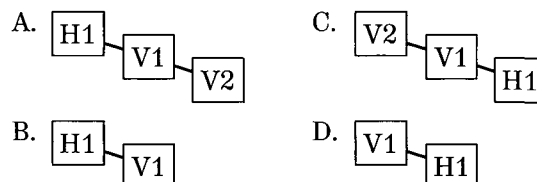
- **podoby opisu vo výklade**
 - statický odborný/náučný opis
 - opis pracovného postupu
- **odborný referát, školský referát** – nevysvetľujú, ale opisujú a informujú

76. Posúďte súdržnosť textu z ukážky 19 a výsledok, ku ktorému dospejete, sformulujte do *Znakov odborného opisu* z ukážky 19.

77. *Pripomeňte si učivo 1. alebo 2. ročníka*
Pre poslednú vetu ukážky 19 platí poradie slovných druhov:

- predložka, podstatné meno, prídavné meno, podstatné meno, sloveso, ukazovacie zámeno, slovesné podstatné meno, príslovka, prídavné meno.
- predložka, podstatné meno, prídavné meno, podstatné meno, sloveso, ukazovacie zámeno, podstatné meno, príslovka, prídavné meno.
- podstatné meno, podstatné meno, prídavné meno, podstatné meno, sloveso, vymedzovacie zámeno, podstatné meno, príslovka, prídavné meno.

78. Zistite, ktorý model vetosledu platí pre podčiarknutú vetu v ukážke 19:

Znaky odborného opisu z ukážky 19

-
- vymenúvanie/enumerácia;
- menné vyjadrovanie (jedno sloveso: *vyčníka + mená; po pripojení* – namiesto: keď pripojíte); neslovesný prísudok; trpné prídavia (zvolené – ktoré si zvolili, *snímaného* – ktorý snímame);
- neosobné vyjadrovanie (*je možné* – namiesto užívateľ môže);
- stylistický príznakové slová: termíny (*optika, automatické zjasnenie, počítač, zoom* – cudzie, domáce, kombinované);
- skratky (*HP*), značky (*MB, Mpix*), skratkové slová (*Pentax*);
- polovetná konštrukcia namiesto vedľajšej vety (*umožňujúcej* – ktorá umožňuje);
- príčinné vzťahy (*vďaka tomu*);
- všeobecný adresát (*užívateľ*);
- odseky sú nepríznakové (zväčša začínajú menom – tvrdý odsek), novým odsekom sa začína nová vlastnosť alebo nová funkcia fotoaparátu.

- 79.** Vyhľadajte v ukážke 19 vety s dejovým opisom.
- 80.** Usporiadajte jednotlivé fázy opisovanej činnosti z ukážky 20 v časovej postupnosti.
- 81.** Vyhľadajte v ukážke 20 časti, v ktorých sa využíva výklad. Hľadajte:
- vyjadrenie kauzálnych vzťahov,
 - explikatívnosť (vysvetlenie, napr. pojmov).
- 82.** Ktoré z postupov logického myslenia sú využité v texte ukážky 20?
- 83.** Vyhľadajte v texte ukážky 20 znaky náučného štýlu.
- 84.** Akú úlohu majú interpunkčné znamienka v texte ukážky 20?
- 85.** Porovnajte použitie kľúčového odborného názvu v ukážke 20 a 21.
- 86.** Zmeňte text ukážky 21 na opis pracovnej činnosti v 1. osobe plurálu.
- 87.** Usporiadajte nasledujúce body podľa naliehavosti jednotlivých krokov.
- Volajte lekára, ak ležiaci nedokáže sformulovať jednoduchú vetu.
 - Opýtajte sa ležiaceho, či nemá strpnutú časť tela.
 - Skontrolujte, či sa ležiaci človek neprevaluje zboka nabok.
 - Skontrolujte, či jazyk ležiaceho človeka nevisí nabok.
 - Prihovorte sa ležiacemu a žiadajte, aby odpovedal na jednoduché otázky.
 - Odhadnite vek ležiaceho.

Ukážka 20

Mozog

Prerušenie dodávky krvi do ktorejkoľvek časti mozgu, na akýkoľvek krátky čas, môže mať vážne následky. Ak sa niektorá z mozgových tepien upchá krvnou zrazeninou, vznikne mozgová cievna príhoda ischemická (z nedokrvenosti). Inokedy sa v úseku tepny so zoslabnutými stenami môže vytvoriť vydutina, ktorá napokon môže i prasknúť a opäť spôsobiť mozgovú príhodu – tentokrát hemoragickú čiže krvácajú. Tieto tzv. mŕtvice veľmi často vedú k smrti; a pokiaľ ich postihnutý prežije, je to často len za cenu trvalých následkov. Obet buď prestane úplne či čiastočne hovoriť, alebo sa vyskytnú poruchy určitých pohybových funkcií na opačnej strane tela, než na ktorej prišlo k mozgovému postihnutiu.

Vďaka pokrokom mikročirurgie však dnes lekári dokážu v niektorých prípadoch obnoviť pomocou tzv. bypasovej techniky prívod krvi k postihnutým oblastiam mozgu. Najprv pomocou špeciálnej techniky kontrastného röntgenového zobrazenia ciev (tzv. angiografia) presne lokalizujú miesto postihnutia či zablokovania tepny. V blízkosti tohto miesta si potom neurochirurg zvolí vo vlasatej časti hlavy inú vhodnú cievu s približne rovnakým priemerom. Miniatúrnou cylindrickou pilkou sa prereže lebečná kosť a odreže či odlúpne aj príslušná časť tvrdej mozgovej pleny, aby bolo možné preniknúť k poškodennej tepne. Krvný prietok v oboch cievach, pripravených na vzájomné spojenie, sa potom preruší nezraňujúcimi mikrosvorkami.

(Ludské telo)

Ukážka 21

Jednoduchý test pomôže odhaliť mŕtvicu

Ak človek náhle stratí rovnováhu a spadne, môže to znamenať, že práve utrpel mozgovú príhodu. Existuje však jednoduchý test, ako zistiť, či je to naozaj tak. „Poproste daného človeka, aby sa usmial, zdvihol ruky alebo povedal jednoduchú vetu,“ radí nemecký neurológ Curt Beil. Ak má problémy s niektorou z týchto úloh, prípadne so všetkými, potom musí okamžite navštíviť lekára.

„Pacienti odvezení do nemocnice do troch hodín od príhody a ošetrení odborníkom majú oveľa väčšie šance na prežitie a dobrú rehabilitáciu,“ hovorí neurológ z Kolína. Dalším indikátorom mŕtvice je, že jazyk postihnutej osoby visí nabok alebo sa bezvládne prevaluje zo strany na stranu. Polovica zo štátišícov pacientov, ktorí každoročne utrpia mozgovú príhodu, má nad 75 rokov, no mŕtvica môže postihnúť aj mladých ľudí, ba dokonca i deti.

Prvým znakom, že prichádza mŕtvica, je náhla slabosť jednej strany tela, vysvetľuje Beil. Dodáva, že prechodné problémy s rečou, strpnutosť jednej strany tela alebo problémy so zrakom sú takisto varovnými signálmi, ktoré treba brať veľmi vážne.

(Z internetu)

Odborný referát, školský referát

Referáty (z lat. *referere* – podávať správu, zvestovať), rovnako ako všetky útvary náučného štýlu (napr. prednáška), sú prvotne písané žánre, predpokladajú však ústne prednesenie pred publikom, preto majú niektoré špecifické znaky, ktoré uľahčujú poslucháčom vnímanie obsahu. Referát, koreferát a prednáška, ktoré v ústnej podobe odznejú na vedeckej konferencii či seminári, bývajú neskôr publikované v zborníkoch.

Referát charakterizuje:

- jasná a prehľadná trojčlenná kompozícia s úvodom, jadrom a záverom; úvod a záver je oveľa stručnejší ako napr. pri dizertácii;
- jednoduchšia gramatická stavba, kratšie vety;
- vecný, objektívny, presný jazyk, zreteľne formulované myšlienky.

■ Rozlišujte

Odborný referát informuje napr. o výsledkoch vedeckého výskumu, je určený užšiemu okruhu záujemcov o danú problematiku. Slúži predovšetkým ako podklad na diskusiu. Základom je výkladový slohový postup, ale využíva tiež opisný a informačný postup.

Školský referát spracúva známe a dostupné poznatky. Častou témou školských referátov bývajú diela niektorých spisovateľov. Tieto referáty informujú o námete, postavách, žánri, kompozícii, môžu obsahovať aj hodnotenie diela v porovnaní s inými dielami tohto autora. Nejde však o podrobnú analýzu diela.

Referát

- **administratívny**
– správa o činnosti organizácie
- **odborný**
– informácia o čiastkových výsledkoch výskumu
- **školský**
– spracovanie dostupných informácií (napr. o spisovateľovi a jeho diele)

■ Čo už viete...

Administratívny referát/správa/referovanie o činnosti informuje o činnosti niektorej inštitúcie či organizácie za isté obdobie. Základom je výpočet faktov. Má znaky informačného slohového postupu (učivo 1. alebo 2. ročníka).

■ Dobrá rada

- **Výber témy** prispôbujeme časovým možnostiam a našim schopnostiam.
- Ak referát prednášame nahlas pred triedou, treba osloviť zúčastnených v poradi: profesor/-ka, spolužiacky, spolužiaci. V úvode sa zmienime o tom, pri akej príležitosti sa prejav uskutočňuje. Takýto úvod je znakom ústnych prejavov; ak odovzdávame napísaný referát, oslovenie a uvedenie udalosti vypustíme.
- Dodržiavame **členenie textu** na úvod, jadro a záver.
- Referát bez ohľadu na jazykový štýl, do ktorého patrí, prináša veľa pojmov, faktov a informácií. Vzhľadom na možný prednes či predčítanie pred publikom, fakty nesmú zachádzať do podrobností, napr. pri citácii, sa údaje o citovanom diele a autorovi uvádzajú v zátvorke pri citáte.
- V **závere** sa môžeme pokúsiť sformulovať svoje hodnotenie (bez citovo príznakových slov). V závere neďakujeme za slovo – takýto záver patrí iba do diskusného príspevku na schôdzi, lebo len tam sa hlásime o slovo.

Kompozícia referátu z ukážky 22

1. Úvod

- meno autora
- definícia naturizmu

2. Jadro

- vznik naturizmu
- vymenovanie typických znakov naturizmu
- vymenovanie znakov naturizmu v dielach niektorých slovenských autorov (jadro je v ukážke skrátené)

3. Záver

- cieľ referátu a jeho splnenie

88. a) Vyhľadajte odborný referát v časopise *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. Vypracujte k nemu osnovu.
- b) Vyhľadajte a vypíšte z textu referátu (ukážka 22) odborné slová, overte si (zistite) ich význam v *Slovníku cudzích slov*. Vyhľadajte v ňom slovenské ekvivalenty menej používaných slov.

89. Inšpirujte sa ukážkou 22 a napíšte referát, ktorý vám pomôže pripraviť sa na maturitnú skúšku.

90. Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka

Spracujte text ukážky 22 do postupového diagramu.

91. a) Vytvorte schému kompozície výkladu na tému *Žánre slovenského naturizmu*.
- b) Doplníte k referátu v ukážke 22 *Použitú literatúru* (nájdite aspoň dve diela, z ktorých autor mohol čerpať).

92. Doplníte text referátu z ukážky 22 spracovaním ďalších znakov naturizmu v diele *Kamarát Jašek*.

Ukážka 22

Prvky naturizmu v novele Dobroslava Chrobáka Kamarát Jašek (Referát)

1. Dobroslav Chrobák je jedným z predstaviteľov slovenského naturizmu. Termínom naturizmus sa označuje najdôležitejšie štádium lyrizačných tendencií v slovenskej próze. Naturisti uplatnili lyrizmus v oblasti deja, opisov, rozprávača atď.

2. Za rok nástupu naturizmu sa pokladá rok 1937, keď M. Figuli vydáva súbor poviedok a noviel *Pokúšenie*, D. Chrobák súbor próz pod názvom *Kamarát Jašek* a L. Ondrejov svoj románový debut *Zbojnícka mladost*. Jeho vznik súvisí s podnetmi západoeurópskych expresionistických spisovateľov a s vplyvom francúzskych regionalistických autorov. Próza naturizmu sa na Slovensku dostáva do popredia vďaka potrebe zdôrazňovať hodnoty domova, ktorá vyplývala z prerušenia kontaktov s literárnou Európou pod vplyvom fašistického ohrozenia na konci tridsiatych rokov. Záchranu pred odcudzeným a rozháraným svetom hľadajú autori v dedinskom prostredí, v duševnom svete jednoduchého človeka, vo vlastnom vnútri a vo svete mýtov, balád a symbolov.

Próza naturizmu je typická tým, že:

- dejová línia je slabá, hrdinovia žijú často ďaleko od ľudí, nemajú možnosť nadväzovať konfliktné sociálne vzťahy, ktoré by vytvorili mohutnú dejovú líniu;
- najčastejšie témy diel naturistov sú láska, priateľstvo, vzťah postáv k prírode, domov, detstvo, česť. Tieto témy sú zároveň základnými životnými hodnotami postáv. Ich správnosť potvrdzuje aj záver diel.

Samozrejme, nie vo všetkých naturistických dielach nájdeme pohromade všetky znaky literárneho smeru. V novele Dobroslava Chrobáka *Kamarát Jašek* (z rovnomennej Chrobákovej zbierky noviel) dej nie je taký oslabený, ako by sme mohli očakávať. Mladý horal Jašek ľúbí krehké, nevinné dievča. Dievča sa však dostáva do osídľeného zla. Zvodca, nazývaný chrchliak, ju „mestskými figlami“ odľáká z nedotknutého prostredia hôr do mesta a urobí z nej prostitútku. Stratenú lásku pomáha Jaškovi nezištne nájsť jeho kamarát – starý Sojčiak (rozprávač príbehu). Príbeh vrcholí porazením zla a symbolickým návratom dievčaťa do strateného raja hôr.

3. Cieľom môjho referátu bolo ukázať charakteristické črty naturizmu v novele *Kamarát Jašek* od Dobroslava Chrobáka. Zistila som, že zrejme v žiadnom diele z tohto obdobia nenájdeme všetky znaky uvedeného literárneho smeru. Konkrétne v *Kamarátovi Jaškovi* dejová línia nie je oslabená, ale ďalšie typické znaky, ako sú téma lásky, priateľstva a nenávisti, koncepcia prírodného človeka, absencia historického času a pod., radia toto dielo k pilierom slovenského naturizmu.

(Žiacka práca)

■ Dobrá rada

Ak svoj referát prednášate na vyučovacej hodine, pripojte oslovenie vyučujúcej/vyučujúceho a spolužiakov, prípadne aj poďakovanie za pozornosť či slovo.

Študijné čítanie náučného textu

Aby sme porozumeli odbornému textu, je dôležité vedieť aktívne a efektívne čítať a naučiť sa myslieť tým spôsobom, aký odbor vyžaduje. V popularizačných textoch sa autori viac snažia o originalitu štýlu (ukážka 23), naopak, v teoretických náučných textoch rešpektujú napr. princíp ekonomizácie komunikácie (ukážka 24).

Ukážka 23

Popri ostatných zložkách je zvuková zložka taká bohatá a zložitá, že sa jazyk pokladá za najdokonalejší hudobný nástroj. Bohatosť zvukovej zložky umožňuje ústne vyjadriť aj najzložitejšie myšlienky a najjemnejšie city človeka, naznačuje vzťah hovoriaceho k partnerovi, k predmetu rozhovoru.

(O. Škvareninová)

Ukážka 24

Chronické zápalové ochorenie kože, ktoré býva jedným z prvých klinických obrazov alergie, sa nazýva atopický ekzém (atopická dermatitída). Jeho výskyt v detskej populácii je vysoký, hovorí sa o 15–20 %.

Pravdepodobnou príčinou výrazného zvyšovania počtu postihnutých detí je dôsledok zhoršeného životného prostredia, väčšieho kontaktu s alergénmi, najmä roztočmi, kratšieho dojčenia a ďalších.

(P. Pružinec)

■ Dobrá rada

Je dôležité, aby sme si uvedomili, akým spôsobom budeme čítať odborný text – či sa uspokojíme s tým, že získame nové informácie (**pasívne, informatívne čítanie**), alebo či chceme niečomu porozumieť, dosiahnuť hlbšie poznanie v určitej oblasti (**aktívne – študijné, analytické čítanie**).

Ak chceme rozšíriť svoje poznanie, najprv pozorne prečítame celý text. K nezrozumiteľným vetám sa nevraciam, snažíme sa porozumieť nosnej informácii. Ak sme nerozumeli textu, čítame znova a pozornejšie. Zisťujeme, čo bráni porozumeniu (komplikovaná vetná stavba, odborné termíny, cudzie slová ap.), pracujeme so slovníkmi.

Ak sme textu porozumeli, nasleduje dôkladná **analýza** a **interpretácia** textu (obsahový, jazykový alebo estetický rozbor). Po nej sa začína úroveň **kritického čítania** – polemika s autorom textu. Niektorí ľudia postupujú často opačne – bez toho, aby si text dôkladne preštudovali, začnú viesť polemiku.

Čítajme efektívne a hospodárne, teda len toľko, koľko sme schopní aktívne spracovať.

Porozumieť odbornému textu je pre čitateľa ťažké. Nedostatok skúseností možno nahradiť tým, že text čítame aspoň dvakrát, robíme si poznámky, výťah z textu, výpisky, výstrižky alebo kompletnú dokumentáciu. Systematický záznam informácií a ich prameňov je potrebný pri písaní projektu, komplexnej odbornej práce, práce v rámci SOČ ap.

■ Viete, že...?

Čitateľská gramotnosť je spôsobilosť porozumieť písanému textu, získať z neho informácie, interpretovať ho a posúdiť jeho obsah a formu.

Matematická gramotnosť je spôsobilosť rozpoznať a pochopiť matematické postupy a aplikovať ich v praktickom živote.

Prírodovedná gramotnosť je spôsobilosť využívať prírodovedné vedomosti a porozumieť tak procesom vo svete prírody a zmenám, ktoré v nej nastali v dôsledku ľudskej činnosti.

Tri úrovně študijného čítania

- pasívne, informatívne čítanie
- aktívne, študijné, analytické čítanie
- kritické čítanie

■ Dobrá rada

Pri čítaní odborného textu si pomôžte nasledujúcimi otázkami:

1. Akým problémom sa autor zaoberá?
2. K akým záverom autor dospel?
3. Aké argumenty autor uvádza?

Priradte otázky z rubriky *Dobrá rada* k jednotlivým úrovňam aktívneho čítania.

■ Viete, že...?

Veda

1. najvyššia forma poznávacej teoretickej činnosti, nepretržitý proces systematického poznávania prírody, spoločnosti, myslenia...

(Malá slovenská encyklopédia)

Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka
Pracujte s ukážkami 23 a 24. Vyhľadajte v nich kľúčové slová.

Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka
Určte možných prijímateľov textov z ukážky 23 a 24. Zdôvodnite svoje tvrdenie.

Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka
Napište tézu z ľubovoľného odborného článku.

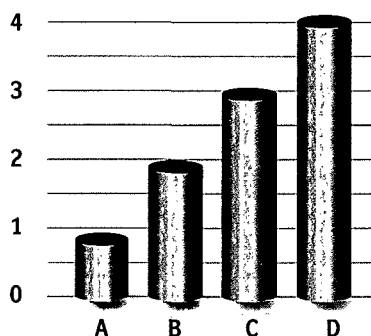

Pripomeňte si učivo z 1. alebo 2. ročníka
a) Porovnajte lexikálny význam slov *atopický* a *atypický* (pracujte so slovníkom).
b) Urobte bibliografický záznam slovníka, s ktorým ste pracovali.

Graf závislosti myšlienkových operácií (A – D) a stupňa náročnosti (1 – 4)

A – získavanie informácií z obsahu textu
B – porozumenie obsahu textu
C – interpretácia obsahu textu
D – uvažovanie o obsahu a forme textu a hodnotenie

■ Čo už viete...

Pri študijnom čítaní náučného textu si vytváram:

- pracovné poznámky** (konspekt, mapa mysle – kľúčové slová, nosné myšlienky; marginálie – osobné poznámky; výsledky kritického čítania – otázky, ktoré v nás text vyvoláva),
- dokumentáciu** (citácia, bibliografický záznam – systematický záznam o texte – podklad k projektu, seminárnej práci).

98. a) Spracujte ukážku 24 na s. 37 ako konspekt.
b) Čítajte časť textu ukážky 24.
c) Urobte pomocou zoznamu citovanej literatúry na s. 59 presný bibliografický záznam diela, z ktorého je ukážka 24.
d) Overte si, či čítate s porozumením – vypracujte test.

Ukážka 25

Mýtus (z gréc. *mythos* – rozprávanie, reč, jazyk), po slovensky báj, je fabulárny útvar, v ktorom sa hovorí o vzniku sveta, bohov a človeka. Jeho významové zameranie spočíva vo vysvetľovaní všetkých podstatných prírodných a spoločenských reálií. Je výrazom prvej ľudskej skúsenosti, ktorá sa aj volá mýtická skúsenosť. Obyčajne sa podáva vo forme kratšej zaokrúhlenej fabuly. V takejto podobe báj alebo mýtus možno pokladať za slovesný útvar, no jeho významové pôsobenie je zároveň širšie. Obsahuje prvky filozofické, etické, náboženské a dalo by sa povedať – i prvky celkového neskoršieho intelektuálneho pôsobenia človeka. V mýte sa vlastne prejavuje tendencia stabilizovať normy a hodnoty danej kultúry.

Každý národ si vytvoril celý rad systémovo previazaných mýtov, ktorý voláme *mytológia* (zároveň je aj pomenovaním pre teóriu mýtov) alebo *bájoslovie*. Niektoré dávnoveké báje sa dodnes zachovali. Najznámejšia je grécka mytológia, už či v pôvodnej, alebo romanizovanej podobe, ktorá podstatne ovplyvnila vývin európskej kultúry. Do seba zapájala a pretvárala prvky starších mytológií, napr. sumerskej, babylonskej, a najmä staroegyptskej mytológie.

(M. Harpán)

TEST

Odpovedzte áno/nie.

- V texte ukážky 25 je formulácia, že mýtus je krátky prozaický útvar.
- Grécke slovo *mýtus* môžeme preložiť ako báj alebo bájoslovie.
- Z textu ukážky 25 vyplýva, že je reč o najstaršom literárnom útware.
- Podľa kontextu ukážky 25 môžeme tvrdiť, že mýty rôznych kultúr spracovali napr. potopu sveta.

Označte správnu možnosť.

- Je celkom pravdepodobné, že prvý rozprávač príbehu o stavbe babylonskej veže poznal príbeh
 - o stavbe hradieb sumerského mesta Uruk.
 - o stavbe hradieb mesta Trója.
 - o vzniku slávneho mesta Rím.
 - o vzniku mesta Konštantínopol.
- Odborný termín *fabulárny útvar* označuje príbeh, ktorý má základ
 - divotvorný.
 - klamlivý.
 - dejový.
 - neuveriteľný.

7. Pojem *mytológia* neoznačuje

- sústavu mýtov.
- sústavu bájok.
- sústavu previazaných príbehov.
- sústavu previazaných rozprávání.

8. Sumerské mýty spracúvajú príbehy

- kresťanských Bohov a pohanského boha.
- kresťanských bohov.
- pohanských bohov.
- pohanského Boha a kresťanských bohov.

9. Z textu ukážky 25 vyplýva, že grécka mytológia má aj podobu

- románovú.
- romantickú.
- rímsku.
- rómsku.

Doplňte vetu.

10. Staroveký literárny útvar, ktorý vyjadroval predstavy ľudí o prírode, bohoch, nepremožiteľných hrdinoch, sa po slovensky nazýva

???

11. Najstaršiu európsku mytológiu najviac ovplyvnila

???

12. Názov textu ukážky 25 by mohol znieť:

???

Odpovede na testové úlohy: 1. nie – fabulu ako súhrn udalostí v logickom a chronologickom sledu môže mať aj vesusované epické dielo; 2. nie; 3. ano; 4. áno – je to prirodzený jav; 5. A; 6. A; 7. B; 8. C; 9. C; 10. báj; 11. staroegyptská; 12. Mýtus/Báj.

Otestujte sa

NÁUČNÝ ŠTÝL

Riešenie úloh
nájdete na s. 62

1. Rozhodnite, ktorá z možností uvádza správne znaky náučného štýlu.

- A. verejnosť, subjektívnosť, písomnosť, dialogickosť, pojmovosť
- B. súkromnosť, objektívnosť, písomnosť, monologickosť, pojmovosť
- C. súkromnosť, objektívnosť, ústnosť, monologickosť, obraznosť
- D. verejnosť, objektívnosť, písomnosť, monologickosť, obraznosť

2. Funkciou náučných textov je najmä:

- A. sprostredkovať odborné informácie odbornej i neodbornej verejnosti.
- B. zabezpečiť plynulú a priamu komunikáciu medzi odborníkmi a laickou verejnosťou.
- C. príťažlivou formou rozširovať nové vedecké poznatky.
- D. zhrňať a zovšeobecňovať vedecké poznatky jednotlivých vedných odborov.

3. Ktoré z nasledujúcich tvrdení sú pravdivé?

- A. Náučné texty využívajú bohatú slovnú zásobu, popri neutrálnych slovách sa v nich hojne uplatňujú aj štylisticky príznakové emocionálno-expresívne slová.
- B. Náučné texty patria k najsúdržnejším textom.
- C. V náučných textoch nájdeme takmer rovnako zastúpené oznamovacie, opytovacie, rozkazovacie a zvolacie vety.
- D. V náučných textoch prevažujú súvetia, predovšetkým podradňovacie a zložené.

4. Aké neverbálne výrazové prostriedky využívame v náučnom štýle?

Uveďte aspoň tri.

5. Ktoré slohové postupy využíva náučný štýl?

- A. Predovšetkým výkladový a informačný slohový postup, výnimočne opisný a rozprávací.
- B. Najmä výkladový a opisný slohový postup, čiastočne aj informačný.
- C. Najviac opisný a informačný, najmenej výkladový a rozprávací slohový postup.
- D. Rovnomerne využíva všetky slohové postupy.

6. Vymenujte rámcové časti náučného textu.

7. Vymenujte tri jazykové konektory.

8. Uveďte tri vedecko-náučné a tri populárno-náučné útvary náučného štýlu.

Otestujte sa

VÝKLADOVÝ A OPISNÝ SLOHOVÝ POSTUP

1. Výkladový slohový postup:

- A. analyzuje a vysvetľuje vnútorné (funkčné, príčinné a vývinové) vzťahy medzi predmetmi či javmi.
- B. je založený na časovej následnosti (dejovej línii), zachytáva udalosti, ako sa odohrávajú v čase a v priestore.
- C. obsahuje množstvo faktov, údajov – odpovedí na otázky: *Kto?*, *Čo?*, *Kedy?*, *Kde?*, *Prečo?*
- D. sústreďuje sa na znaky a vlastnosti osôb, predmetov a javov alebo následnosť činností.

2. Vysvetlite myšlienkový postup pri argumentácii.

3. Uveďte príklad na výklad:

- a) vo vedeckej komunikácii,
- b) v školskom prostredí.

4. Hlavný rozdiel medzi výkladom a úvahou je v tom, že:

- A. autorom výkladu musí byť odborník z vedeckých kruhov, úvahu píše laik.
- B. výklad sa zameriava na známe fakty, overené výsledky vedeckého výskumu, úvaha často vyslovuje hypotézy.
- C. autor úvahy subjektívne interpretuje známe fakty, pôsobí na city adresáta, výklad objektívne vysvetľuje vedecké poznatky.
- D. úvaha je určená laickej verejnosti, výklad je adresovaný odborníkom.

5. Uveďte príklad na úvahu:

- a) v umeleckom štýle,
- b) v publicistickom štýle,
- c) v náučnom štýle,
- d) hovorovom štýle.

6. Doplníte k charakteristike názov žánru.

- a) Stojí na rozhraní medzi populárno-náučnými a vedecko-náučnými žánrami; autor neinformuje o nových vedeckých poznatkoch, ale originálnym spôsobom interpretuje rozličné spoločenské javy.
- b) Prináša hodnotenie vydaného vedeckého alebo umeleckého diela; stojí na hranici medzi umeleckým a odborným štýlom.
- c) Má krátky rozsah a kritický, aktuálny obsah, v tlači upozorňuje na konkrétne negatíva a využíva výrazové prostriedky umeleckého štýlu.
- d) Nevysvetľuje, ale opisuje a informuje; je určený na ústne prednesenie pred publikom, preto máva jasnú a prehľadnú kompozíciu, kratšie vety a veľmi zreteľne formulované myšlienky.

7. Uveďte príklad na využitie opisného slohového postupu v náučnom štýle.

Riešenie úloh
nájdete na s. 62

II. Jazykové prostriedky

Zvukové jazykové prostriedky

■ Čo už viete...

Jazyk

– systém, súbor znakov a pravidiel ich používania.

Reč

– ľudská schopnosť tvoriť artikulované zvuky a pomocou nich sa dorozumievať,
– konkrétne použitie jazyka: rečová činnosť, rozprávanie.

*Slovenčina, kto ti dal toľko nežných krás,
že vždy ako potôčik zažblnkoeš v nás?*

(Š. Moravčík)

Jazyková komunikácia ľudí má **zvukovú** aj písanú stránku, pomocou nej je naša reč zrozumiteľná. Ak by sme podcenili zvukovú stránku reči (napr. nesprávna výslovnosť, šepot, nesprávna melódia), naša komunikácia by nebola efektívna. Aj hlasom dokážeme človeku prejať lásku, ale aj pohrdanie či výsmech. V mnohých prípadoch porozumíme textu až vtedy, keď si ho vypočujeme v podaní autora. Napríklad výkrik: *Moje nervy!* môže byť nielen bolestný, ale aj obdivný. Práve hlas človeka prezradí citové rozpoloženie hovoriaceho alebo jeho autorský zámer. Zvukovou jazykovou stránkou jazyka sa zaoberajú jazykovedné disciplíny *fonetika* a *fonológia*.

Fonetika a fonológia

Fonetika a fonológia (z gr. *foné* – zvuk) sú iba relatívne samostatné disciplíny. Ich blízky vzťah je daný predmetom ich výskumu, a tým je zvuková ľudská reč.

Fonetika opisuje tvorenie zvukov reči **rečovými orgánmi**, napr. v dutinách (nosová, ústna, hrdlová), hlasovými orgánmi (hrtan, hlasivky), vlastnými artikuláčnymi orgánmi (jazyk, čeľusť, zuby, podnebia, pery). Zaoberá sa aj akustickými vlastnosťami zvukov reči, ich zmenou v prúde reči. Neposudzuje zmysel slov, ktoré počujeme. Základnou jednotkou fonetiky je **hláska**.

Fonológia si všíma fungovanie zvukov ľudskej reči v praxi pri používaní jazyka. Usiluje sa odhaliť zákonitosti, podľa ktorých sa utvárajú zo zvukov slová a tvary. Fonológia skúma vzájomné vzťahy medzi fonémami a ich zvukovými vlastnosťami. Aby mohla skúmať funkciu zvukov v jazykovej komunikácii, musí využívať zistenia fonetiky o artikuláčno-akustických vlastnostiach zvukov ľudskej reči. Základnou jednotkou fonológie je **fonéma**.

Napr. ak povieme slovo *raketa*, fonetika nám osvetlí, kde sa ktorá hláska tvorí. Fonológia nám povie, aký je vzťah medzi fonémami s ohľadom na význam slova – upozorní nás na rozlišovaciu schopnosť foném (*raketa* a nie *maketa*).

■ Viete, že...?

Ľudia sa mýlia, keď si myslia, že pes rozumie ich hláskam, slabikám a slovám. Mýlia sa vôbec, keď si myslia, že ktorékoľvek zviera vie rozoznávať zoskupenia hlások alebo gramatické tvary: *Popros!*, *Pod' sem!*, *Fuj!* a iné. Zviera rozumie pohybu, ktorý je spojený s takýmito vetami, alebo intonáciou, ktorá sprevádza vety.

(J. Mistrík)

■ Čo už viete...

Fonéma – najmenšia uvedomovaná zvuková jednotka, ktorá rozlišuje význam slova v jazyku (*m/n* – *jama/Jana*).

Hláska – najmenšia zvuková jednotka reči; je konkrétnou podobou fonémy v reči (napr. *n*: v slove *nos*: [n]; v slove *Hanka*: [ŋ]).

Fonetická transkripcia je fonetický zápis textu: *dedina* [d'ɛdina]; *kyslý* [kislí], *medza* [mɛza]; *kou* [koũ].

■ Rozlišujte

Polyglot – (z gr.) človek, ktorý hovorí viacerými jazykmi.

Polyhistor – (z gr.) znalec, ktorý sa vyzná v mnohých vedných odboroch.

1.

Spomeňte si na schému komunikačných prostriedkov učiva 1. ročníka (opäť si ju prezrite) a vyhladajte všetky zvukové prostriedky komunikácie.

Zvukové javy v reči

- **tónová modulácia**
melódia, výška hlasu
- **silová modulácia**
prízvuk, dôraz, citový dôraz
– emfáza
- **časová modulácia**
rytmus, tempo reči,
prestávka, kvantita
- **kvalitatívna modulácia**
zafarbenie/farba hlasu
– timbre

Melódia vety

- **klesavá** (kadencia)
- **stúpavá** (antikadencia)
- **polokadencia** (semikadencia) – **stúpavá alebo rovná**

Ukážka 1

„Čo sa ti stalo?“
No nečakajte na odpoveď, po-
bral sa za jedným úradníkom
z banky.
„Čížik?“ zavolať.
„Čo je?“
„Tancovať!“

(J. Jesenský)

2.

Prepíšte text ukážky 1
na tabuľu a označte šípkami
melódiu.

■ Čo už viete...

Druhý otázok

- **doplňovacia** Kto prišiel?
Odpoveď: Otec.
- **zistovacia** Prišiel už otec?
Odpoveď: Áno./Nie.

ZVUKOVÉ JAVY V REČI

Hlásky patria k zvukovým jazykovým prostriedkom, ktoré súvisia s **artikuláciou**. Sú to menšie časti jazykového prejavu, ktoré v reči nefungujú samostatne (**segmenty**); vznikajú činnosťou artikuláčnych orgánov. Pohybmi rečových orgánov článkujeme reč, tvoríme **hlásky**, ale aj slabiky a slová.

Iné zvukové javy reči vznikajú moduláciou, úpravou artikuláčného prúdu, a to zmenou sily hlasu (**silová modulácia**), doby trvania javu (**časová modulácia**) alebo zmenou výšky tónu hlasu (**tónová modulácia**), či kvalitou hlasu (**kvalitatívna modulácia**). Tieto prostriedky nemajú súvis s artikuláciou – nečlánkujú reč na hlásky, ale sa realizujú na väčších jednotkách reči (**suprasegmenty**), na slabikách, slovách, vetách, texte (sila hlasu, tempo reči, prestávky, zafarbenie hlasu/timbre).

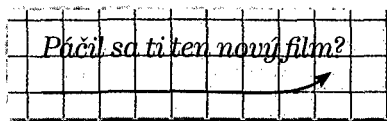
Tónová modulácia reči (výška tónu hlasu)

Melódia

Melódia je tónové vlnenie slabík vetného úseku, striedanie výšky hlasu. Na základe melódie sa v slovenčine rozlišujú typy viet podľa obsahu (komunikačnej platnosti či modálnosti), napr. oznamovacie, opytovacie vety. Melódia signalizuje **ukončenosť** (uspokojivo ohlásí koniec celej vety) a **neukončenosť** výpovede (neuspokojivo naznačuje koniec jedného vetného úseku – veta bude mať pokračovanie).

Klesavá melódia/kadencia je uspokojivá končiaca melódia oznamovacích, rozkazovacích, želacích a zvolacích viet a doplňovacích otázok, v ktorých je tón poslednej slabiky najnižší.

Stúpavá melódia/antikadencia je neuspokojivá končiaca melódia, nachádza sa v zisťovacích opytovacích vetách; na konci vety hlas stúpa.

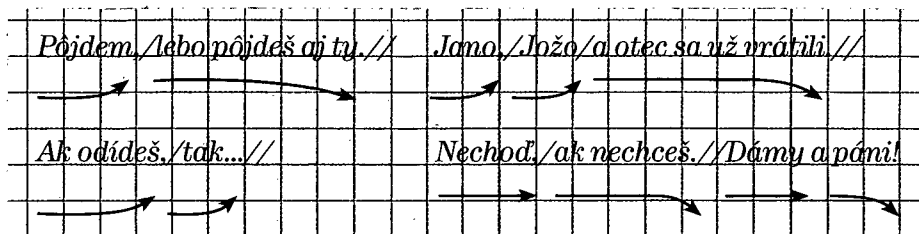
■ Rozlišujte

Segment – z lat., vyčlenený úsek, časť slova, hláska a pod.; odsek, výsek textu.

Suprasegment – z lat., jav, ktorý prekryl iný predchádzajúci jav; prvok.

Polokadencia/semikadencia je neuspokojivá nekončiaca melódia, naznačuje, že výpoveď sa ešte neskončila, počúvajúcí očakáva jej pokračovanie ešte v hraniciach začatej výpovede. Môže byť **stúpavá** (ak na konci vetného úseku je významová alebo fyziologická prestávka) alebo **rovná** (napr. ak celú vetu vypovieme na jedno nadýchnutie).

Silová modulácia hlasu

Prízvuk

Prízvuk sa v každom jazyku ustálil na rôznych miestach, slovenský prízvuk patrí k nepohyblivým, stálym prízvukom. Prízvuk vzniká tak, že hovoriaci silou hlasu zdôrazňuje určitú slabiku slova. Tento zvukový jav nezáleží od vôle hovoriaceho, napr. v spisovnej slovenčine zdôrazňujeme prvú slabiku slova (**km**otra), ale napr. v zemplínskom nárečí predposlednú (kum**o**tra); v taliančine tiež predposlednú (vaga**b**ondo), vo francúzštine väčšinou poslednú (la libe**r**té) atď. S prízvukom súvisí **rytmus reči**, ktorý má osobitné miesto v poetickom texte.

Rozloženie prízvuku v rôznoslabičných slovách:

- dvojslabičné slovo: **noha** (–u)
- trojslabičné slovo: **dobový** (–uu)
- štvorslabičné slovo: **pesničkový** (–u/–u)
- päťslabičné slovo: **nezmieriteľnosť** (–uu/–u)
- šesť- a viacslabičné slovo: **matematikárka** (–u/–u/–u)
matematikárkini (–u/–u/–uu)

Vo viac ako trojslabičných slovách prvý prízvuk považujeme za **hlavný**, ostatné prízvuky sú **vedľajšie**. Novšia teória takto prízvuky už nerozlišuje.

■ Čo už viete...

Sylabotonický veršový systém je založený na stopovej (metrickej) organizácii verša, v ktorej zohráva významnú úlohu **prízvuk**. Takýto veršový systém uviedli do slovenskej poézie S. Hurban-Vajanský a P. Országh-Hviezdoslav, pre slovenčinu je najpriradenejší. Aj v neviazanej reči je základnou podobou slovenskej vety striedanie trochejských a daktylských stôp.

Ukážka 2

Už je pozde, nepamätáš –!
– u / – u / – u / – u /

nad horami vrcholí...

– u / – u / – u u /

(I. Krasko)

Ukážka 3

Osamelým hláskom harmonika plače
zavše zďaleka a veľmi blízko zavše.

Taká čudná pieseň smeje a vzlyká,
kde si, moja lipa, stará slávna lipa?

(S. Jesenin)

■ Načo mi to je

Melódia viet nám pomáha rozoznať koniec vetného úseku alebo vety, a teda lepšie chápať obsah textu.

Správne intonovanou melódiou udržiavame poslucháča v pozornosti (monotónna melódia pôsobí práve opačne).

Prízvuk v slovenčine pomáha komunikantom identifikovať slová v prúde reči. Bez prízvuku sa nemôžeme stať úspešným rečníkom.

Silová modulácia hlasu

- **slovný prízvuk**
hlavný a vedľajší
- **dôraz** (vetný prízvuk), emfáza

■ Viete, že...?

Sila hlasu v rozhovore sa pohybuje medzi 40 až 50 decibelmi (dB). Človek je však schopný vydávať hlas až do sily 60 dB.

(E. Abrahámová, O. Škoareninová)

■ Čo už viete...

Stopy: –u trochej

–uu daktyl

3.

Naštudujte si sylabotonický veršový systém v teórii literatúry a dokažte, že ukážka 3 k tomuto systému patrí.

Jambický verš

Ó, kde si, šľachtic srdca, gavalier...

U - / U - / U - / U - / UU

predklonka

príklonka

(P. Országh-Hviezdoslav)

■ Viete, že...?

Dyslexia je porucha učenia, ktorá postihuje praktické čítanie textu (človek nerozoznáva hlásky, zamieňa si ich, domýšľa si pokračovanie slova), ale aj porozumenie textu.

Dôraz

– intonačné vyzdvihnutie jadra výpovede

- nepríznačový dôraz
- príznačový dôraz (emfáza)

4. Prečítajte vety tak, že budete zdôrazňovať podčiarknuté slovo. Vysvetlite, ako sa mení význam vety.

- Umývadlo v telocvični poškodili prváci.
- Umývadlo v telocvični poškodili prváci.
- Umývadlo v telocvični poškodili prváci.
- Umývadlo v telocvični poškodili prváci.

5. Vytvorte si spoločne podobný príklad ako v predchádzajúcej úlohe. Napíšte vetu na tabuľu a precvičujte čítanie textu s dôrazom na rôznych pozíciách.

■ Dobrá rada

Pri všetkých dôležitých hovorených jazykových prejavoch (napr. diskusný príspevok, obhajoba maturitnej práce, prezentácia práce v rámci SOČ ap.) si označte vodorovnou čiarou najdôležitejšie slová textu.

■ Čo už viete...

Neprízvučné slová, ktoré **sa pripájajú** (prikláňajú) k predchádzajúcemu slovu s prízvukovou slabikou, voláme **príklonky** (enklitiky). Patria k nim:

- jednoslabičné slová (tvary pomocného slovesa *byť* v prítomnom čase): *som, si, je, sme, ste, sú*;
- zámená: *mi, ti, si, mu, jej, ma, ťa, sa, ho, ju; nám, vám, im; nás, vás, ich*; častica: *by*.

Neprízvučné slová, ktoré **stoja pred** prízvukovou slabikou a pripájajú sa k nasledujúce- mu slovu (stoja pred slovom), voláme **predklonky** (proklitiky).

Predklonky sa využívajú pri tvorbe jambickej stopy (U–), pretože slovenčina nemá prirodzený jamb (keďže prvá slabika v slove musí byť prízvuková). Patria k nim: jednoslabičné spojky a častice: *a, i, aj, že, keď, až, len, či...*

■ Dobrá rada

Príklonky nestoja po pauze!

Predklonky nestoja pred pauzou! Niekedy slúžia ako opora pre príklonky a v takom prípade sú prízvukové, napr.: *Videli ste, že to je Jano*.

Dôraz (vetný prízvuk)

Ak chceme zvýrazniť význam jedného slova vo vete, zintenzívime silu hlasu pri jeho vyslovovaní. **Dôraz** sa realizuje tak, že sa výrazne zosilní výslovnosť prvej slabiky slova. Dôraz na najdôležitejšom slove nám pomáha významovo, rytmicky a melodicky členiť vetu. Pomocou neho prejavujeme svoj osobný postoj k obsahu jazykového prejavu. Od polohy dôrazu závisí zmysel celej vety.

V pokojnej reči je nositeľom dôrazu to slovo, ktoré sa nachádza v jadre výpovede a býva na konci vety (*Do miestnosti vstúpil otec ako prvý*), vo vypätej komunikačnej situácii môže byť zdôraznené slovo na začiatku vety (*Ako prvý do miestnosti vošiel otec!*) alebo na hociktorom slove vo vete (*Ja ťa dobro poznám*). Na rozdiel od prízvuku pozícia dôrazu závisí od hovoriaceho.

■ Rozlišujte

Dôraz (vetný prízvuk)

- v pokojnej reči sa nachádza na poslednom slove vety (nepríznačový/neutrálny, logický dôraz).
Je neutrálny.

- vo vzrušenej reči je umiestnený podľa uváženia hovoriaceho (eítový, príznačový dôraz – emfáza) – vyjadruje subjektívny postoj hovoriaceho k obsahu jazykového prejavu.
Je veľmi...

Časová modulácia reči

Dĺžka času, za ktorý sa realizuje zvukový jav reči – **časová modulácia reči** – ovplyvňuje **kvantitu** (výslovnosť dlhej hlásky na rozdiel od krátkej trvá takmer dvakrát tak dlho), **prestávku** (pauza na nadýchnutie alebo na iný účel), **tempo reči** a **rytmus reči**.

■ Čo už viete...

Časomerný veršový systém (časomiera) je založený na striedaní dlhých a krátkych slabík. Základnou časovou jednotkou je jedna krátka slabika (móra). Dlhá slabika môže byť **prirodzene dlhá** (s dlhou samohláskou) alebo **pozične dlhá** (polohou) – po krátkej samohláske nasledujú aspoň dve spoluhlásky. Dlhá slabika sa vyslovuje v trvaní dvoch mór.

Časomierou písali napr. J. Hollý a J. Kollár v období klasicizmu. Používali daktyl (— UU) a spondej (— —). Stopy vo veršoch spájali do hexametrov (šesťstopový verš) a pentametrov (päťstopový verš).

Tempo reči

Tempo reči definujeme ako množstvo slabík (alebo slov) vypovedaných za časovú jednotku. Tempo reči v jednotlivých jazykoch veľmi ovplyvňuje dĺžka slov, napr. priemerná dĺžka slovenského slova je 2 – 3 sekundy, ale anglického len 1,4 sekundy.

Tempo reči je súčasťou individuálnej charakteristiky človeka, závisí od temperamentu a od osobného postoja k obsahu jazykového prejavu (napr. autor ironizuje, ťažko sa mu hovorí od žiaľu ap.), ale aj od obsahovej nasýtenosti textu (ak je text bohatý na termíny a pojmy, hovoríme pomalšie).

Obsahovo náročnejšie, oficiálne, slávnostné, smútočné prejavy, referáty majú pomalšie tempo (100 slov za minútu a menej) než rozprávanie príbehu, anekdoty či čítanie rozhlasových správ (120 slov za minútu). Ženy spravidla hovoria rýchlejšie ako muži, a to aj vďaka vyššie položenému hlasu.

Rytmus a metrum

Rytmus (z gr. takt, súmernosť) vzniká pravidelným (vo verši aj zámerným) striedaním istého akustického prvku, napr. prízvuku.

Metrum (z gr. miera) je rytmická schéma verša, norma, podľa ktorej básnik tvorí verš.

■ Viete, že...?

Či už dlhotrvajúca rýchla reč, alebo dlhotrvajúca pomalá reč partnera v konverzácii unavujú. Preto taktný komunikant uplatňuje striedanie rýchlostí...

(O. Škvareninová)

■ Dobrá rada

Čím vážnejší alebo smutnejší je obsah, tým pomalšie tempo zvolíme. Keď máme trénu, treba hovoriť pomalšie, pretože pri rýchlom tempe nevyslovujeme zrozumiteľne slová a často vynechávame časti slov ('brý večer, vážení hostia!). Je vhodné začať hovoriť tichšie a pomalšie, poslucháči sa utíšia a sústredia.

Časová modulácia reči

- tempo reči
- rytmus
- prestávka
- kvantita hlásky

■ Viete, že...?

„Je dôležité dodržiavať označovanie dlhých samohlások, pretože majú dištinkčívnu funkciu, t.j. rozlišujú význam slov a tvarov, napr. plavky – plávky, sud – súd, vinný – vinny, zastávka – zástavka atď.“

(I. Ripka a kol.)

Tempo reči ovplyvňuje

- obsah jazykového prejavu, dĺžka slov
- autorova osobnosť
- autorský zámer
- komunikačná situácia

■ Rozlišujte

Rytmus

- konkrétne rytmické usporiadanie textu,
- jednotka rytmu: takt.

Metrum

- ideálna schéma, ku ktorej rytmus smeruje,
- jednotka metra: stopa (skupina hlások s jedným metrickým dôrazom, napr. — UU).

Druhy prestávok podľa funkcie

- **fyziológická** (na nadýchnutie)
- **významová**
 - umelecká/dramatická

Druhy prestávok podľa dĺžky trvania

- **kratšia** (na konci jedného vetného úseku) /
- **dlhšia**
 - na konci vety alebo súvetia //
 - umelecká pauza na vyvolanie dramatického napätia //

6. Napište nasledujúci text ako dik-tát. Napište čiarku (kratšia pre-stávka) alebo bodku (dlhšia pre-stávka) tam, kde učiteľ preruší reč na určitý čas. (Pozor, nie vždy píšeme čiarku tam, kde sa diktujúci nadýchne.)
Jano, susedov syn, bol šikovný od malička. Ako trojročný sedával v dielni, pozoroval otca, podával nástroje, hotové kolieska ukladal vedľa seba na policu.

Ukážka 4

Na Kráľovej holi jasná vatra svieti;
okolo tej vaty dvanásť hôrných detí.
(S. Chalupka)

7. Pracujte s ukážkou 4.
a) Prepíšte text do zošita a vy-načte prestávky.
b) Ak viete naspamäť ďalšie ver-še básne z ukážky 4, zarecituj-te ich.
8. Prečítajte nahlas ukážku 5. Sú-stredte sa na správny prednes: výslovnosť, intonáciu, tempo atď.
9. Inšpirujte sa ukážkou 5 a priprav-te si krátky príhovor. Trénujte prednes – predneste text nahlas, raz veľmi pomaly – smútočne, raz rýchlejšie – optimisticky.

Prestávka

Prestávka (pauza) je prerušenie rečového prúdu na určitý čas. Prestávkami členíme reč na kratšie alebo dlhšie vetné úseky (**frázovanie**), pričom dbáme na to, aby sme neoddelili časti textu, kto-ré významovo súvisia.

Poslucháč reaguje, keď sa odmlčíme na dve sekundy. Ak prerušíme svoju reč hocikde (a nerespektujeme koniec vetného úseku), ide o nadbytočnú, **defektnú pauzu**, ktorá je typická pre malé deti, ale nepatrí do jazykového prejavu vzdelaného človeka.

Fyziológická prestávka nastáva tam, kde sa hovoriaci potrebuje nadýchnuť.

Významová prestávka ohraničuje vo výpovedi logické úseky. Hovoriaci ňou zvyčajne naznačuje čiarku, dvojbodku, koniec vety (/) alebo vetného úseku (/) – rôznou dĺžkou prestávky vyčleňuje syntagmy, vety, odseky:
Kam utiecť, /kam? //

Prestávka nemusí byť vždy tam, kde je čiarka či spojka (závisí to od autorského zámeru a konkrétnej komunikačnej situácie):
Dámy a páni! // Ale aj: Dámy / a páni! //
Kúpil dom aj auto. //

Umelecká/dramatická prestávka (druh významovej pauzy) vytvára napätie vo vnútri textu. Každá umelecká pauza je aj význa-movou pauzou.

... možno mi seba samého zhubiť! –/
nemožno mi ťa // neľúbiť! –// (A. Sládkovič)
V tomto roku navštívime Košice, /Levice, /Nové Zámky a // – Paríž! //

■ Dobrá rada

Poslucháč nepozná obsah vášho prejavu dopredu, a preto bude považovať každú dlhšiu prestávku vo vašej reči za významovú, čo môže sťažiť porozumenie (dekódo-vanie) textu. Prestávky na nadýchnutie by sa mali kryť s významovými pauzami.

Ukážka 5

Vážená pani triedna profesorka!

Dovoľte mi, aby som sa s vami za celú 3. A rozlúčil pred vašim odchodom na materskú dovolenku.

Chcem za všetkých spolužiakov povedať, že sme trocha smutní, že s na-mi nebudete v štvrtom ročníku – pre nás najťažšom, ale my všetci sa napriek tomu spolu s vami tešíme na narodenie vášho dieťatka a želáme vám obidvojm veľa zdravia. Dnes vám chceme aj touto kyticou úprimne poďakovať za to, že ste sa o nás tri roky starali.

Pani profesorka, dúfame, že si na svoju triedu spomeniete tak často ako my na našu láskavú a tolerantnú triednu.

Ešte raz: ďakujeme a držíme vám palce!

Kvalitatívna modulácia reči (kvalita hlasu)

Zafarbenie/farba hlasu (timbre)

Timbre (z fr., [témbr]) – zafarbenie hlasu alebo tónu je dané geneticky, ale možno ho využiť aj ako štylizujúci prvok spolu s inými zvukovými prostriedkami reči. Je to jav, ktorý dotvára identitu človeka. Závisí od jeho anatomicko-fyziologických vlastností. Nemusíme hovoriaceho vidieť, ale podľa zafarbenia hlasu vieme, kto hovorí. Schopnosť meniť farbu hlasu využívajú vo svojej práci napríklad herci.

Zafarbenie hlasu využívame ako štylistický prvok – napr. tzv. reprodukčný (rozprávanie príhody), recitačný (prednes básne), rituálový (kázeň) či reklamný (telepredaj) timbre.

Ukážka 6

Nevedeli. Proste nevedeli. Pozrel som sa na jednu doktorku, ktorá sa na mňa aspoň milo pozerala, a skúsil som *Šprechen zi doč? Noo*, vykriklá vydesene, akoby som ju požiadal prinajmenšom o nechránený sex.

A vtom vstúpil osud, teda černochoch. *Medic. Olele* mal napísané, na plášti. *Medicimbal Olele*, pokúsil som sa o vtip. *No medicimbal*, povedal bielozubý černochoch. *Tak medicinman*, skúsil som vtipne ďalej. *Dnes ti to ozaj ide*, povedal David otrávene, *ale teraz to nechaj tak. Tento určite vie po anglicky, inak by ho nevolali*. A hneď začal vysvetľovať, že má bolí hlava, tlačí za prsnou kosťou a takmer nedýcham, ale inak je to o. k. *Olele medicinman* sa tváril smutnejšie a smutnejšie a Dávid hovoril zúfalejšie a zúfalejšie.

Ty Tanzánia? spýtal sa David jasavo. Povedal som vám, že môj syn študuje afrikanistiku a černochoch pre neho nie je ako pre nás jedna šablóna v sto obmenách, ale každý jeden originál. *Ui, Tanzania*, potešil sa *Olelino*. *Parlé swahilsky?* spýtal sa David. *Ui*, odpovedal *Olelik*.

(L. Dobrovoda)

Ukážka 7

WALTER FÜRST

(sa zakníše a už-úž by padol, ale Berta ho zadrží)

GESSLER

(užasnutý)

On vystrelil už? Ako? Šialenec!

BERTA

Vnuk žije! Preberte sa, dobrý dedko!

WALTER TELL

(poskakujúc príbehne s jablkom)

Otecko, aha, tu je jablko!

Vedel som, že ma ani nezaškrabneš.

(F. Schiller)

■ Viete, že...

Timbre

- zafarbenie/farba hlasu alebo tónu;
- je dané geneticky;
- existuje napr. nižšie/vyššie „posadený“ hlas; nosový; hrdlový; rezavý; zastrený ap.

10.

Ak budú vaši učitelia a spolužiaci súhlasit', nahrajte si na mobilný telefón ich hlasy a spoločne určujte, kto hovorí. Všímajte si zafarbenie hlasu, ale aj typickú výslovnosť, vytváranie prestávok ap.

11.

Pracujte s ukážkou 6. Pripravte si text ukážky na výrazné čítanie:

- a) zapíšte správne priamu reč v ukážke;
- b) označte pauzy;
- c) na okrajoch textu si urobte ceruzkou značku, ktoré pasáže povieť rýchlo a ktoré pomaly.

12.

- a) Nájdite v prvom riadku ukážky 6 zdôraznené slová.
- b) Odlíšte v ukážke 6 farbou hlasu reč rozprávača a reč postáv, naznačte hlasom podráždenosť a nádej Dávida, priateľskosť a radosť doktora Oleleho.

13.

Odlíšte farbou hlasu detskú, mužskú a ženskú postavu vystupujúcu v ukážke 7.

14.

Čítajte nahlas ukážku 7. Rozlíšte repliky a charakterové poznámky.

Využitie zvučnosti slova v umeleckej literatúre

- rým
- zvukomalba
- paronomázia
- aliterácia
- eufónia (ľubozvučnosť)
- kakofónia (neľubozvučnosť)

Ukážka 8

Cervených tehál nazvávajú,
popri tom vápno, piesok a štrk,
na pomoc pozvú stobraty rúk
a potom zázrak vyčakávajú.

(J. Šmrek)

15. V ukážke 8 pomenujte rým
a napíšte jeho schému.

Ukážka 9

Duní Dunaj a lúna za lúnou sa valí:
d n a n l n l n l
nad ním svieti pevný hrad
na vysokom bralí.

(S. Chalupka)

Ukážka 10

A národ oboril sa na národ,
a a o o o a a a o
s umyslom vraždy, s besom skazitela,
s s s s s s s s s s s
kres spráskal pušiek, zahrneli delá,
r s spr sk p s k
zem stone, pišti vzdúch, rvú vlny vód,
r v l v
kde bleskom kmitla hrozna Astarot.

(P. Országh-Hviezdoslav)

Ukážka 11

...
I my, vlastenci a bratrové,
slavme slavné slávu Slávův slavných
(J. Kollár)

16. a) Z ukážky 15 vypíšte príklady
na zvukomalbu.
b) Nájdite v ukážke 15 verš,
kde si autor vystačil len
s jednou samohláskou.

ŠTYLISTICKÉ VYUŽITIE ZVUKOVEJ STRÁNKY SLOV

So štylistickým využitím zvukových výrazových prostriedkov (zvukových štýlém) sa stretneme hlavne v umeleckom, publicistickom a rečníckom štýle.

Rým

Rým je jav založený na zvukovej zhode slabík. **Základné druhy rýmov:** združený, striedavý, obkročný, prerývaný, postupný; gramatický.

Zvukomalba

Niet ľubozvučných a neľubozvučných jazykov:
sú len ľudia s rôznymi názormi na ľúbivosť zvukov.
(P. Gregor)

Zvukomalba napodobňuje napr. zvuky prírody a pracovné zvuky.

Autor sa snaží výberom „zvukov“ zachytiť atmosféru či zvuk zobrazovaného javu, napr.: dunenie vody a prevažovanie sa vln (ukážka 9); pukotanie starých pušiek a burácanie vln (ukážka 10).

K experimentovaniu so zvukom verša sa prihlásila aj avantgardná poézia v 30. rokoch 20. stor. (pozri ukážku 15) a využíva ho i próza naturizmu (ukážka 16).

Paronomázia

Zvuková štylistická figúra využíva opakovanie slovných základov v odvodených slovách (ukážka 11: *slav-/sláv-*). Autor týmito slovnými hrami prejavuje svoj talent a zmysel pre možnosti jazyka.

Aliterácia

Zvuková štylistická figúra využívajúca zvukovú zhodu na začiatku slov – autor vyberá slová s rovnakými začiatočnými hláskami alebo hláskovými skupinami (ukážka 12).

Ukážka 12

Vykrádači a vydrídusi vy-
dierali vynikajúceho vy-
nálezu, Vincenta Vydru,
ktorý vymyslel vysokový-
konný vysávač s výfukom.
(D. Hevier)

■ Dobrá rada

Dávajte si pozor na také zoskupovanie samohlások alebo spoluhlások (hlavne pri hovorených prejavoch), ktoré sú ťažko vysloviteľné. Napr.:

Uvedomiť si i environmentálny rozmer. Popoludní sa môže vytvárať nízka oblačnosť z hmly.

Eufónia (ľubozvučnosť)

Jazyky, ktoré majú v slovách veľa samohlások, sa zvyčajne považujú za ľubozvučné (napr. tal.: *italiano*, *gondola*, slov.: *Snehulienka*, *tabuľa*; fr.: *l'égalité* [legalité], *merci* [mersi]; šp.: *la escuela* [la eskuela], *Conchita* [končita]).

Pri čítaní literárnych diel si môžeme všimnúť, že hlásky alebo skupiny hlások sú často usporiadané tak, aby vyvolávali pocit ľubozvučnosti. Tejto zvukovej kvalite hovoríme **eufónia**.

Eufónia sa zakladá na zámernom využívaní a organizácii zvukových vlastností hlások a skupín hlások, čím sa dosahuje emocionálnosť a expresívnosť textu.

Ulica usína.

(eufóniu vytvára pravidelné opakovanie samohlások *u – i/i – a*)

Papier plavne zletel zo stola a nik sa ho nedotkol ani pohľadom.

(D. Mitana)

(eufóniu vytvára zámerné opakovanie spoluhlások *p, r, l*; samohlások *a, e, o*)

V niektorých prípadoch môže zvukové usporiadanie hlások a skupín hlások vyvolávať dojem, ktorý je opakom ľubozvučnosti. Vzniká **kakofónia** – neľubozvučné (výslovnostne ťažké) zoskupenie hlások a slov. Môžeme ju nájsť v jazykolamoch, ktoré sa využívajú pri hlasových rozvíčkách hercov, rečníkov, moderátorov ap.

Ukážka 14

Polep plot plátom. Naolejuje Júlia Júliu alebo nenaolejuje Júlia Júliu? Vyskočil vyskočil, Vyskočilku preskočil. Vyskočilka vyskočila, Vyskočila preskočila. Strč prst skrz krk. Pštroš, pštrošica a malé pštrošičáta išli na pštrošiu prechádzku.

■ Viete, že...?

Človek je schopný používať **enigmatickú reč** (z gr. *ainigma* [enigma] – hádanka, tajomná reč).

Ľudové hádanky patria medzi žánre ľudovej slovesnosti, vynikajú bohatstvom zvukových prostriedkov reči, umeleckých figúr a symboliky. Bývajú rýmované i bez rýmu, ale vždy veľmi rytmické, napr.:

*Sedí pani v kričku,
v červenom ručníčku.
Čo je to?
(šípka)*

*Korunu má, a kráľ nie je,
ostrohy má, husár nie je,
ráno budí, hlásnik nie je.
Čo je to?
(kohút)*

Moderné hádanky sú skôr slovné hry určené deťom, ale aj dospelým na cibrenie jazykového citu a rozvíjanie logického myslenia. Sú najčastejšie založené na paronymii (zámenka: JELEŇ – ZELEŇ), aliterácii, využívajú hlásky, slabiky, slová i celé vety (prešmyčka: ČLOVEK MÁ DOM – DAMOKLOV MEČ).

Zvládnutie učiva si môžete overiť na s. 56 (Otestujte sa).

17.

Inšpirujte sa ukážkou 14 a vytvorte na podobnom základe svoje vlastné texty.

Ukážka 13

Postrašil pštroš Prstoš
pštroša Pestroša.
Prestrašený Pestroš strčil
hlavu do koša.

(Š. Moravčík)

18.

Precvičte si artikuláciu spoluhlások. Rýchlo a správne prečítajte ukážku 13 a jazykolamy v ukážke 14.

■ Rozlišujte

Eufónia – ľubozvučnosť

Zvukomafba – napodobňovanie reálnych zvukov.

Ukážka 15

Klín výšin syčí šípov bystriny,
Džezuje žvatlavý džavot riav,
Krok gondol kľokoce tokom
potokov pod plotom topoľov...
(L. Novomeský)

Ukážka 16

Prespala sa. Počula si? Prespala sa.
p sp s p s p sp s
Predstav si, stvoriteľka, prespala sa.
p s s s p s s

(D. Chrobák)

Ortoepia

- náuka o zvukových normách spisovného jazyka (o správnej výslovnosti)

■ Načo mi to je

Správnou výslovnosťou zabezpečíme efektívnosť našej komunikácie.

Spisovná výslovnosť a jazyková kultúra dotvára imidž vzdelaného človeka.

Spisovnou výslovnosťou prejavujeme úctu k poslucháčom.

■ Viete, že...?

Logopédia je medicínsky odbor (súčasť foniatrie), ktorý sa zaoberá prevenciou a nápravou porúch výslovnosti a reči.

Výslovnostné štýly

- neutrálny štýl
- vysoký štýl
- nižší štýl

■ Viete, že...?

Podľa našej mienky samohláska ä v súčasnej slovenčine už vlastne nejestvuje, je už vlastne iba písmeno ä.

...

Používanie ä postupne v spisovnej slovenčine ustupuje. Slová typu *bremä* ustúpili podobám typu *bremeno*.

(L. Dvonč)

19. a) Vytvorte rozkazovací spôsob 1. osoby pl. sloves *ko-siť, prosiť, leštiť, pustiť*.
b) Nahlas ich vyslovte.

20. Vyslovte slová *koalícia, patriot, idea*.

ORTOEPIA/SPRÁVNA VÝSLOVNOSŤ

Zdá sa mi veru, že jedno najpotrebnejšie chýbalo a chýba slovenskému národu a jazyku, a to PESTOVANIE.

(T. Masník)

Ortoepia (z gr.) je osobitná jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá zvukovými normami, podľa ktorých sa tvoria hovorené spisovné jazykové prejavy (komunikáty). Kodifikačnou príručkou pre zvukovú rovinu spisovnej slovenčiny sú **Pravidlá slovenskej výslovnosti** od Á. Kráľa.

Jazyková kultúra národa sa prejavuje vo vedomej snahe používateľov jazyka o kultivovanie spisovného jazyka v písomnej i hovorenej komunikácii. Kultúrna úroveň človeka sa prejavuje nielen v tom, ako poho-tovo a elegantne formuluje svoje myšlienky, ako ich správne napíše, ale aj v tom, ako znie jeho reč. Správnou výslovnosťou určuje **ortoepická norma**.

V rámci výslovnosti rozoznávame **tri výslovnostné štýly**.

Výslovnostné štýly

a) vysoký štýl – využíva sa vo verejnom oficiálnom prostredí, pri recitácii umeleckých textov, v slávnostných prejavoch; komunikanti využívajú spisovnú slovenčinu.

[učiteľka, dekan, chlapoň, čia, aňiel, tieto, s ňoň, kto, päť]

b) neutrálny štýl – najčastejšia podoba hovorenej spisovnej slovenčiny. Využíva sa v súkromnom aj pracovnom styku. Ak je medzi komunikantmi spoločenský odstup (starší/mladší, podriadení/nadriadení, prostredie školy, úradu ap.), tak využívajú spisovný jazyk.

[učiteľka/učiteľka, dekan, chlapoň, čia, aňiel, tieto, s ňou, peť, kapustnica, mestečko]

c) nižší štýl – využíva sa v súkromnom aj verejnom prostredí, všade tam, kde je medzi komunikantmi neoficiálny alebo priateľský vzťah. Vyskytujú sa v ňom odchýlky od výslovnostnej normy, prejavuje sa napr. vplyv miestneho dialektu.

[učiteľka – „tvrdé l“, dekan, chlapof, čija, anjel, tieto príčini, z ňou, kapusnica, mestečko]

Najčastejšie poruchy výslovnosti spoluhlások:

- **rotacizmus** (ľudovo ráčkovanie – vzniká nesprávnou výslovnosťou spoluhlásky *r*: hrot jazyka nekmitá);
- **sigmatizmus** (ľudovo šušľanie – vzniká nesprávnou výslovnosťou sykaviek – spoluhlások *s, z, š, ž* a *c, č*; najčastejšie ho spôsobuje nesprávna poloha jazyka).

Výslovnosť a pravopis niektorých slov cudzieho pôvodu (aj zdomácnených)

Výslovnosť a pravopis slov cudzieho pôvodu (resp. zdomácnených slov) v slovenčine sú dynamickými javmi, ovplyvňuje ich pôvod slova, ako aj miera zdomácnenia a prispôsobenia sa slovenčine. Najdôležitejšie znaky výslovnosti týchto slov:

1. Spoluhlásky *d, t, n, l* pred *i, í, e, é* v základe slova a pred cudzími príponami sa vyslovujú tvrdo: *distingvovaný* [distin-gvo-vaní], *chinín* [chinín], *kapitalizmus* [kapitalizmus].
2. Samohláskové skupiny v týchto slovách vyslovujeme ako dve samostatné samohlásky (nie ako dvojhlásky) so **splyvavou výslovnosťou**, ktorá je pre slovenčinu typická: *geometria* [ge-ometri-a], *s leukémiou* [z-le-ukémi-oŭ], *biotop* [bi-otop], *gymnázium* [gimnázi-um], *fosília* [fosíli-a].
3. Slová cudzieho pôvodu (okrem výnimiek) podliehajú znelostnej asimilácii: *exhalácia* [egzhaláci-a], *habsburský* [habzburskí], *lesbický* [lezbickí], *futbal* [fudbal].

Slová so spoluhláskou *s* vo vnútri slova nemajú pevné pravidlá vo výslovnosti: *režisér* [režisér], *renesancia* [renesanci-a], *resumé* [rezümé], *konsonant* [konzonant].

Napr.:

Pôvod	latinčina	aktivita, bilingválny, birmovanie, centimeter, cirkus, citát, civilizácia, corpus delicti [korpuz delikti], disharmónia, distribúcia, dividenda, dekan, difúzia, disk, evanjelik [evaňelik], fikcia, filter, fosília, hibernácia, likvidácia, litera, liberál, nikel, nimbus, pigment, piktogram, pilulka, Rím, rituál, signál, sínus, titul, vitalita, vírus, viskóza
	gréčtina	biotop, bibliografia, cyklus, bicykel, cylinder, dysgrafia, enzým, etyl, fytoграфия, fylogenéza, fyziológia, filozofia, fyzika, gigant, história, hydrológia, hyperaktívny, hypotéza, hystéria, chitín, chirurg, kinetika, kyanid, kyfóza, kynológia, liturgia, migréna, mimikry, mimika, mím, mys, mystérium, mýtus, mykóza, nymfa, poliklinika, Pygmej, pylón, pytón, rytmus, siderit, sylaba, symbol, symetria, sympatický, syndikát, syntéza, titan, typ, tyran, tympany
	angličtina	biznis, bit, byte [baít], bluesrock [blúzrok], displej, dizajn, finiš, gambler [ga/gembler], establishment/establishment [establišment], eurocity, hendikep, lift, míting, nylon, pixel, pingpong, ring
	francúzština	bidet, biliard, byro, en block [an blok], esprit, euromanažér, chargé d'affaires [šaržé dafér], filé, mistrál, nikotín, niveau, résumé, report, vizáž, vitrína
	španielčina	gitara, donkichot, Don Quijote (postava) [don kixote]
	taliančina	adagio [adážo], bienále, cinzano [činz/žáno], fiasko, pizza [pi>ca], riziko, rizoto
	nemčina	cimburie, cín, nit, richtár, ringlota, vinš, zinok
	exotické jaz.	dingo (austr.), kimono (jap.), chinín (indián.), tiger (perz.), diván (perz./tur.)

Zvládnutie učiva si môžete overiť na s. 57 (Otestujte sa).

21.

Doplňte chýbajúce hlásky, pracujte so slovníkom cudzích slov.

az•l, b•zantský, c•trón, d•plomat, d•splej, d•nam•t, d•sfónia, f•latel•sta, h•gien•k, h•tmaker, m•kológ, m•st•ka, n•troglocer•n, pre••centrum, roval•ta, s•l•kón, solon, s•nchrónny, t•povať (v hre), typ•cký, t•rk•s, z•ps

22.

- a) Čítajte nahlas ukážku 17. Sústreďte sa na skupiny samohlások v cudzích slovách a slovenské dvojhlásky.
- b) Ukážku 17 napíšte ako diktát.

Ukážka 17

Kompletná necenzúrovaná verzia legendárneho filmu s hudobným sprievodom Dmitrija Šostakoviča.

Križnik Potemkin patrí od svojej premiéry v Moskve v roku 1925 medzi najslávnejšie filmy všetkých čias. Režisér Sergej Ejzenštejn v ňom novátorsky využíval skúsenosti dovtedajšieho umeleckého vývinu, možnosti moderného filmového vyjadrovania v integrácii s postupom výtvarného umenia, literatúry a hudobnej harmónie.

(TVOKO)

Písmeno – graféma

- najmenšia grafická jednotka slúžiaca na zaznamenávanie fonémy

■ Viete, že...?

Grafológia (z gr., skúmanie povahy človeka podľa jeho rukopisu) nedokáže rozlíšiť, či text napísala žena alebo muž, ale vie, aké schopnosti má pisateľ, aký má vzťah k ľuďom, či je jeho postup pri riešení problémov systematický ap. (To využívajú aj manažéri/personalisti poverení prijímaním nových pracovníkov.)

■ Čo už viete...

Hláska je v reči realizovaná fonéma [fčela, polieuka].

Graféma (písmeno) je najmenšia grafická jednotka, ktorá zaznamenáva fonému (v, V, w, W).

■ Viete, že...?

Dysgrafia je porucha učenia, ktorá sa prejavuje v písomnom prejave. Človek robí chyby v písmenách, nie je schopný zrozumiteľne písať. Túto poruchu majú často aj nadpriemerne inteligentní ľudia.

1. Doplňte hlásky.
v•zum, v•ža, r•zling,
ž•tok, vládno•c, sm•d, n•ta,
krokod•lí zub, •poza domu,
storočn• •udia, hipodrom,
R•m, pre•potopný,
šes•desiatdva, v•anočné
sviatky, hov•dzina, v•ča, re-
portá•, polož to nade•, le-
kárn•, ved•rok

2. Napíšte na tabuľu všetky emotikony, ktoré radi používate.

■ Viete, že...?

V slovenčine máme niekoľko foném, ktoré zapisujeme dvoma grafémami, ale **x** vyslovíme ako **ks** a zapíšeme len jednou grafémou.

Grafické jazykové prostriedky

V jazykovej komunikácii sa autor rozhoduje, či svoju informáciu vyšle ako hovorený alebo písaný komunikát. Pri písomnom dorozumievaní chýba bezprostredná spätná väzba, ale autor má čas presnejšie vyjadrovať svoje myšlienky. V písaných jazykových prejavoch využívame **grafické jazykové prostriedky**.

PÍSMO

Písmo je súbor grafických znakov (**písmen, grafém, litier**). Pôvodne vzniklo ako záznam udalostí nezávislý od akustickej reči. Písmo už tisícročia nahrádza, zastupuje zvukovú reč; zvuková podoba reči je základná podoba jazyka.

Objavenie **písma** (vývin písma je učivo 4. ročníka) posunulo výrazne vývin ľudstva hlavne tým, že vedomosti a skúsenosti si ľudia ľahšie uchovávali a odovzdávali mladšej generácii. V slovenčine sa používa **hláskové písmo** latinského pôvodu (**latinka**) od 10. stor., od vyhnania staroslovienskych vzdelancov z Veľkej Moravy.

Písmeno (graféma)

Hlásky, ktoré sú schopné rozlišovať význam slov (fonémy), označujeme písmenami (**grafémami**). Súčasná slovenčina má 46 grafém. V slovenskom jazyku platí zásada, že jednej fonéme (hláske) zodpovedá jedna graféma (písmeno, litera) okrem niekoľkých výnimiek.

Výnimky:

i, y	dve grafémy pre jednu fonému (<i>viť, vyť</i>)
d, t, n, l	grafémy, ktoré nahrádzajú <i>ď, ť, ň, ľ</i> , ak po nich nasledujú samohlásky e, i a dvojhlásky ia, ie, iu (<i>deti, dia- nie; tenký, tieň; nič, niet; lipa, liek</i>)
ch, dz, dž	spojenie dvoch grafém na zapísanie jednej fonémy (<i>chlieb, medza, džavot</i>)

■ Viete, že...?

Najslávnejšími interpunkčnými znakmi sa na konci 20. stor. stali **dvojbodka**, **spojovník** a **záťvorka**. :-)

Pred štvrtstoročím prof. Scott E. Fahlman z USA z nich utvoril symbol z boku zobrazenej usmievajúcej sa tváre (**smejko/smajlík**, z angl. *smiley* – elektronický výraz na prejavovanie dobrej nálady, pôvodne vtipu, **emotikon**). Od tých čias vzniklo mnoho variácií a nových emotikonov.

ORTOGRAFIA/PRAVOPIS

Pravopis slovenčiny sa formoval celé stáročia a tento proces sa nikdy neskončí. Pravopisné pravidlá, podľa ktorých píšeme, nazývame **pravopisná norma**. Vytvárajú ju po dohode významní jazykovedci, pravopis teda nie je sám o sebe vlastný jazyku, ako je napríklad gramatika. Ak porovnáme *Pravidlá slovenského pravopisu* z polovice minulého storočia s najnovším vydaním, uvidíme, ako sa pravopis slovenčiny dynamicky mení.

■ Čo už viete...

- **Kodifikácia A. Bernoláka** – prevláda fonematický princíp pravopisu (nemá *y*, označuje mäkkosť spoluhlásky: *deťi*).
- **Kodifikácia Ľ. Štúra** – prevláda fonematický princíp pravopisu (nemá *l*, *y*, označuje mäkkosť spoluhlásky: *deťi*).
- **Úprava Štúrovej slovenčiny M. Hattalom** – posilnil etymologický princíp pravopisu (rozlišuje *i/y*; *e*, *i* zmäkčuje predchádzajúcu spoluhlásku: *deťi*).

Pravopisné princípy

Pravopis slovenčiny sa riadi štyrmi pravopisnými princípmi:

1. **Fonematický** pravopisný princíp je určený tým, že sa jedna a tá istá fonéma, schopná rozlišovať význam slov a tvarov, píše jedným a tým istým písmenom. V slovenčine sa nedodržiava dôsledne, napr.: jedna fonéma, schopná rozlišovať význam slov a tvarov sa nepíše jedným a tým istým písmenom: *l*: *leto* – *lahko*; jedna fonéma (jeden zvuk) sa označuje dvoma písmenami: *ch* (*chlap*).
2. **Morfematický** princíp pravopisu zabezpečuje, že sa zachováva jednotná podoba napísaných slov, aj keď sa pri výslovnosti niektoré hlásky menia zo znelých na neznelé alebo opačne, napr. *s hadom*, *had syčí* | *had* (*d* na konci slova a pred neznelou *s* vyslovíme [t]); *pod plotom* | *pod* (*d* pred neznelou *p* vyslovíme [t]).
3. **Etymologický** (vývinový) princíp prihliada na to, akú podobu mali slová v staršej podobe jazyka, prejavuje sa pri písaní písmen *i*, *í*, *y*, *ý* (napr. v staroslovenčine mäkký jer – súčasné *i*, tvrdý jer – súčasné *y*), napr.: *biť* (palicou) a *byť* (existovať). Etymologický princíp sa uplatňuje pri písaní *i/y* v cudzích slovách, preto rešpektujeme pôvodnú pravopisnú podobu slova, napr. *sympatia* – z gr., *rizoto* – z tal.
4. **Gramatický** princíp pravopisu určuje, že sa napr. píše rovnako N prídavných mien vzoru *pekný* a iných slovných druhov, ktoré sa skloňujú podľa toho vzoru, napr.: *pekní* chlapci/*akísi* lovci/*prv*í bežci.

Každý používateľ slovenského jazyka by mal dobre ovládať **pravidlo o spodobovaní spoluhlások** (učivo 1. alebo 2. ročníka) a o **rytmickom krátení**.

Pravopis

Sústava písmen (písmo) a pravidiel používania písmen na zachytávanie a nahrádzanie zvukovej reči sa označujú slovom pravopis („ortografia“, t. j. „správne písanie“).

(Á. Kráľ)

Princípy slovenského pravopisu

- fonematický
- morfematický
- etymologický
- gramatický

■ Viete, že...?

Dysortografia je porucha učenia, ktorá sa prejavuje tak, že človek má problém osvojiť si pravidlá pravopisu, pretože nerozoznáva hlásky alebo ani celé slová. Má ťažkosti aj pri štúdiu cudzieho jazyka, ale často vyniká v matematike, v prírodovedných predmetoch alebo v praktickej činnosti.

■ Načo mi to je

Neznalosť pravopisu jazyka, v ktorom sa písomne dorozumievame, spôsobuje najčastejšie komunikačné šumy. Naopak, dobrá znalosť pravopisu veľmi účinne buduje obraz vzdelaného človeka a uľahčí mu napredovanie v profesionálnej kariére.

■ Dobrá rada

Funkcia automatickej kontroly pravopisu v textovom editore je len pomôckou, nedokáže odhaliť všetky chyby v texte. Neupozorní používateľa na niektoré nesprávne použité tvary slov, pretože taký tvar v jazyku existuje. Neodlíši napr. *nahnevaný* (N sg.) a *nahnevaní* (N pl.).

■ Čo už viete...

Spisovná slovenčina sa vyhýba dvom dlhým slabikám nasledujúcim bezprostredne za sebou. Ak by sa v slove mali vyskytnúť dve dlhé slabiky za sebou, druhá slabika sa obyčajne skrúti.

(Á. Kráľ)

Pravidlo o rytmickej krátene

V spisovnej slovenčine okrem výnimiek nemôžu nasledovať za sebou dve dlhé slabiky. Nebolo to tak v celom predpisovnom a spisovnom období vývinu spisovnej slovenčiny, hoci to vyplýva zo samotnej povahy nášho jazyka. O presadenie pravidla o rytmickej krátene sa zaslúžil najmä L. Štúr (pekné – peknuo dievča, ale krásne – krásno mesto).

Uplatnenie pravidla o rytmickej krátene

Podstatné mená	žen. rod	Vzor	G pl.		D pl.	L pl.	
		žena	žien/čiapok		ženám riekam	(o) ženách/(o) riekach	
		ulica			uliciam sviecam	(o) uliciach/(o) sviecach	
	stred. rod	Vzor	N pl.	G pl.	D pl.	A pl.	L pl.
		mesto	mestá miesta	klbiek kolienok	mestám miestam	mestá miesta	(o) mestách (o) miestach
		srdce	srdcia líca		srdciam lícam	srdcia líca	srdciach lícach

Slovesá	neurčitok	padnúť/vládnúť, striehnuť
	prechodník, činné prídavné prítomné	chladnúť, češúci, padnúci/vládnuť, lámuci, striehnuci
	prítomný čas	padám, robím, padnúť/vládnuť, chválím, vládnuť
	opakovacie slovesá na -ávať	písavať, spievavať/volávať

Prídavné mená, radové číslovky, prídavné	vzor	pekný	cudzí
	prídavné mená	zelený čierny	mladší svieži
	radové číslovky	štvrtý siedmy	tretí tisíci
	prídavné	prebraný siaty	pracujúci

Tvorenie slov (prípady)	-ko	okno/okienko vlákno/vlákenko (nie vlákienko) krídlo/krídelko (nie krídielko)
	-ník	obchodník/vrátnik
	-ík	košík/trávník
	-íček	pníček/dáždiček
	-íctvo	zbojníctvo/papierníctvo
	-ák	druhák/siedmak
	-ár	zvonolejár/pamiatkar
	-ný	ladný/vábny
	-ský	zvolenský/francúzsky
	-eký	potocký/roľnícky
	-iansky	bystriansky/komárňanský

Výnimky z pravidla o rytmickej krátení

Podstatné mená	G pl.	žena	výhier (aj výher)
		ulica	hrádzí, schôdzí
		dlaň	horárni, básni
		mesto	sklenárstiev
	všetky pády	vysvedčenie	lístie – lístia – lístiu – atď.

Prídavné mená	vzor pávi	netopieri, diviači, vtáci/vtači; kohúti/kohutí
---------------	-----------	--

Zámená	zložené slová s časticami nie-, ktovie-, bárs- atď.	niečí, ktoviekým, bárským
--------	--	---------------------------

Číslovky	zložené	tisíckrát, viacnásobný
----------	---------	------------------------

Slovesá	s tvarotvornými príponami	-ia (3. os. pl.)	chvália, hlásia, prúdia
		-iac (prechodník)	chváliac, hlásiac, prúdiac
		-iaci (príčastie)	ľúbici, chváliaci, prúdiaci
	vzor rozumieť	-ieť	zvážnieť, vytriezvieť
	opakovacie slovesá	-ievať	blúdiť, chválieť
	príčastie minulé činné (po dvojhláske -ia-)	-vší, -všia, -všie	zakliavší, vyliavší

Tvorenie slov	zložené slová	šéftrener
	prípony -iar, -iareň	miliar, triediareň
	predpony ná-, zá-, sú-	nádielka, zásielka, súčiastka

■ Viete, že...?

Výnimky z pravidla o rytmickej krátení navrhol už M. Hattala v hodžovsko-hattalovskej reforme Štúrovho jazyka, odvolával sa na výskyt dvoch dlhých slabík po sebe v západoslovenských nárečiach. Od kodifikácie S. Czambela na začiatku 20. storočia ich máme relatívne ustálené, až na kolísanie normy v niektorých slovách (napr. so slovotvornou príponou -ar/-ár, -areň/-áreň, -arský/-ársky). V *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2006) sa povoľujú rovnocenné varianty: *frézareň/frézáreň, bábkarský/bábkársky, mliekar/mliekár, mliekareň/mliekáreň*.

3. Rozdelte slová na slabiky.
poodhalíť, protiľúci, poľský, geometria, viachlasný, vrba, prchký, sestra, pastva, ideál, lýceum, hádzem, Kórea, Andreu, stredoázijský, matrioška, Rakúsko-Uhorsko
4. a) Koľko písmen má slovenská abeceda?
A. 54 C. 48 B. 52 D. 46
b) Napíšte všetky slovenské písmená na tabuľu.
c) Hláskejte: *dž, ch, j, k, ľ, ň, q, š, ť, w, ž*.
5. Vypíšte na tabuľu slová a slovné spojenia, v ktorých sú správne napísané interpunkčné znamienka.
trasa Poprad – Tatranská Lomnica; stanica Poprad - Tatry; Pavol Országh – Hviezdoslav; P. Országh Hviezdoslav (1849–1921); len-len to stíhol; lyricko-epická skladba Detvan
6. Pracujte spoločne. Vypíšte na tabuľu správne tvary. Pomôžte si tabulkou na strane 54 a 55 alebo *Pravidlami slovenského pravopisu*.
s páviou pýchou, pávi, výzev, výziev, vážiaci, dažďák, brániac, kupáva sa v rieke, európsky, krásnym, na lícach, padnú dole, od cudzích, robotníčiek, tretíkrát, hrádzí, s poliami

ZVUKOVÉ JAVY V REČI

1. Definujte jazyk a reč.
2. Fonetika sa zaoberá:
 - A. posudzovaním zmyslu slov, ktoré počujeme.
 - B. rozlišovaním slov a tvarov v prúde reči.
 - C. skúmaním vzťahu medzi fonémou a zvukom.
 - D. tvorením zvukov reči rečovými orgánmi.
3. Fonetický zápis textu sa volá:
 - A. fonetika.
 - B. fonetická ortografia.
 - C. fonetická transkripčia.
 - D. fonológia.
4. Zapište výslovnosť slovných spojení zjednodušenou transkripciou:
z našich záhrad, detský spev.
5. Časovou moduláciou vznikajú javy:
 - A. melódia, výška hlasu, emfáza.
 - B. kvantita, prestávka, tempo, rytmus.
 - C. tempo, slovný prízvuk, melódia.
 - D. vetný prízvuk, dôraz, sila hlasu.
6. Ktoré zo zdôraznených slov označuje emfázu?
Určite to zvládnete? To je výbornééé! Dnes neprídem. Nevieš vôbec nič!!!
7. Vymenujte dva druhy koncovej melódie v jednoduchej vete.
8. Frázovanie je:
 - A. náhle prerušenie rečového prúdu.
 - B. členenie výpovede na vetné úseky/takty.
 - C. príliš rýchle tempo reči na verejnosti.
 - D. dodržanie času na výslovnosť slabiky.
9. Vysvetlite rozdiel medzi prízvukom a dôrazom.
10. V ktorom z veršov je najvýraznejšie využitá eufónia/tubozvučnosť?
 - A. K vám som chodil ako decko malé/
 - B. Ó, hory zelené, ó, dobrý rodný údol/
 - C. Vás obsypať chcem lupeňami bozkov/
 - D. Dotyk zeme dodáva mi sily/
11. Označte prestávky v súvetí.
Keď neodíde, bude tu!
12. Ktorá z otázok má stúpavú melódiu?
 - a) Koľko máš rokov?
 - b) Ako sa voláš?
 - c) Ostaneš tu dlho?

1. Uveďte názov kodifikačnej príručky pre zvukovú rovinu spisovnej slovenčiny.
2. Vyberte z dvojice slov spisovný tvar:
 - a) vysavač/vysávač,
 - b) trapný/trápny,
 - c) štrukturovaný/štruktúrovaný,
 - d) tematický/tématický,
 - e) sylabotonický/sylabotónický,
 - f) obhajca/obhájca.
3. Rozlíšte aj pomocou spisovnej výslovnosti význam slov.
hladí – hľadí – ladí
4. Napíšte dve trojslabičné a dve štvorslabičné slová.
5. Foneticky (aj zjednodušene) prepíšte výslovnosť hlások *x, q* v slovách
exaktný, experiment, Quijote, Québec.
6. Zdôvodnite spisovnú výslovnosť v slovách.
dekanát, bezstarostný, Čadca, diéta, matematika, prázdny
7. Vysvetlite spisovnú výslovnosť predložiek so zámenami.
k nám, s nami, so mnou, k nemu, s ňou
8. Prepíšte podľa výslovnosti slová do správnej grafickej podoby.
[šactvo], [pre>ceda], [pocatnĭ], [francúski], [šesto], [céra]
9. Vysvetlite výslovnosť v slovách.
prosba, disharmónia, včera, lipóm
10. Rozlíšte výslovnosť spoluhlásky *t/ť* v slovách.
Timrava, Tisovec, tito, tieto, mestečko
11. Kodifikačnou príručkou pre lexikálnu rovinu jazyka je dielo:
 - A. Pravidlá slovenskej výslovnosti.
 - B. Pravidlá slovenského pravopisu.
 - C. Krátky slovník slovenského jazyka.
 - D. Slovník súčasného slovenského jazyka.
12. V ktorej z možností sa nachádza nesprávny príklad?
 - A. vyšší výslovnostný štýl: mesto [martin]
 - B. neutrálny výslovnostný štýl: [kto]
 - C. nižší výslovnostný štýl: [mestečko]

Otestujte sa ORTOGRAFIA

• Riešenie úloh
• nájdete na s. 62
•
•
•

1. Vymenujte dva pravopisné princípy slovenského jazyka.
2. Rozdeľte slovné spojenia a slová do skupín podľa pravopisných princíпов, ktoré sa v nich uplatňujú.
noví spolužiaci/nový spolužiak, platba, oblak, váza, kosba, krčah, prah, rizoto, vír/výr
3. Ktorý z nasledujúcich znakov je charakteristický pre Štúrovu kodifikáciu?
 - A. Nemá *y*, dôsledne označuje mäkkosť spoluhlásky.
 - B. Rozlišuje *i/y*, predchádzajúcu spoluhlásku zmäkčuje *e, i*.
 - C. Nemá *ľ*, nemá *y*, označuje mäkkosť spoluhlásky.
 - D. Nemá *ľ*, dôsledne rozlišuje *i/y*, spoluhlásky *d, t, n, l* zmäkčuje *e, i*.
4. Doplňte v texte chýbajúce *i/y, í/ý*:
T•káme len t•m, ktor•ch poznáme bl•žšie – príbuzn•m, kolegom či kamarátom, v•káme všetk•m ostatn•m. V spoločenskej et•kete nie sme si všetci rovn•. T•kanie navrhuje spoločensk• v•znamnejšia osoba. Prednosť má žena pred mužom, starš• pred mladš•m, nadriaden• pred podriaden•m, cudzinec pred domác•mi.
5. Doplňte správne hlásky *ä/e*:
báb•tko, sm•dný, sv•t, brem•no, pam•ť, m•kkýše, m•dliť si ruky, stov•žaté mesto, op•ť.
6. Vysvetlite pravopis podčiarknutých slov vo vetách.
 - a) Spoza brány sa ozýval psí brechot, ale na dvore žiadne psy neboli.
 - b) Obaja boli zvedaví, a tak sa k nám priblížili.
7. Opravte vo vetách pravopisné chyby.
 - a) Dali by sme za ňho aj ruku do ohňa.
 - b) Potom sa zamnou ani neobzrela.
 - c) Nieje to vôbec pravda.
 - d) V súčasnosti sa k tomu nemôžem vyjadriť.

Ukážka

V mohutnom tichu zašuchotalo lístie. Spoza stromu vyšla štíhla tóna v pobelavých šatách a pristúpila k Turoňovi.
– Tak už sa poberáte?! – ozval sa hlas, azda hlboký, azda tmavý ako noc pod bukom.
Vyňal z rukáva ťapkovú fľašku, nadvihol Turoňovi hlavu a do pootvorených úst nalial ohnivej pálenky. Chladnúce hrdlo ju už neprijalo, rozliala sa po končitej brade.

(L. Ondrejov)

8. a) Nájdite v texte ukážky výnimku z pravidla o rytmickej krátene.
b) Nájdite v texte ukážky príklad na rytmickú krátenu.
c) Vytvorte G pl. slov: *vôňa, tvár, hora, dlaň, šaty, mucha, noc, brada*.
9. Vyberte slová, v ktorých sa *neuplatňuje* pravidlo o rytmickej krátene.
hlásia – písanie – chrobačí – prevádzkar – sviecamí – sklenárstiev – blúdiť – triezvých – mliekar – sedemkrát – tisíc násobne

ABRAHAMOVÁ, E. – ŠKVARENINOVÁ, O.: *Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2006, s. 38. ISBN 80-7160-219-15

BANAŠOVÁ, A.: *S rodičmi je zábava*. In: Pravda ŽENY, roč. 1, č. 15, 20. 7. 2007, s. 13.

BÚTORA, D.: *Dva brehy*. In: Týždeň, 9/2005, 28. 2. 2005, s. 10.

Dejiny Slovenska I. Bratislava: Veda, 1986, s. 91.

DOBROVODA, L.: *Olele to „zažidi“*. In: Pravda, roč. XVII, 10. 2. 2007. Príloha Kumšt, s. IV.

DRAGULOVÁ-FAKTOROVÁ, D.: *Ó*. In: MORAVČÍK, Š.: Slovenský spev vtákov. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001, s. 44. ISBN 80-8061-071-1

DUŠEK, D.: *V mlynčeku*. In: DUŠEK, D.: Poloha pri srdci. Bratislava: Smena, 1982, s. 90.

DVONČ, L.: *Dynamika kvantity v súčasnej spisovnej slovenčine*. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a slovenských nárečiach. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 2. – 3. apríla 2001 v Budmericiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda, 2005, s. 33. ISBN 80-224-0858-1

FERENČIKOVÁ, A.: *Studnička živej slovenčiny* (citát Š. Moravčíka). In: Zo studnice rodnej reči. zost. K. BALLEKOVÁ – M. SMATANA. Bratislava: Veda, 2005, s. 12. ISBN 80-224-0870-0

FINDRA, J.: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta, 2004, s. 22. ISBN 80-8063-142-5

GREGOR, P.: *Z jazykových zákonov*. In: MORAVČÍK, Š.: Slovenský spev vtákov. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001, s. 203. ISBN 80-8061-071-1

HARPAŇ, M.: *Teória literatúry*. Bratislava: Tigra, 2004, s. 234, 236. ISBN 80-88869-36-6

HEVIER, D.: *Heviho diktátor*. Bratislava: Hevi, 2003, s. 66. ISBN 80-88873-21-5

HVIEZDOSLAV, P. O.: *Krvavé sonety*. In: HVIEZDOSLAV, P. O.: Dielo II. Bratislava: Tatran, 1996, s. 392, s. 399. ISBN 80-222-0458-7

CHALUPKA, S.: *Kráľoholská*. In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, s. 326. ISBN 80-85452-35-9

CHALUPKA, S.: *Mor ho!* In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, s. 319. ISBN 80-85452-35-9

CHROBÁK, D.: *Drak sa vracia*. In: CALTIKOVÁ, M.: Sprievodca dielami slovenskej a svetovej literatúry 2. Nitra: Enigma, 1997, 262 s. ISBN 80-85471-43-4

CHROBÁK, D.: *Kamarát Jašek*. Bratislava: SVKL, 1964, s. 50.

CHUDA, M.: *Križ*. In: MORAVČÍK, Š.: Slovenský spev vtákov. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001, s. 185. ISBN 80-8061-071-1

• Jednoduchý test pomôže odhaliť mŕtvicu. <http://magazin.atlas.sk/zdravie/zdravie-a-choroby/38697/jednoduchy-test-pomoze-odhalit-mrtvicu> (2008-02-15)

• JESENIN, S.: *Osamelým hláskom harmonika plače*. In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 2. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, 1995, s. 318. ISBN 80-85452-36-7

• JESEŇSKÝ, J.: *Štvorylka*. In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 2. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, 1995, s. 369. ISBN 80-85452-36-7

• KAČALA, J. – KRAJČOVIČ, R.: *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 17, 24. ISBN 80-7090-813-0

• *Kde sú korene Masajov?* In: Záhady okolo nás. Tajomstvá prírody, dejín, vedy a náboženstva. Bratislava: Reader's Digest Výber, 1999 (dotlač 2006), s. 90. ISBN 80-88983-00-2

• KOLLÁR, J.: *Slávy dcera*. In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, 1994, s. 249. ISBN 80-85452-35-9

• KRÁL, Á.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Bratislava: SPN, 1984, s. 96.

• KRÁL, Á.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Systematika a ortoepický slovník. Martin: Matica slovenská, 2005, s. 19. ISBN 80-7090-790-8

• KRASKO, I.: *Už je pozde*. In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 2. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, 1995, s. 345. ISBN 80-85452-36-7

• *Krížnik Potemkin*. In: TV OKO, č. 37/2008, s. 5.

• MARKOVIČ, M.: *Nuly a jednotky Milana Markoviča*. In: Pravda, 2. 3. 2005, XV/2005. Príloha Spektrum, s. III.

• MASNÍK, T.: ... *privábený vznešenostou slovenského jazyka* (motto na úvod kapitoly). In: MORAVČÍK, Š.: Slovenský spev vtákov. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2001. s. 69. ISBN 80-8061-071-1

• MEDVECOVÁ, S.: *Je tu čas kýchania, smrkania a červených nosov*. In: Sme, roč. 13, 2. 11. 2005, Príloha Sme (Zima), s. 6.

• MISTRÍK, J.: *Jazyk a reč*, Bratislava: Mladé letá, 1984, s. 158, 263.

• MISTRÍK, J.: *Lingvistický slovník*. Bratislava: SPN, 1998, s. 155. ISBN 80-08-02704-5

• MITANA, M.: *Muškaty*. In: MITANA, M.: Nočné správy. Bratislava: Smena, 1976, s. 68.

• MORAVČÍK, Š.: *Zlomjazyk*. In: MORAVČÍK, Š.: Slovenský spev vtákov. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001, s. 37. ISBN 80-8061-071-1

• *Mozog. Eudské telo*. Bratislava: Gemini, 1991, s. 243. ISBN 80-85265-12-5

• NOVOMESKÝ, L.: *Slnce na vodách*. In: NOVOMESKÝ, L.: Poézia. Bratislava: Slovenský Tatran, 2005, s. 170. ISBN 80-222-0526-5

ONDREJOV, L.: *Jerguš Lapin*. In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 3. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, 1995, s. 311. ISBN 80-85452-46-4

PACHEROVÁ, S.: *Meridián nezáujmu*. In: Pravda, roč. XV, 7. 4. 2005, s. 1.

POESKÝ, D.: *Osamelý*. In: MORAVČÍK, Š.: Slovenský spev vtákov. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001, s. 111. ISBN 80-8061-071-1

Pošliť SMS a vyhrajte digitál. In: Pravda, roč. 15, 2. 3. 2005, Príloha Spektrum, s. V.

PRUŽINEC, P.: *Alergia – atopia*. In: Moja alergia. Bratislava: Bonus, 2002, s. 15. ISBN 80-968491-3-1

RIPKA, I. – IMRICHOVÁ, M. – SKLADANÁ, J.: *Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax*. Bratislava: Agentúra Cesty, 2005, s. 17. ISBN 80-969159-1-6

RÚFUS, M.: *Vernosť*. In: Vernosť. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2006, s. 5. ISBN 978-80-220-1405-2

SCHILLER, F.: *Viliam Tell*. In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, s. 283. ISBN 80-85452-35-9

SLÁDKOVIČ, A.: *Marína*. In: IHNÁTKOVÁ, N. A KOL.: Čítanka pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Litera, s. 338. ISBN 80-85452-35-9

SLOBODA, R.: *Moje názory na poviedku*. In: Listy a eseje. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 81 – 82. ISBN 80-7149-547-6

Slovník spoločenských vied. Bratislava: SPN, 1997, s. 104. ISBN 80-08-02592-1

SMREK, J.: *Báseň o stavaní domu*. In: SMREK, J.: Ako pole žitné. Bratislava: Elán, 2001, s. 109. ISBN 80-96 764683

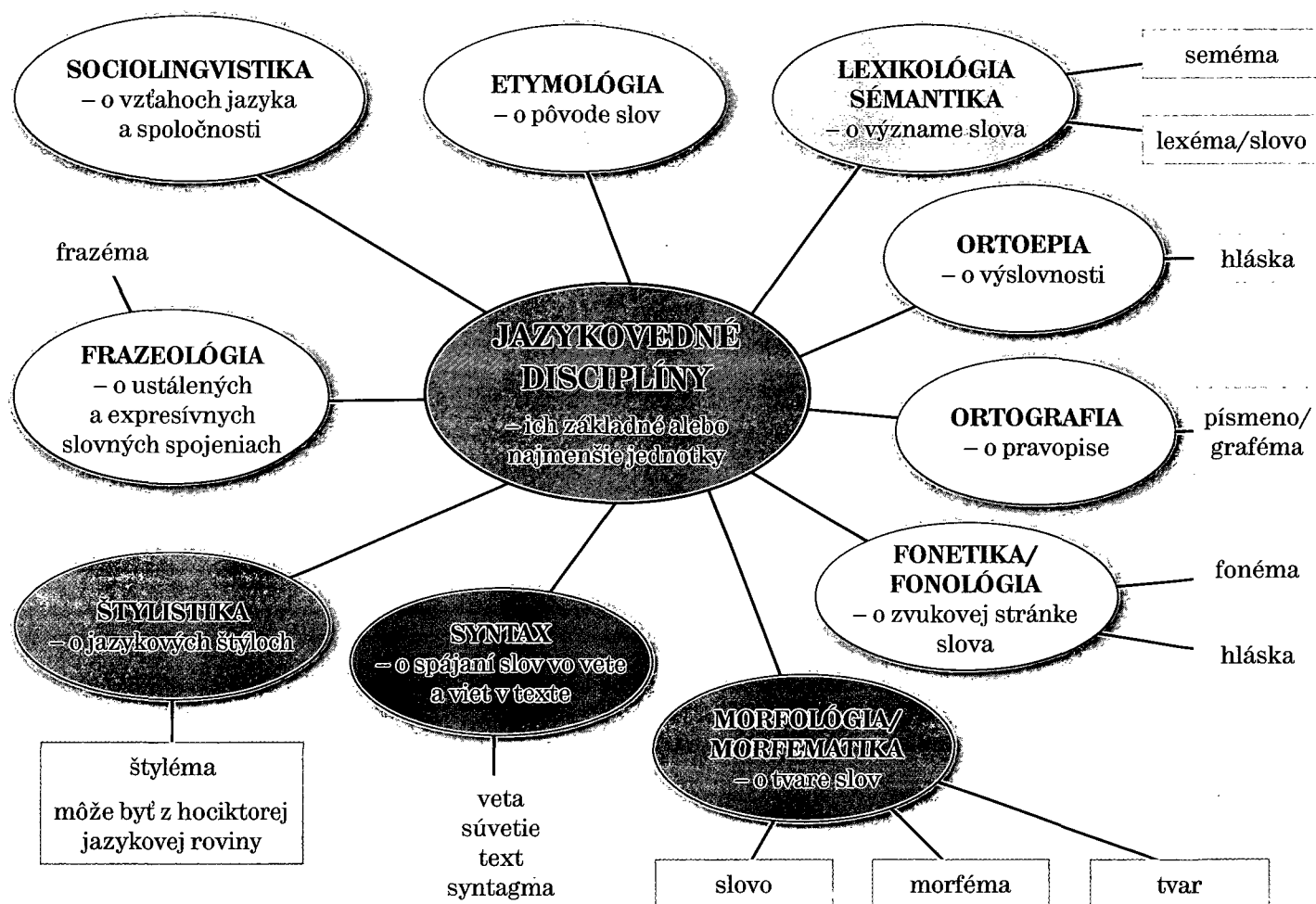
Svet na kolesách. In: Život, č. 32/2003, s. 58.

ŠKVARENINOVÁ, O.: *Rečová komunikácia*. Bratislava: SPN, 2004, s. 42, 48, 136 – 137. ISBN 80-08-00290-9

ŠMATLÁK, S.: *150 rokov slovenskej lyriky*. Bratislava: Tatran, 1971, s. 258.

TAJOVSKÝ, J. G.: *Maco Mlieč*. In: CALTIKOVÁ, M.: Sprievodca dielami slovenskej a svetovej literatúry – výber 2. Nitra: Enigma, 2006, s. 172 – 173. ISBN 80-85471-81-7

Prehľad jazykovedných disciplín

Riešenia úloh zo s. 4 – 38

7. príznakové je a), c); 9. prvá veta: *je podobná novele*; druhá veta: *ako súborný názov pre strednú epiku vôbec*; 10. napr. *Svojím rozsahom a štruktúrou je podobná novele... Geneticky totiž súvisí s ľudovou rozprávkou...;* 14. **verbálne** – odborné názvy: napr. *brzdový asistent*; skratky, značky: *CMBS (Collision Mitigation Brake System)*; multiverbizácia: *vodič niesol zodpovednosť*; čísla: *100 (metrou)*; 15. **a)** dôkaz: napr. expresívne slovné spojenia (*učebnicové omyly*; *pekne po poriadku*); zrozumiteľné odborné názvy; **b)** motivačný úvod; jadro – technická novinka a jej funkcia; **c)** retrospekt.: 1, 3; perspekt.: 5; morf.: 2 (zámeno zastupuje vodiča); synt./morf.: 4 (zhoda medzi členmi prisudovacieho skladu); synt.: 6 (umiestnenie príkladu); 18. *Napríklad na špičke prstov...;* 19. napr. porovnanie hmatu a sluchu; 20. napr. *Muži sú vraj...;* 21. deduktívny, populárno-vedecký; 22. napr.: **príklad**: malé deti a hmat; **dôkaz**: nevidiaci čítajú hmatom; 23. **b)** napr. komparácia, analýza, zovšeobecnenie, interpretácia, argumentácia; 25. napr. **jav**: včera sme písali diktát; **príčina**: diktát bol v pláne na tento deň; **dôvod**: vyrušovali sme; **následok**: dostal som pätku; **dôsledok**: musím si zopakovať pravopis; 27. bratislavskej – nie je súčasťou názvu; Nemocnica v Podunajských Biskupiciach – názov, meno; 28. *Nádcha je prejavom zápalu nosovej sliznice, ktorá...;* 29. **a)** dodržiavať pokoj na lôžku – *fahnúť si do posteľe*; katar horných dýchacích ciest – *nádcha*; **b)** citované slovné spojenia patria do náučného štýlu, zmenené slovné spojenia do hovoreného štýlu; 36. Prepínanie kódu – významná zložka jazykovej i komunikačnej kompetencie komu-

nikantov, schopnosť reagovať na zmenu jedného alebo viacerých komponentov komunikačnej situácie...; 37. *schopnosť* = podmet, *porozumieť* = nezhodný prívlastok; *je zložkou* = prísudok, *významnou* = prívlastok, *kompetencie* = nezhodný prívlastok, *komunikačnej* = zhodný prívlastok, *komunikantov* = nezhodný prívlastok; 38. *Zabezpečuje, že komunikant, rešpektujúc ušetky...;* funkcia: zhustenie textu; 39. napr. jazyk je systém... systém (on) sa člení na podsystémy... s členením je spojené prepínanie kódu... prepínanie kódu je založené...; 40. prepínanie kódu; 43. **a)** graficky sú odlišené významovo nadradené (bližšie ľavej zvislici) a podradené pojmy (viac vpravo); 45. **hovorový** – častice (*samozejmé, lenže, vraj, tuším*), univerbizácia (*digitál* – digitálny fotoaparát), nespisovné a slangové slová (*foťil, macher, foťák*), pestrá modalita vety, príznakové používanie ukazovacieho zámena (*ten náš svet...*); **umelecký** vulgarizmus (*sopliaci*), metafora (*nuly sa škeria*), metonymia (*záhadný úsmev*), antonymá (*zbohatlíkov a chudákov*), príznakový slovo-sled (*známy to macher*), ustálené slovné spojenia (*rok čo rok*); 46. **výkladový/úvahový** – vysvetľuje postoj, prináša skúsenosti; cudzie slová, termíny (*perforácia, populácia*), komplikované vetné konštrukcie, časté vsuvky (*da Vinci, známy to macher...*), zložené súvetia (*Viem, že sú aj dôležitejšie... – 9 viet*); 47. **ukážka 11** – subjektívnosť, 1. os. sg.; humor-ným spôsobom hovorí o skúsenostiach s technikou; **ukážka 19** – objektívnosť, 3. os. (*optika vyniká*), neosobné vyjadrovanie (*je možné vidieť*), odborný opis; 49. Priamy argument na základe vlastného zážitku: *Počítač, mobilný telefón, fax – som ešte nepobozkal, milého človeka áno*; 50. **výkladový/úvahový**; rozprávací; 56. subjektívny prístup, le-

xikálne prostriedky: symboly, metafora, opakovacie figúry, epiteta, pojmy ap.; syntaktické prostriedky: pestrá modalita vety (zdroj emocionalita), napr. básnická otázka (*A nič viac? Akože?*), zvolacia veta (*A nič menej!*), mená veta (*Len vernosť.*), expresívne syntaktické konštrukcie, napr. elipsa (*Nie úvcoľ pútnika do zeme zasľubenej.*); 58. A = 6, 9, 10; B = 2, sčasti 3; C = 3, sčasti 2, D = 1, 4, 5, 7, 8; 61. *bratislavský poľudník* – nie je to názov; *greenwich* – nie je to názov; 62. napr. 1. os. sg., zámená: *môj, svoj, naši* ap.; 66. voľná citácia: *... tu ide o získanie „myslí a srdc“...;* 67. hodnotiace častice, napr. *samozejmé, naopak*; 68. *vojen, ambícií, zvyklostí/ambícií a zvyklostí, a vojen*; 70. **esej**: autor-ský zámer – vyjadriť svoj nesúhlas s praxou redaktorov, ktorí chápu útvar poviedka príliš úzko; subjektívnosť – 1. os. sg.; rozpoznateľný individuálny štýl autora – ironický prístup, pohrávanie sa s pojmom poviedka, príval slov, vzbudzovanie dojmu vážneho prístupu k téme, ale uvádzanie absurdných príkladov (*Telefónny zoznam by, napríklad, nemohol byť poviedkou.*) dokazuje, že názory redaktorov na poviedku sú smiešne; motivácia osobným zážitkom; postupy logického myslenia – vysvetľovanie, uvádzanie príkladov; prostriedky umeleckého štýlu – parodovanie výkladu; prevažne úvahový text; **výklad**: autorský zámer – naučiť, vysvetliť; objektívny prístup k téme – 3. os. sg.; logické postupy; 71. B; 73. **prídavné** mená: *stručným, podrobné, psychologické, poviedkové*; zámená: *toho istého*; číslovka: *dvojaké*; spájací výraz: *ktorá*; slovesá (trpné prídastie): *napísaná, rozťahaná*; 74. **priradovacie**: napr. *alebo, ale, a*; **podradovacie**: napr. *že, ak*; poznámka: neuvádzať spájacie výrazy, napr. *ktorý, aký*; 76. napr.: nezameniteľná postupnosť jed-

notlivých obsahových častí, napr. posledný odsek nemôžeme dať ako prvý; 77. B; 78. B; 79. druhý odsek; 80. sled činností: 1. zobrazenie ciev – lokalizácia miesta postihnutia, 2. zvolenie podobnej cievy, 3. prerezanie lebečnej kosti, 4. odlúčenie časti tvrdkej mozgovej pleny, 5. prerušenie prietoku oboch ciev; 81. **a)** **príčina – následok**: *ak sa upchá... ozníkne...;* **podmienka**: *pokiaľ ich prežije...;* **dôsledok**: *obeť buď prestane...;* **účel**: *aby bolo možné preniknúť...;* **b)** **hemoragickú čiže krvácajú**; 82. napr. kauzálne vzťahy (prípustka: *Ák sa...*); vy-menúvanie následkov; vysvetlenie obnovy prívodu krvi; uvádzanie príkladov a možností; upresnenie výrazu ap.; 83. napr.: kompozícia (úvod, jadro, záver), termíny, dĺžka viet – zložené súvetia, oznamovacie vety; 84. interpunkčné znamienka sprehľadňujú štruktúru odborného textu; 85. **ukážka 20**: *mozgová cieva príhoda, ischemická/mozgová príhoda, tzv. mŕtvica*; **ukážka 21**: *mŕtvica*; 87. prvý v poradí je bod c); druhý d); tretí e); štvrtý a); piaty f); šiesty b); 90. postupový diagram: zvisle: **ÚVOD – JADRO – ZÁVER**; vodorovne šípky od **ÚVODU**: **termín naturizmus, nástup smeru, príčiny nástupu**; vodorovne šípky od **JADRA**: **znaky smeru, znaky v diele D. CH.**; od **znakov smeru** vodorovne dve šípky: *dejová línia, frekventované témy*; vodorovná šípka od **frekventované témy**: *láska, priateľstvo, vzťah k prírode* atď.; od **znakov v diele D. CH.** dve vodorovné šípky: *netypické, typické*; od **typické** vodorovná šípka: *láska*; od **netypické** vodorovná šípka: *dejová línia*; od **ZÁVERU**: dve vodorovné šípky: *cieľ práce, zistenia*; 93. 1. **otázka**: informatívne čítanie; 2. **otázka**: analytické čítanie; 3. **otázka**: interpretácia, kritické čítanie.

Riešenie úloh zo s. 41 – 51

2. „Čo sa ti stalo?“ (klesavá),
No nečakajúc na odpoveď,
(polokadencia)
pobral sa za jedným úradníkom
z banky. (klesavá)
„Čížik?“ (stúpavá) zavolať. (kle-
savá)
„Čo je?“ (klesavá) „Tancovať!“
(klesavá); 7. a) Na Kráľovej holi
/ jasná vatra svieti; / okolo tej
vatry / dvanásť hôrných detí. //;
11. c) napr. prečítajte rýchlym
tempom vymenovanie príznakov
otcovie choroby; 12. a) *Nevede-
li. Proste nevedeli. Pozrel som*

sa na jednu doktorku, ktorá sa
na mňa...; b) reč postáv je napí-
saná boldom, napr.: **Medicimbal**
Olele, pokúsil som sa o utip. No
medicimbal, povedal bielozubý
černoch. Tak medicinman, skúšal
som utipne ďalej...; 15. obkroč-
mý: abba; 19. [kozme, prozme,
ležďme, puzďme]; 20. [ko-glicí-a,
patri-ot, ide-a]; 21. azyl, byzant-
ský, citrón, diplomat, displej, dy-
namit, dysfónia, filatelista, hygie-
nik, hitmaker, mykológ, mystika,
nitroglycerín, presscentrum, riva-
lita, silikón, silon, synchrónny, ti-
povať, typický, tyrkys, zips.

Riešenie úloh zo s. 52 – 55

1. vízum, veža, rizling, žltok,
vládnuc, smäd, nota/nôta, kro-
kodílí zub, spoza domu, storoč-
ní ľudia, hipodróom, Rím, predpo-
topný, šesťdesiatdva, vianočné
sviatky, hovädzina, vlčá, reportáž,
polož to na deň, lekární, vedie-
rok; 3. po-od-ha-liť, pro-ti-i-dú-ci,
poľ-ský, ge-o-met-ri-a,
viac-hlas-ný, vr-ba, prch-ký,
ses-tra, pas-tva, i-de-ál, lý-ce-um,
há-džem, Kó-re-a, An-dre-u,
stre-do-á-zij-ský, mat-ri-oš-ka,
Ra-kús-ko-U-hor-sko (Pozor!)
Pri rozdeľovaní na konci riad-

ka sa spojovník musí zopakovať
aj na začiatku nasledujúceho.);
4. a) D; b) a, á, ä, b, c, č, d, ď, dz,
dž, e, é, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, ľ, ŕ,
m, n, ň, o, ó, ô, p, q, r, s, š, t, ť,
u, ú, v, w, x, y, ý, z, ž; c) dž [džé],
ch [chá], j [jé], k [ká], ľ [dlhé el],
ň [eň], q [kvé], š [eš], ť [té], w
[dvojité vé], ž [žé]; 5. trasa Pop-
rad – Tatranská Lomnica; len-len
to stihol; 6. pávi, výzev, výziev,
brániac, krásnym, padnú dole,
tretikrát, hrádzí.

Otestujte sa – riešenia

Náučný štýl (s. 39)

1. D; 2. A; 3. B, D; 4. tabuľky, grafy, vzorce, schémy, nákresy, údaje v číslach, označovanie odsekov a kapitol číslicami, písmenami; 5. B; 6. začiatok
textu: titulok/názov, abstrakt, predhovor, úvod; koniec textu: záver, resumé; 7. napr. zamlčaný podmet, ukazovacie zámeno, opakovanie slov; 8. ve-
decko-náučné útvary: dizertácia; rigorózna, kandidátska práca; habilitačná práca; vedecká štúdia; odborný referát; prednáška; článok; žiacke a štú-
dentské odborné práce; populárno-náučné útvary: populárno-náučný článok; populárno-náučná prednáška; recenzia.

Výkladový a opisný slohový postup (s. 40)

1. A; 2. vyslovenie tézy; argumentovanie pomocou priamych alebo nepriamych argumentov; vyslovenie hypotézy/predpokladu; záver, zhmutie, zo-
všeobecnenie; 3. a) dizertácia, štúdia, odborný článok b) seminárna práca, projektová práca, práca SOČ, KOP, bakalárska práca, diplomová práca
atď.; 4. C; 5. a) monologické časti v reči postáv, reč rozprávača, reflexívna lyrika; b) úvodník, komentár, editoriál, glosa; c) recenzia, diskusný príspe-
vok, vedecké/odborné články, populárno-náučné články; d) jednoduché krátke zamyslenia, príslovia; 6. a) esej; b) recenzia; c) glosa; d) odborný alebo
školský referát; 7. opis vo výkladovom slohovom postupe: odborný/náučný opis, opis pracovného postupu; opis v odbornom a školskom referáte.

Zvukové javy v reči (s. 56)

1. jazyk – systém znakov a pravidiel ich používania, reč – konkrétne použitie jazyka; 2. D; 3. C; 4. [z našij záhrat], [ďeckí speű]; 5. B; 6. výbornééé;
7. klesavá, stúpavá; 8. B; 9. prízvuk – zvýraznenie intenzity jednej slabiky v slove, dôraz – vetný prízvuk, intonačné vyzdvihnutie slova vo vete; 10. B;
11. Keď neodíde, / bude tu! //; 12. c).

Ortoepia (s. 57)

1. Pravidlá slovenskej výslovnosti; 2. vysávač, trápny, štruktúrovaný, tematický, sylabotnický, obhajca; 3. hľadiť/hľadkať, hľadieť/pozerať,
ladiť/napr. pristať/vytvárať súzvuk; 4. napr. naučiť, učiteľ, usilovný, nezvyčajný; 5. [egzaktní], [eksperiment], [kixot/kixote], [kichot/kichote], [kebek];
6. dekanát, diéta, matematika – prevzaté slová; bezstarostný, prázdny – spoluhlásková skupina, spodobovanie; Čadca – výslovnosť zdvojenej spo-
luhlásky [ča>ca]; 7. pred osobnými zámenami sa neuplatňuje pravidlo o spodobovaní, napr. [s ňím], [k ňemu] atď.; 8. šatstvo, predseda, podstatný,
francúzsky, šesťsto, dcéra; 9. prosba: spodobovanie (neznelá + znelá = 2 znelé spoluhlásky); disharmónia: tvrdé d (lat. predpona), spodobovanie
(neznelá + znelá = 2 znelé), samohlásková skupina (nie dvojhláska); včera: znelá + neznelá = 2 neznelé spoluhlásky; lipóm: tvrdé l (cudzie slovo);
10. [šimrava], [šisovec], [títo], [tieto], [mesiečko], [martin]; 11. C; 12. A.

Ortografia (s. 58)

1. fonemický, morfemický, etymologický, gramatický; 2. fonemický: *váza, obľak*; morfemický: *platba, kosba, krčah, prah*; etymologický: *rizo-
to, vír/uír*; gramatický: *noví spolužiaci/nouý spolužiak*; 3. C; 4. y, ý, ý, í, ý, y, ý, í, í, y, y, ý, í, í, ý, ý, i; 5. *bábätko, smädný, svet, bremeno, pamäť,
mäkkýše, mädlíť si ruky, stovežaté mesto, opäť*; 6. brány – vzor žena, psi – vzor pávi, psy – vzor duby, zvedaví – N pl. vzor pekný; 7. zaňho, za mnou,
nie je, súčasnosti; 8. a) lístie; b) štíhla c) vóni, tvári, hôr, dlaní, šiat, múch, noci, briad; 9. hlásia – sklenárstiev – blúdiavať – tisíc násobne; poznámka:
V *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2006) sa pripúšťa aj dvojtvár: mliekar/mliekár.

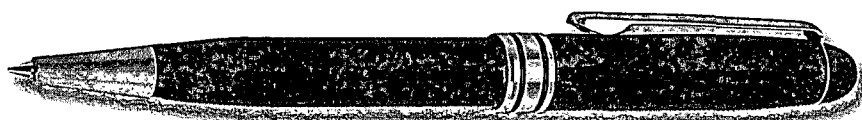
Vecný register

- A**
- abstrakt 5
 - aliterácia 48
 - analógia 11
 - analýza/rozbor textu 21
 - argument 13
 - priamy 13
 - nepriamy 13
 - nevedecký 13
 - argumentácia 13
 - chyby v argumentácii 13
 - autorský plurál 4
- B**
- bibliografický záznam 38
- C**
- citácia 13
- Č**
- časomerný veršový systém 45
 - čítanie náučného textu 37
 - analytické 37
 - informatívne 37
 - kritické 37
 - článok
 - odborný 11
 - populárno-náučný 24
- D**
- dedukcia 10
 - definícia 16
 - diskusný príspevok 24
 - dizertácia 19
 - dôraz (vetný prízvuk) 44
 - dysgrafia 52
 - dyslexia 44
 - dysortografia 53
- E**
- editoriál 28
 - emfáza 42
 - emotikon 52
 - enumerácia 4
 - esej 31
 - eufónia/tubozvučnosť 49
 - exemplifikácia/objasňovanie príkladmi 12
- F**
- fonetika 41
 - fonéma 41, 52
 - fonológia 41
- G**
- generalizácia/zovšeobecnenie 10
 - glosa 28
 - graféma 52
 - grafológia 52
- H**
- hádarka 49
 - hláska 41, 42
 - hypotéza 11, 13
- I**
- indukcia 10
 - interpretácia 12
 - esejistická 12
 - popularizačná 12
 - vedecká 12
- J**
- jazyk 53
- K**
- kakofónia 49
 - kauzalita 15
 - kauzálny reťazec 15
 - dôsledok 15
 - dôvod 15
 - následok 15
 - príčina 15
 - klasifikácia/triedenie 11
 - kodifikácia 53
 - konkretizácia/uvedenie príkladu 11
 - komentár 29
 - komparácia/porovnanie 11
 - kompendium 19
 - komplexná odborná práca/KOP 23
 - kompozícia úvahy 24
 - konektory 6
 - jazykové 6
 - mimojazykové 7
 - obsahové 6
 - perspektívne 7
 - retrospektívne 7
 - kvalitatívna modulácia 42
 - kvantita hlásky 45
- L**
- litera 52
 - logické myslenie 10
 - logopédia 50
- M**
- marginálie 38
 - melódia vety 42
 - klesavá (kadencia) 42
 - polostúpavá (semikadencia) 43
 - stúpavá (antikadencia) 42
 - metrum 45
 - modulácia 45
 - časová 45
 - kvalitatívna 47
 - silová 43
 - tónová 42
 - monografia 19
- N**
- náučný štýl 3
 - kompozícia 5
 - útvary 3
 - populárno-náučné 3
 - vedecko-náučné 3
 - znaky 3
 - nepravé priradovacie súvetie 15
 - dôsledkové 15
 - príčinné 15
 - prípustkové 15
- O**
- odborný článok 19
 - opis 33
 - odborný/náučný 33
 - opisné útvary náučného štýlu 33
 - opisný slohový postup 33
 - ortoepia 50
 - ortoepická norma 50
 - ortografia/pravopis 53
 - otázky 42
 - druhy 42
- P**
- parentéza/vsuvka 4
 - paronomázia 48
 - pauza/prestávka 46
 - dlhšia 46
 - fyziológická 46
 - kratšia 46
 - významová 46
 - písmo 52
 - hláskové 52
 - populárno-náučné jazykové prejavy/popularizačné 4
 - porovnanie/komparácia 11
 - postupy a formy logického myslenia 10
 - práca SOČ 23
 - predklonky/proklitiky 44
 - prednáška 17
 - premissa 13
 - prestávka/pauza 46
 - princípy slovenského pravopisu 53
 - etymologický 53
 - fonematický 53
 - gramatický 53
 - morfematický 53
 - príklonky/enklitiky 44
 - prípadová štúdia 19
 - prislovkové určenie 15
 - podmienky 15
 - prípustky 15
 - účelu 15
 - vlastnej príčiny 15
 - prízvuk 43
 - hlavný 43
 - vedľajší 43
 - vetný 44
 - projektová práca 23
 - prostriedky súdržnosti textu/konektory 6
- R**
- rámčové časti náučného textu 5
 - recenzia 28
 - reč 41
 - rečové orgány 41
 - referát 35
 - administratívny 35
 - odborný 35
 - školský 35
 - resumé 5, 19
 - rotacizmus 50
 - rytmické krátenie 54
 - výnimky 55
 - rytmus 45
 - rým 48
- S**
- segmenty 42
 - semikadencia/polokadencia 43
 - rovná 43
 - stúpavá 42
 - sigmatizmus 50
 - smejko/smajlík 52
 - stĺpček 28
 - stredoškolská odborná činnosť SOČ 23
 - práca v rámci SOČ 23
 - súdržnosť textu 6
 - suprasegmenty 42
 - sylobotonický veršový systém 43
 - syntéza 10
- Š**
- školská úvaha 26
 - štúdia 19
 - štyléma 48
- T**
- tempo reči 45
 - téza 13
 - triedenie (kategorizácia) 11
- U**
- úvaha 24
 - v náučnom štýle 24
 - v publicistickom štýle 28
 - v umeleckom štýle 27
 - úvahová/reflexívna lyrika 27
 - úvodný stĺpček 29
- V**
- vedecko-náučné jazykové prejavy 4
 - vyjadrenie
 - kauzality/príčinnosti 15
 - na úrovni syntagmy 15
 - na úrovni vety 15
 - výklad 17
 - deduktívny 16
 - induktívny 16
 - výkladové útvary náučného štýlu 3
 - výkladový slohový postup 9
 - výslovnostné štýly 50
 - neutrálne 50
 - nižšie 50
 - vysoké 50
 - výslovnosť slov cudzieho pôvodu 51
- Z**
- zafarbenie/farba hlasu (timbre) 47
 - záverečné študentské práce 23
 - zložené súvetie 16
 - zovšeobecnenie/generalizácia 10
 - zvukomalba 48
 - zvukové javy reči 42
 - zvukové jazykové prostriedky 41
 - Zelená farba označuje pojmy vhodné pre gymnázium a pre školský vzdelávací program.
 - Fialová farba označuje pojmy z rozširujúceho učiva.

Skloňovanie neživotných podstatných mien mužského rodu

Zakončenie v N sg.	N sg.	Vzor	L sg. (-e)	N a A pl. (-y)
-ár, -or, -ír, -ur, -úr, -al, -ál, -ol, -ól, -íl, -ul, -yl, -ýl	autokar bar šál cukor	dub	v autokare v bare o šále o cukre	autokary bary šály cukry
– cudzie a zdomácnené slová	e-mail/ email/mail/mejl fax gejzír góľ žurnál		v e-maile vo faxe o gejzíre o góle v žurnále	e-maily faxy gejzíry góly žurnály
– domáce slová	diel kotol mechúr pazúr podiel víchor večer		v diele v kotle v mechúre o pazúre v podiele vo víchre o večere	diely kotly mechúry pazúry podieľy víchry večery

Zakončenie v N sg.	N sg.	Vzor	L sg. (-i)	N a A pl. (-e)
-ár, -iar, -ier, -ál, -el, -er, -or – samohlásky e, o zvyčajne pri ohýbaní slova vypadávajú	bicykel meter kábel kufor	stroj	na bicykli o metri na kábli v kufri	bicykle metre káble kufre
– samohláska a dvojhláska ne- vypadáva	metál chotár diár formulár majer močiar pedál pilier		o metáli v chotári v diári o formulári na majeri v močiari na pedáli o pilieri	metále chotáre diáre formuláre majere močiare pedále piliere
– tzv. nemé e sa vo franc. nečíta, preto v slovenčine vypadáva	ansámbel/ ansámbl (predtým ensemble)		v ansámblí	ansámble/ ansámblý

Zakončenie v N sg.	N sg.	Vzor	L sg. (-i)	N a A pl. (-y)
-ál, -el, -er, -ér, -ír	Alžír		v Alžíri	–
– cudzie aj zdomácnené a niektoré domáce slová; samohlásky á, e, é, í pri ohýbaní slova nevypadávajú	apríl		v apríli	–
	areál		v areáli	areály
	arzenál		v arzenáli	arzenály
	barel		v bareli	barely
	bestseller		o bestselleri	bestsellery
	bojler		o bojleri	bojlery
	ceremoniál		o ceremoniáli	ceremoniály
	cícer		v cíceri	cícery
	deferenciál		o diferenciáli	diferenciály
	epitel		v epiteli	epitely
	flanel		flaneli	flanely
	gél		o géli	gély
	Gemer		v Gemberi	–
	hotel	zmiešané skloňovanie	v hoteli	hotely
	chorál		v choráli	chorály
	ideál		o ideáli	ideály
	inštrumentál	stroj (sg.)	v inštrumentáli	inštrumentály
– dvojtvar v N a A pl.	kanál	dub (pl.)	v kanáli	kanály/kanále
	klavír		na klavíri	klavíry
	manuál		v manuáli	manuály
	materiál		v materiáli	materiály
	originál		v origináli	originály
	pastel		na pasteli	pastely
	portál		na portáli	portály
	plurál		v pluráli	plurály
	regál		v regáli	regály
	server		na serveri	servery
	signál		po signáli	signály
	štartér		na štartéri	štartéry
	zeler		v zeleri	zelery
– dvojtvar v L sg.	revír		o revíri/revíre	revíry

P. č.	Meno	Školský rok	Stav učebnice	
			začiatok šk. roka	koniec šk. roka

Obsah

Pojmová mapa

I. Komunikácia a sloh

Vedecká, odborná a pracovná komunikácia

Náučný štýl

Znaky náučného štýlu, žánre náučného štýlu

Výrazové prostriedky náučného štýlu

Kompozícia a členenie textov náučného štýlu

Súdržnosť textu, prostriedky súdržnosti textu

Využitie slohových postupov v náučnom štýle

Výkladový slohový postup

Postupy a formy logického myslenia

Vyjadrenie príčinnosti

Útvary využívajúce výkladový slohový postup

Výklad

Výkladové žánre v náučnom štýle

Úvaha

Esej

Opisný slohový postup

Opisné útvary a žánre v náučnom štýle

Študijné čítanie náučného textu

Otestujte sa – Náučný štýl

Otestujte sa – Výkladový a opisný slohový postup

II. Jazykové prostriedky

1. Zvukové jazykové prostriedky

Zvukové javy v reči

Stylistické využitie zvukovej stránky slov

Ortoepia/Správna výslovnosť

2. Grafické jazykové prostriedky

Písmo

Ortografia/Pravopis

Otestujte sa – Zvukové javy v reči

Otestujte sa – Ortoepia

Otestujte sa – Ortografia

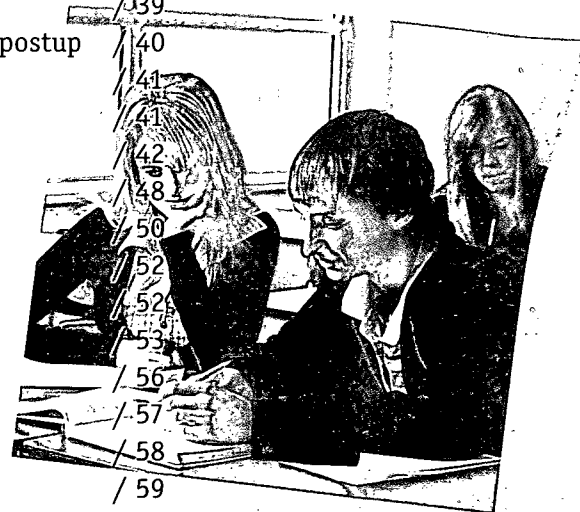
Literatúra

Riešenia úloh a cvičení

Vecný register

Skloňovanie neživotných podstatných

mien mužského rodu

ISBN 978-80-7158-965-5

Skladové číslo 931 308

9 788071 589655